

**OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİĞİN KARŞILIKLI ANLAŞMA İLE SONA
ERDİRİLMESİ: MUHALA'A
(XVI. ve XVII. Yüzyıl İstanbul Kadı Sicili Kayıtlarına Göre)
Yüksek Lisans Tezi**

Hüseyin Ömer ADAGİDELİ

Eskişehir, 2021

**OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİĞİN KARŞILIKLI ANLAŞMA İLE SONA
ERDİRİLMESİ: MUHALA'A
(XVI. ve XVII. Yüzyıl İstanbul Kadı Sicili Kayıtlarına Göre)**

Hüseyin Ömer ADAGİDELİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Kamu Hukuku Bölümü
Hukuk Tarihi Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Esra YAKUT**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Aralık, 2021**

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

.....'nın“.....
.....”başlıklı
tezi .../.../20.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek “Anadolu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği”nin ilgili maddeleri uyarınca,
..... Anabilim/Anasanat dalında Yüksek
Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi olarak kabul edilmiştir

Unvanı Adı Soyadı İmza

Üye (Tez Danışmanı):

Üye:

Üye:

.....

Enstitü Müdürü

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NDE EVLİLİĞİN KARŞILIKLI ANLAŞMA İLE SONA ERDİRİLMESİ: MUHALA'A

(XVI. Ve XVII. Yüzyıl İstanbul Kadı Sicili Kayıtlarına Göre)

Hüseyin Ömer ADAGİDELİ

Kamu Hukuku Bölümü

Hukuk Tarihi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aralık, 2021

Danışman: Prof. Dr. Esra Yakut

Osmanlı hukukunda talak, tefrik ve muhala'a olmak üzere üç farklı boşanma yöntemi bulunmaktaydı. Ayrıca lian, ila ve zihar evliliğe dolaylı olarak son veren usullerdi. Talak hakkı kocaya tanınan bir ayrılık yöntemi idi. Mahkeme kararıyla boşanma anlamına gelen tefrik sebepleri Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebinde dar yorumlanmaktaydı. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren kadı ve müftü beratlarında kadınların Hanefi mezhebi dışında kalan mezhep içtihatlarına göre hüküm kurması yasaklandı. Bu nedenle kadınlar kendileri için çekilmez hale gelen evliliğe son verebilmek için çoğunlukla muhala'a yöntemine yöneldi. Tarafların anlaşarak boşanması anlamına gelen muhala'a yönteminde kadın kocası lehine birtakım mali fedakarlıklarda bulunuyordu. Koca ayrıca talak yöntemi ile boşanması halinde karısına vermek zorunda olduğu mehr-i müeccel, iddet nafakası ve me'ûneti süknâ gibi mali yüklerden de kurtuluyordu. Kadın için devam ettirmek istemediği evliliğe son verme imkânı sunan; koca için ise ekonomik avantajları bulunan muhala'a kadı sicili kayıtlarında sıklıkla yer bulmaktaydı.

Anahtar Sözcükler: Muhala'a, Talak, Tefrik, Mehir, Kadı sicilleri.

ABSTRACT

TERMINATION OF MARRIAGE IN THE OTTOMAN EMPIRE BY MUTUAL AGREEMENT: MUHALA'A

(According to XVI. and XVII. Century Istanbul Kadi Registers)

Hüseyin Ömer ADAGİDELİ

Department of Public Law

Department of Legal History

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, December, 2021.

Supervisor: Assoc. Prof. Esra YAKUT

It was the existence of three separate marriages in the Ottoman Empire: talaq, tefrik and muhala'a. In addition, lian, ila and zihar were methods that indirectly ended marriage. Talaq right was a separation method granted to the husband. The reasons for tefrik, which meant divorce by court decision, were narrowly interpreted in the Hanafi sect, which was the official sect of the Ottoman Empire. From the middle of the sixteenth century, qadies were prohibited from ruling according to sectarian jurisprudence other than the Hanafi sect in the qadi and mufti certificates. For this reason, women mostly turned to the muhala'a method in order to end the marriage that became unbearable for them. In the muhala'a method, which means the parties' divorce by agreement, the woman made some financial sacrifices in favor of her husband. The husband also got rid of the financial burdens such as mehr-i mueccel, iddah alimony and me'ûneti süknâ, which he had to give to his wife in case of divorce by talak method. Offering the opportunity for the woman to end the marriage she does not want to continue; for the husband, the muhala'a, which had economic advantages, was often included in the kadi registers.

Keywords: Muhala'a, Talaq, Tefrik, Mehir, Kadi registers.

TEŞEKKÜR

Çalışma esnasında bilgi ve tecrübeleriyle izlemem gereken yolu gösteren, yapıcı eleştirileriyle, sabırlı ve cesaret veren yaklaşımıyla sürecin her aşamasında destekçim olan saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Esra YAKUT’a, nezaketli tutumuyla tez üzerindeki çalışmalarımı yoğunlaştırmama fırsat tanıyan ve araştırma hakkında bulunduğu değerli tavsiyelerle teze önemli katkılar sunan saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Ü. Yılmaz YURTSEVEN’e, çalışma sırasında desteklerini her zaman yanımda hissettiğim eşim Betül ADAGİDELİ ve oğlum Kerem ADAGİDELİ’ye en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Hüseyin Ömer ADAGİDELİ

Eskişehir, 2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Hüseyin Ömer ADAGİDELİ

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1
1. OSMANLI HUKUKUNDA EVLİLİĞİN SONA ERME NEDENLERİ	4
1.1. Ölüm.....	4
1.2. Talak.....	5
1.2.1. Tanımı	5
1.2.2. Talak ehliyeti	6
1.2.2.1. Kadının talak ehliyeti	6
1.2.2.2. Kocanın talak ehliyeti.....	7
1.2.3. Talakta Kullanılan İfade ve Yöntemler	10
1.2.4. Talak sayısı	12
1.2.5. Hülle	14
1.2.6. Talakın sınıflandırılması	15
1.2.6.1. Ric'i ve bâin talak	15
1.2.6.1.1. Ric'i talak	15
1.2.6.1.2. Bâin talak.....	17
1.2.6.2. Sünnî ve bid'i talak	19
1.2.6.2.1. Sünnî talak.....	19
1.2.6.2.2. Bid'i talak	20
1.2.7. Şarta ve vadeye bağlı talak.....	21
1.2.8. Tefviz-i Talak	24
1.3. Tefrik.....	27

1.3.1. Anlamı ve kaynağı.....	27
1.3.2. Sebepleri.....	28
1.3.2.1. Hastalık ve bedeni kusur sebebiyle tefrik.....	29
1.3.2.2. Gaiplik sebebiyle tefrik	33
1.3.2.3. Hapis sebebiyle tefrik	38
1.3.2.4. Kadının nafakasının sağlanmaması sebebiyle tefrik	38
1.3.2.5. Eşler arası geçimsizlik sebebiyle tefrik	42
1.4. Muhala'a	45
1.5. Dolaylı Olarak Evliliğe Son Veren Haller.....	46
1.5.1. Lian.....	46
1.5.2. İla.....	47
1.5.3. Zihar.....	47
2. MUHALA'A: EVLİLİĞİN KARŞILIKLI ANLAŞMA İLE SONLANDIRILMASI.....	48
2.1. Tanımı ve Kaynağı.....	48
2.2. Muhala'ada Aranılan Şartlar	51
2.2.1. Sahih nikah akdi	51
2.2.2. İcap ve kabul beyanı	51
2.2.3. Ehliyet	56
2.2.4. Muhala'a bedeli.....	58
2.3. Muhala'ada Belirlenen Bedeller	59
2.3.1. Mehir, iddet nafakası ve meûnet-i süknâ.....	61
2.3.2. Çocuğun bakım masrafları	62
2.3.3. Kadınların malvarlıklarından verdiği eşyalar	63
2.3.4. Karı ve kocanın karşılıklı verdiği eşyalar.....	63
2.4. Muhala'anın Sonuçları.....	64
2.5. Muhala'a Sebepleri.....	67
2.5.1. Geçimsizlik sebebiyle muhala'a.....	67
2.5.2. Kocanın başka memlekette olması sebebiyle muhala'a	68
2.5.3. Kocanın Savaşa Gitmesi Sebebiyle Muhala'a	69
2.5.4. Kadınların kocaları tarafından muhala'a yapmaya zorlanmaları yönündeki iddialar	70

3. XVI. VE XVII. YÜZYIL İSTANBUL KADI SİCİLİ KAYITLARINDA MUHALA'A	72
3.1. Yıllara Göre Muhala'a Sayılarında Meydana Gelen Değişiklikler	73
3.2. Mahkeme Kayıtlarında Muhala'a İçin Gösterilen Sebepler	75
3.3. Belirlenen Muhala'a Bedelleri	77
3.3.1. Mehr-i müeccel	78
3.3.1.1. Belirlenen mehr-i müeccel miktarları	78
3.3.1.2. Kadınların mehr-i müeccelin yarısından feragat ettiği durumlar ..	80
3.3.2. İddet Nafakası	81
3.3.3. Me'ûneti süknâ	82
3.3.4. Kadınların muhala'a bedeli kapsamında feragat ettiği diğer mali değerler	83
3.3.4.1. Kadınların muhala'a bedeli olarak verdiği para ve mallar	83
3.3.4.2. Kadınların muhala'a bedeli kapsamında çocukların bakım masraflarını üstlenmesi	86
3.3.4.3. Kadınların muhala'a bedeli kapsamında vazgeçtiği alacaklar	88
3.4. Kocaların Muhala'a Olurken Verdiği Mallar ve Vazgeçtiği Alacaklar	90
3.4.1. Kocaların muhala'a olurken verdiği mallar	91
3.4.2. Kocaların muhala'a olurken vazgeçtiği alacaklar	92
3.5. Muhala'a Kaydı İçeren Davalarda Tarafların Vekil Aracılığıyla Temsil Edilmesi	93
3.6. Muhala'a Kaydı İçeren Hükümlerde Yer Alan Hukuki Uyuşmazlıklar	95
3.7. Küçüklerin Taraf Olduğu Muhala'a Kaydı İçeren Olaylar	97
3.8. Zimmîler Arasında Gerçekleşen Muhala'a Vakıaları	99
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	104

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. İstanbul kadı sicili kayıtlarında XVI. ve XVII. yüzyıllara ait 10 yıllık periyotları temsil eden defterler	72
Tablo 3.2. Muhala'a bedeli olarak çocukların bakım masraflarının belirlendiği olaylar	87
Tablo 3.3. Kadınların muhala'a sırasında vazgeçtiği alacak türleri	89
Tablo 3.4. Tarafların vekille temsil edildiği olay sayıları	94
Tablo 3.5. Küçüklerin taraf olduğu muhala'a kaydı içeren olaylar	98

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. XVI. ve XVII. yüzyılda on yıllık periyotlara göre muhala'anın toplam hüküm sayısına oranında gerçekleşen değişim	74
Şekil 3.2. Muhala'a sebebi içeren olayların toplam olaylara oranı	76
Şekil 3.3. Mehr-i müeccelin belirlendiği para birimi dağılımı	79
Şekil 3.4. İddet nafakasının muhala'a bedeli olarak belirlenme oranı	81
Şekil 3.5. Me'ûneti süknânın muhala'a bedeli olarak gösterilme oranı	83
Şekil 3.6. Kadınlara ait para ve malların muhala'a bedeli olarak belirlenme oranı	84
Şekil 3.7. Muhala'a yoluyla boşanan kocaların mali yükümlülük altına girme oranı	91
Şekil 3.8. Kadınların mahkemeye bizzat başvurma oranı	94
Şekil 3.9. Hukuki uyuşmazlık içeren olayların oranı	96

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.k.	: Adı geçen kaynak
b.	: Bin (oğlu)
Bkz.	: Bakınız
bt.	: Binti (kızı)
C.	: Cilt
Haz.	: Hazırlayan
İKS	: İstanbul Kadı Sicilleri
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
s.	: Sayfa
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

Toplumun temelini aile oluşturur. Hukuk sistemleri toplum için önemli bir yere sahip aile birliğinin kolay bir şekilde son bulmasına engel olmaya çalışır. Nitekim İslam hukukunda boşanma Allah'ın en sevmediği helal olarak kabul edilir. İslam- Osmanlı hukukunda talak hakkı kocanın tek taraflı iradesine bırakılmış olsa da boşanma sonrası getirilen yaptırımlarla kocanın talak hakkını olur olmaz kullanmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Mahkeme kararıyla boşanma anlamına gelen tefrik ise yalnızca belirli şartların varlığı halinde başvurulabilen bir yoldu. Muhala'a, Osmanlı uygulamasında evlilikleri kendileri için çekilmez hale gelen kadınlar tarafından bu sürece son verebilmek adına sıklıkla başvurulanan bir yöntemdi. Kocalar da talak yöntemiyle boşanmaları halinde vermeleri gereken müeccel mehir, iddet nafakası, me'ûneti süknâ gibi mali yüklerden kurtulmalarını sağlayan muhala'a yöntemini tercih etmiştir. Örneğin çalışma kapsamında incelenen ve 1688-1689 yıllarında İstanbul Mahkemesi tarafından tutulan 20 numaralı defterde yer alan 390 adet olaydan 32'si muhala'a kaydı içermektedir. Boşanan karı kocalar tarafından muhala'anın bu kadar çok tercih edilmiş olması, çalışma konusunun muhala'a olarak belirlenmesinde etkili oldu.

Muhala'anın Osmanlı hukukunda yer alan uygulamasını incelemek adına XVI. ve XVII. yüzyıllar özellikle tercih edildi. İlgili dönem Hanefi kadıların kendilerine farklı mezhep hukukçularından naip atayarak hukuki uyuşmazlığa Hanefi mezhebi dışında çözüm üretmesinin yasaklandığı döneme rastlamaktadır. Getirilen bu yasağın çalışma konumuzla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Bunun nedeni mahkeme kararıyla boşanma sebeplerinin Hanefi mezhebi tarafından oldukça dar yorumlamasıdır. Çalışma sürecinde kadı sicili kayıtları üzerinde yapılan incelemelerde muhala'anın XVI. yüzyılın başından XVII. yüzyılın sonlarına doğru kadınlar tarafından artan oranla tercih edildiği tespit edilmiştir.

Araştırma esnasında incelenen muhala'a kayıtlarında muhala'a sebebine nadiren yer verildiği belirlenmiştir. Bahse konu muhala'a sebebi içeren kayıtlarda yer alan tek ayrılık nedeni geçimsizlikti. Literatürde yer alan muhala'a üzerinde yapılan çalışmalarda geçimsizlik yanında; kocanın karısını tek başına bırakarak başka memlekete gitmesi, savaşa giden kocaların geri dönmemesi gibi nedenlerin de muhala'a sebebi olarak gösterildiği olaylar yer almaktadır. Ancak çalışma kapsamında yapılan incelemelerde bahse konu geçimsizlik dışındaki muhala'a sebeplerini içeren kayıtlara rastlanmamıştır. Bununla birlikte yapılan incelemelerde çoğunluğu oluşturan muhala'a sebebi içermeyen

olayların bazılarının esasında zikredilen sebeplerden birine dayanıyor olması ihtimal dahilindedir.

Çalışma esnasında İstanbul kadı sicili kayıtları üzerinde yapılan incelmeler kadı sicil kayıtlarının Osmanlı hukuki ve sosyal yapısı hakkında bilgi edinme hususundaki değerini bir kez daha ortaya koymuştur. Kadı sicil kayıtları üzerinde yapılan çalışmalar, edinilen teorik bilgilerin uygulamadaki yansımalarını görebilmek için önemli bir tecrübeydi. Aynı şekilde çalışma esnasında sıklıkla başvuru alan fetva mecmuaları üzerinde yapılan okumalar dönemin şeyhülislamının çalışma kapsamında incelenen fıkhi meseleler üzerine verdiği fetvaları görebilmek adına büyük önem taşımaktaydı.

Çalışmada XVI. ve XVII. yüzyıl İstanbul kadı sicili kayıtları ışığında karı kocanın anlaşarak boşanması anlamını taşıyan muhala'a incelendi. Çalışmanın ilk bölümünde söz konusu dönemde Osmanlı hukukunda uygulanmakta olan boşanma türlerine yer verildi. Bahse konu boşanma türlerinden talak ve tefrik hakkında açıklamalarda bulunuldu. Çalışmanın ana konusunu oluşturan muhala'a ikinci bölümde incelendiğinden ilk bölümde muhala'anın tanımına yer verilmekle yetinildi. Çalışmanın ilk bölümünde son olarak dolaylı bir biçimde evliliğe son veren lian, ila ve zihar hakkında bilgilere yer verildi. Söz konusu başlıklar incelenirken öğretilerde yer alan kaynaklardan yararlanıldı. Ayrıca Osmanlı hukukunun uygulanışı hakkında aydınlatıcı bilgilerin bulunduğu fetva mecmualarından yararlanıldı.

Evliliğin karşılıklı anlaşmayla sona erdirilmesi anlamına gelen muhala'a hakkında ayrıntılı bilgilere ikinci bölümde yer verilmiştir. Öncelikle muhala'anın tanım ve kaynağına değinildi. Ardından muhala'anın geçerli olabilmesi için aranan şartlar incelendi. Muhala'a bedeli olarak ifade edilen kadının kocasını boşanmaya ikna etmek amacıyla vazgeçtiği mehir, iddet nafakası, me'ûneti süknâ, ortak çocuğun bakım masrafları gibi mali değerler İstanbul kadı sicillerinde yer alan örneklerle birlikte değerlendirildi. Tarafların hangi sebeplerle muhala'aya başvurdıkları ikinci bölümde değerlendirilen konular arasında yer aldı. Bahse konu başlıklar ele alınırken öğretilerde konuyla ilgili kaynaklardan yararlanıldı. Aynı şekilde fetva mecmualarında yer alan fetvalara da incelenen konular kapsamında yer verildi. Ayrıca İstanbul kadı sicillerinde yer alan örneklerden faydalanılarak muhala'anın Osmanlı uygulamasında ne şekilde ortaya çıktığı aktarılmaya çalışıldı.

Çalışmanın son bölümünde muhala'anın XVI. ve XVII. yüzyıl İstanbul kadı sicillerinde ne şekilde yer bulduğu hakkındadır. Bu amaçla Türkiye Diyanet Vakfı İslam

Araştırmaları Merkezi tarafından yayımlanan İstanbul Kadı Sicilleri'nden yararlanılmıştır. XVI. ve XVII. yüzyıllar, onar yıllık periyotlara ayrılarak her on yıllık dönemde tutulan İstanbul Kadı Sicilleri'nden birer adet defter seçildi. Böylece yapılan incelemelerin ilgili dönemi daha iyi yansıtmaları amaçlandı. Ulaşılan sonuçların okuyucuya görsel olarak da aktarılabilmesi adına üçüncü bölümde incelenen başlıklarda çeşitli tablo ve grafiklere yer verildi.

Son bölümde öncelikle döneme ışık tutması için seçilen defterlerde yer alan kayıtlardan yararlanılarak muhala'aya hangi sıklıkla başvurulduğu tespit edilmiştir. Boşanan karı kocaların XVI. ve XVII. yüzyıl İstanbul kadı sicillerinde yıllar içinde muhala'aya başvuru sıklıklarında meydana gelen değişiklikler tespit edilmiştir. Ardından tarafların hangi sebeplerle muhala'aya başvurduğu mahkeme kayıtları göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde incelenen bir diğer konu ise kadı sicillerinde yer alan kayıtlarda karı kocaların muhala'a sırasında ne tür muhala'a bedelleri belirledikleri olmuştur. Muhala'a sırasında karı kocaların kendilerini vekille temsil ettirmeye ne sıklıkla başvurduğu da araştırılmıştır. Böylece incelenen dönemde kadın ve erkeklerin mahkemeye bizzat başvurarak hak arama oranları hakkında bilgi edinildi. İstanbul kadı sicillerinde yer alan muhala'a kayıtlarında karı koca arasında ortaya çıkan hukuki anlaşmazlıklar çalışma kapsamında araştırılmıştır. Son olarak dönemin sosyal yapısı hakkında bilgi vermesi amacıyla küçüklerin ve gayrimüslim teb'anın taraf olduğu muhala'a kayıtları ayrı başlıklar altında ele alınmıştır.

Çalışmada birincil kaynak olarak Ömer Nasuhi Bilmen'nin Hukuki İslâmiye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu isimli eserinden, Halil Cin'in Eski Hukukumuzda Boşanma ve Mehmet Akif Aydın'ın Osmanlı Aile Hukuku isimli kitabından yararlanıldı. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan çalışma konusuyla ilgili maddelerden yeri geldikçe faydalanıldı. Örneğin TDV İslam Ansiklopedisi için İbrahim Acar tarafından kaleme alınan Talak ve Tefrik maddeleri ile Fahrettin Atar'ın yazdığı Muhâlea maddesine çalışma sırasında sıklıkla başvuruldu. Fetâvâ-yı Feyziye, Behcetü'l- Fetâvâ ve Netîcetü'l-Fetâvâ isimli fetva mecmualarından örnek olaylara yer verilerek incelenen konuların pratikte uygulanışı gösterilmeye çalışıldı. Aynı şekilde Büşra Ünaldı'nın "*Sun'ullah Efendi'nin Fetâvâ'sı ve Tahlili*" isimli ve Elif Coşkun'un "*Akkirmanî Ali Efendi (ö. 1028/1619)'nin Nikah ve Talak ile İlgili Fetvaları*" isimli yüksek tezlerinde yer alan fetvalardan yeri geldikçe yararlanıldı.

1. OSMANLI HUKUKUNDA EVLİLİĞİN SONA ERME NEDENLERİ

Sözlükte iki şeyin veya iki kişinin birbirinden ayrılması anlamını taşıyan müfarekat, İslam hukuku terimi olarak eşlerin birbirinden ayrılmasını ifade etmektedir. Osmanlı hukukunda müfarekat kapsamına giren konular kitâbu't-talâk başlığı altında inceleniyordu.¹ Bu bölümde sırası ile Osmanlı hukukunda eşlerin ayrılmasına sebep olan nedenler ele alınacaktır.

1.1. Ölüm

Evliliği olağan yolla bitiren sonuç taraflardan birinin veya her iki eşin vefat etmesidir. Osmanlı Hukukunda kadın ve erkekten hangisinin önce vefat ettiği evlilik birliğinin sona erme zamanı açısından farklılık oluşturmaktadır. Şu kadar var ki erkeğin önce vefat ettiği durumda kadın ölüm iddeti² beklemek mecburiyetinde olduğundan evlilik bir takım hukuki sonuçlar doğurmaya devam etmekteydi. Kadının önce vefat ettiği durumlarda ise evlilik tüm hukuki sonuçlarıyla sona ermiş olmaktaydı.³

Nitekim kocanın gaip olduğu bir olayda iddetin hangi tarihten itibaren işlemeye başlayacağı ile ilgili Akkirmânî Ali Efendi'nin görüşüne başvurulmuştur. Ali Efendi'ye kocanın vefat haberinin kadına bir yıl sonra ulaşması halinde ölüm iddetinin gerçek ölüm tarihinden itibaren mi yoksa kadının ölüm haberini aldığı tarihten sonra mı başlayacağı sorulmuştur. Ali Efendi verdiği cevapta ölüm iddetinin vefatın gerçekleştiği andan itibaren işlemeye başlayacağını söylemiş ve kadının bilgisi haricinde olmasına rağmen ölümden itibaren dört ay on gün geçmesiyle ölüm iddetinin tamamlanacağını bildirmiştir.⁴

Balat mahkemesi 1 numaralı sicile kayıtlı bir davada Abdullah kızı Gülbahar'ın kocasının vefatı üzerine ona ait olan terekenin tümüne Beytül-mâl tarafından el konulduğu görülmektedir. Gülbahar Hanım üç yüz akçe mehr-i müeccel alacağını kocasının terekesinden alınarak kendisine ödenmesi gerektiğini belirterek dava açmıştır. Mahkeme

¹H. Cin; G. Akyılmaz (2016). *Türk hukuk tarihi*. (8. Baskı). Konya: Sayram Yayınları, s. 411-412.; Ö. N. Bilmen, (1999). *Hukuki İslâmiye ve istılahatı fıkhiyye kamusu*. C. 2, İstanbul: Özensar Yayınları, s.174.

²İddet terimi Osmanlı hukukunda evliliğin ayrılık veya ölüm nedeniyle son bulması sonrasında kadının başka bir kişiyle yeni bir evlilik yapabilmek adına beklemesi gereken süreyi ifade etmekteydi. Bu süre kocanın ölümünü takiben dört ay on gün, evliliğin ayrılık ile son bulduğu durumlarda üç ay on gündü. Bkz. M. Z. Pakalın (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. 2. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, s. 36.

³E. B. Ekinci (2017). *Osmanlı hukuku*. (5. Baskı). İstanbul: Arı Sanat Yayınları, s. 450.

⁴E. Coşkun (2018). *Akkirmânî Ali Efendi (ö. 1028/1619)'nin nikah ve talak ile ilgili fetvaları*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 87. (41. Mesele)

şahitleri dinleyerek kocası vefat ettiğinde Gülbahar Hatun'nun hâlâ kocasının nikahında olduğunu, sözü edilen mehri daha önce almadığını, mehrini hibe etmediğini veya herhangi bir sebeple mehir hakkının ortadan kalkmadığını tespit etmiştir. Bunun üzerine üç yüz akçe mehr-i müeccelin Gülbahar Hanım'a ödenmesine hükmedilmiştir.⁵

1.2. Talak

Osmanlı hukukunda eşlerin birbirinden ayrılmasını tanımlayan temel kavram olan talak⁶, kelime anlamı olarak duygusal veya manevi bir kayıttan kurtulmak demektir.⁷ Bu alt başlıkta talak sırasıyla tanımı, ehliyet şartları, sayısı, çeşitleri açısından ele alınacaktır.

1.2.1. Tanımı

Talak kelimesi eşlerin anlaşarak boşanması anlamında muhala'a ve evlilik birliğinin mahkeme kararı ile son bulması anlamında tefriki de içine alacak genel bir anlama sahip olsa da günümüz hukukçuları arasında eşlerden birinin tek taraflı irade beyanı ile evliliğe son vermesi için kullanılmaktadır.⁸ Bunun yanında talak "kelimesinin boşanma sonucunu dolaylı olarak meydana getiren ila, zihar ve lian kavramlarını kapsayan daha geniş bir kullanım alanı da bulunmaktadır.⁹ Talak sözcüğü çalışmamızda, tek taraflı irade beyanı ile evlilik birliğine son vermeyi ifade eden dar anlamıyla kullanılacaktır.

İslam hukukunda, bazı dinlerde karşılaşılabilen ömür boyu boşanma yasağına yer verilmemiş eşler arasında geçimin kalmadığı durumlarda boşanmak meşru görülmüştür. Bakara Suresinin 228. ayetinde yer alan "*Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler*"¹⁰ hükmü ve aynı surenin 241. ayetinde yer alan "*Boşanmış kadınlara faydalanacakları uygun bir şeyler verilmesi, Allah'ın rızasını gözetenerin borcudur.*" hükmü ile Talak Suresinin 1. ayetinde yer alan "*Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin.*"¹¹ ve Talak Suresinin 2. ayetinde yer alan "*Sürelerinin sonuna ulaştıklarında*

⁵İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Balat Mahkemesi 1 Numaralı Sicil*, (H. 964-965/ M. 1557-1558). (Haz: Akman, M. v.d.), C. 41. İstanbul, s. 153. (Hüküm No: 217)

⁶Pakalın, a.g.k., 1993, C. 3., 389.

⁷H. Cin (1988). *Eski hukukumuzda boşanma*. (2. Baskı). Konya: Seçuk Üniversitesi Yayınları, s. 33.; Bilmen, a.g.k., 1999, 175.; A. Akgündüz (2012). *İslam ve Osmanlı hukuku külliyatı özel hukuk 1 (şahsın hukuku- aile hukuku)*. (Cild 2.). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, s. 262.

⁸M. A. Aydın (2018). *Osmanlı aile hukuku*. (3. Baskı). İstanbul: Klasik Yayınları, s. 106.; İ. Acar (2010). "Talak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul, s. 497.

⁹Acar, a.g.k., 2010, 497.

¹⁰Bakara, 2/228.

¹¹Talak, 65/1.

onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın”¹² mealindeki hükümler İslam hukukunda talakın meşruluğunun Kur’an’daki delillerine örnek gösterilmektedir.¹³ Sünnette talakın meşruluğunu ifade eden hadisler de bulunmaktadır. Bunlardan en bilineni Allah’ın en sevmediği helalin boşanma olduğu ile ilgili rivayettir.¹⁴

Nikah akdi sırasında veya daha sonra kocanın eşine boşama yetkisi verdiği tefviz-i talak dışında İslam hukukunda tek taraflı irade beyanı ile boşama yetkisi erkeğe tanınmıştır. İslam dini meşru bir sebep olmaksın yapılan boşanmaları sevimsiz görmektedir. Bununla birlikte Osmanlı hukukunda kocanın geçerli bir talak gerçekleştirmesi için herhangi bir sebep ileri sürme şartı aranmaz.¹⁵ Talak işleminin mahkeme huzurunda yapılması da boşama için aranan bir geçerlilik şartı değildir. Ancak İslam hukukunda kocanın kendisine tanınan talak hakkını suiistimal etmesinin önüne geçmeye yönelik olarak bazı yaptırımlara yer verilmiştir. Mehr-i müeccel miktarının yüksek tutulduğu durumlarda boşanma halinde vadesi gelecek olan ve kocaya yüklenen ağır mali yük bu yaptırımlara örnektir. Üç talak hakkının da kullanıldığı durumlarda artık araya sahîh başka bir evlilik girmedikçe eşlerin yeniden bir araya gelememesi de talak hakkının dikkatli kullanılmasına yönelik yaptırımlara örnek teşkil etmektedir.¹⁶

1.2.2. Talak ehliyeti

Osmanlı hukukunda geçerli bir talakın meydana gelebilmesi için kadın ve kocaya ait birtakım şartların bulunması gerekmektedir. Bu başlık altında kadının ve kocanın talak ehliyetine dair bilgiler ayrı ayrı ele alınacaktır:

1.2.2.1. Kadının talak ehliyeti

Her ne kadar Osmanlı hukukunda talak hakkı esas olarak kocada olsa da evli olan kadınların talaka muhatap olabilmeleri için bazı şartlara haiz olmaları gerekmektedir. Öncelikle kadının kocasıyla sahîh bir nikahla bağlı bulunması şarttır. Bunun yanında talakın geçerli olabilmesi için son yapılan talak öncesinde eşler arasında en fazla iki talakın vuku bulmuş olması gerekmektedir. Aksi halde üçüncü talak sonrasında büyük ayrılık olarak tabir edilen beynûnet-i kübra gerçekleşmiş oluyordu. Bu halde eşlerin

¹²Talak, 65/2.

¹³Acar, a.g.k., 2010, 496.

¹⁴Cin, a.g.k., 1988, 34-35; Hadisin tam metni “Allah katında helalin en kötüsü karısını boşamaktır.” (Ebû Davud, Talak 3; İbnî Mace, Talak 1) Bkz. Nevevi. (2016). *Riyâzü’s sâlihîn*. (C. 7.). (Çev: M. Y. Kandemir; İ. L. Çakan; R. Küçük). İstanbul: Erkam Yayıncılık, s. 313.

¹⁵Ekinci, a.g.k., 2017, 450.

¹⁶M. A. Aydın (2019). *Türk hukuk tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları, s. 282.

yeniden bir araya gelebilmeleri araya sahih ve fiilen hayata geçen başka bir evliliğin girmesine bağlıydı.¹⁷ İstanbul Bab Mahkemesi kayıtlarında yer alan bir kararda Bostancıbaşı sakinlerinden Seyyid Ahmed Ağa karısı Ömer kızı Fatıma'dan talak-ı selase ile ayrılmıştı. Fatıma Hanım'ın başka bir şahısla yaptığı nikah sona ermişti. Talak-ı selase sonrasında araya giren sahih nikahı gerekçe gösteren Seyyid Ahmed Ağa, eski eşi Fatıma Hanım ile yeniden evlenebilmek için mahkemeden izin almıştı.¹⁸

Ric'i talak diye tabir edilen dönülebilir boşanma iddeti bekleyen kadınların talaka ehil oldukları yönünde mezhepler arasında görüş birliği bulunmaktadır. Ancak bâin (ayırıcı) talakta iddet bekleyen kadına yönelik talak Şafiî, Hanbeli, Maliki mezhepleri geçerli görmemektedir. Hanefi mezhebine göre ise ayırıcı boşanma iddeti bekleyen kadının talaka muhatap olabileceği kabul edilmektedir.¹⁹

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'den istenilen bir fetvada, kocası Zeyd tarafından bir talakla boşanan Hind'in iddetinin dolması ile bâin (ayırıcı) talakla ayrıldığı belirtilmekte, bu şekilde gerçekleşen bir boşanmada kadına, kocası tarafından “*Üç talak boş ol*” ifadesinin kullanılmasının hüküm ifade edip etmeyeceği sorulmaktaydı. Verilen fetva, kadının rıza göstermesi halinde araya başka bir şahısla nikah girmesine gerek kalmadan eski kocasıyla yeniden nikahlanabileceği yönündeydi.²⁰

1.2.2.2. Kocanın talak ehliyeti

Kocanın boşanmaya yönelik irade beyanının geçerli olabilmesi için mümeyyiz ve reşit olma şartı aranmaktaydı. Osmanlı hukukunda mümeyyizlik, çocuğun alım satım aktinde paranın elinden çıktığını ve satıcının para karşılığında malı teslim ettiğini kavrayabildiğinde başlardı. Temyiz kudretinin normal gelişim gösteren çocuklarda yedi yaşında oluşması beklenirdi.²¹

Reşitlik kişinin mallarında dilediği şekilde tasarrufta bulunmaya ehil hale geldiği yetkinlik durumuna verilen isimdir. Rüşd şeklinde de ifade edilen reşitlik için genel itibariyle akıllı ve bulûğ çağına erişmiş olmanın²² yeterli olduğu kabul edilmektedir.

¹⁷H. Cin; A. Akgündüz (1989). *Türk hukuk tarihi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, s. 90.

¹⁸İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil, (H. 1143-1144 / M. 1730-1732)*. (Haz: Coşkun A. ve Sivridağ A.), C. 65. İstanbul, s. 74. (Hüküm No: 6)

¹⁹Cin ve Akyılmaz, a.g.k, 2016, 417.; Aydın, a.g.k., 2019, 284.

²⁰Şeyhülislam Feyzullah Efendi. (2009). *Fetâvâ-yı Feyziyye*. (Çev: S. Kaya). İstanbul: Klasik Yayınları, s. 59. (402. Mesele)

²¹Ekinci, a.g.k., 2017, 401.

²²Hanefi, Şafiî ve Maliki mezhepleri talak ehliyeti için bulûğ çağına erişmiş olmayı ararken Hanbelilere göre boşanmanın anlamını kavrayabilen bulûğ çağına yakın küçüğün talakı geçerlidir. Bkz. Acar, a.g.k., 2010, 497.

Malının kıymetini bilmeyerek israfta bulunan kişiye sefih denirdi ki böyle bir şahsın mallarının hakkında tasarrufta bulunabilmesi için vasi tayin edilmesi gerekirdi.²³ Bununla birlikte sefih, İslam hukukçularının çoğunluk görüşüne göre aile hukuku açısından tam ehliyetli kabul edildiğinden sefihin talakı muteberdi.²⁴

Bulûğ ise kişinin biyolojik gelişmesiyle ilgilidir. Kişilerin bulûğ çağına girme yaşları farklılık gösterdiğinden Osmanlı hukukunda belirli bir yaş tespit etmek yerine kadın ve erkek için ayrı alt ve üst yaş sınırları belirlenmiştir.²⁵ Alt yaş sınırı kızlar için on erkekler için ise on iki; üst yaş sınırı Ebû Hanife'ye göre kızlar için on yedi erkekler için on sekizdir. Diğer İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından kabul edilen görüşe göre cinsiyet fark etmeksizin üst sınır on beştir. Bunlar bulûğ için tayin edilen hükmi hadler olup belirtilen yaş sınırları içinde kalmak şartıyla cinsel erginliğe ulaşan kız ve erkek bulûğa erişmiş sayılır.²⁶

İslam hukukunda evlenme ve boşanma ehliyetleri birbirinden farklılık göstermektedir. Akıl hastası ve küçüğün velisi tarafından evlendirilebilmesi geçerli olmasına rağmen nikah akdi yapıldıktan sonra velinin talak hakkını küçük veya akıl hastası yerine kullanması mümkün değildir.²⁷ Sun'ullah Efendi, cünun-i gayrı mutbik (kısa süreli akıl hastalığı)²⁸ haldeki kocanın talakının geçerliliği ile ilgili fetvasında geçici de olsa akıl hastasının yaptığı talakın hüküm doğurmayacağını ifade etmiştir.²⁹ Şeyhülislam fetvaları derlemesi mahiyetindeki Netîcetü'l-Fetâvâ isimli eserde yer alan bir fetvada sara rahatsızlığı nedeniyle "aklı bi'l-küllîye zail iken" eşine "boş ol" diyen Zeyd'in talakının geçersiz olduğu belirtilmiştir.³⁰

Hata nedeniyle, doktorun verdiği ilacın etkisiyle veya tehdit altında kullanılan sarhoşluk veren maddenin tüketilmesi gibi kocanın mübah bir yolla sarhoş olduğu durumlarda talakın geçerli olmayacağı hususunda İslam hukukçuları arasında ittifak vardır.³¹ Kendisini bilerek sarhoş eden kişinin talakı, Hanefi mezhebi ile Şafiî ve Maliki

²³Ekinci, a.g.k., 2017, 402.

²⁴İ. Köse (2008). "Rüşd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, s. 300.

²⁵M. Çolak (2011). İslam hukukunda ceza ehliyeti açısından yaş küçüklüğü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(35), s. 107.

²⁶A. Bardakoğlu (1992). "Bulûğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6i İstanbul, s. 413-414.

²⁷Cin, a.g.k. 1988, 40.

²⁸İ. K. Dönmez (1993). "Cünûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, s. 125.

²⁹B. Ünalı (2018). *Sun'ullah Efendi'nin fetâvâ'sı ve tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Enstitüsü, s. 83. (130. Mesele)

³⁰es-Seyyid Ahmed Efendi ve es-Seyyid Hafız Mehmed. (2014). *Netîcetü'l-Fetâvâ*. (Çev. S. Kaya, B. Algın, A. N. Çelikçi, E. Kaval). İstanbul: Klasik Yayınları, s. 61 (226. Mesele)

³¹Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 415.

hukukçuların çoğunluğu tarafından geçerli kabul edilmektedir. Osmanlı uygulamasında 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne kadar Hanefi mezhebinin görüşü esas alındı. Bu görüşe göre sarhoşun talakı geçerliydi. Hukuk-ı Aile Kararnamesi madde 104'te yer alan düzenlemeyle³² sahabe alimlerinden bazılarının, Ahmed b. Hanbel ve dört Sünni mezhepte yer alan bazı İslam hukukçularının görüşü esas alınarak sarhoşluk yapan maddenin hangi yolla alındığı dikkate alınmaksızın sarhoşun talakı geçersiz sayıldı.³³

Şeyhülislam Feyzullah Efendi, sarhoş edici maddeyi iradesi ile alan bir kişinin sarhoş olarak yaptığı talakın geçerliliği hakkında sorulan soruya karşılık verdiği fetvada sarhoşun talakının geçerli olacağını bildirmiştir.³⁴ Ancak Feyzullah Efendi verdiği başka bir fetvada rızası dışında sarhoş olan kişinin talakının geçersiz olduğunu ifade etmektedir. Feyzullah Efendi'ye yöneltilen soru; arkadaşının yanına ziyaret için giden Zeyd'in, arkadaşını içki içerken bulması üzerine Zeyd'in arkadaşı tarafından içki masasına davet edilmesi hakkındadır. Sorulan soru üzerine verilen fetvaya göre Zeyd'in daveti reddetmesine rağmen üzerine kılıç ile gelinip “*İç yoksa seni katlederim*” şeklinde tehdit edilmesinin ardından Zeyd'in mübah yolla sarhoş olması halinde içki meclisinde karısına yönelik talakı geçersizdir. Dolayısıyla Feyzullah Efendi, tehdit altında gerçekleşen talakın geçersiz olduğunu belirtmiş olmaktadır.³⁵

Kocanın talak ehliyeti hakkında ele alınması gereken bir diğer nokta mükrehin³⁶ talakıdır. Şafiî, Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre mükrehin talakı geçersiz kabul edilmekteydi.³⁷ Osmanlı uygulamasında Hanefî hukukçuların görüşü kabul edilerek, 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne kadar³⁸ uğradığı tehdit sebebiyle eşini boşayan kocanın talak işlemi geçerli sayılıyordu. Duyulan korku nedeniyle yapılan boşamalar sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklar, tehdit ederek birinin eşini boşamasına sebep olanlara karşı cezai müeyyideler getirilerek önlenmeye çalışılıyordu.³⁹ Hanefi hukukçular mükrehin talakını geçerli sayan görüşlerinin gerekçesini, tehdit altında kalan kişinin can veya malına gelecek olan zarar ile eşini boşamak arasında bir seçim yapmış olmasına

³²Hukuk-ı Aile Kararnamesi madde 104.'de yer alan hüküm: “Sarhoşun talakı muteber değildir.” şeklindeydi. Bkz. Aydın, a.g.k., 2018, 232.

³³Acar, a.g.k., 2010, 498.; Aydın, a.g.k., 2019, 283.

³⁴Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 57. (389. Mesele)

³⁵Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 62. (428. Mesele)

³⁶Mükreh; korkutularak bir fiili işlemeye zorlanan kimse için kullanılan tabirdir. Bkz. Pakalın, a.g.k., 1993, C. 2., 611.

³⁷Acar, a.g.k., 2010, 498.

³⁸1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 105. maddesinde yer alan “*İkrah ile vuku bulan talak muteber değildir.*” düzenlemesi ile tehdit altında yapılan talak geçersiz sayıldı. Bkz. Aydın, a.g.k., 2018, 232.

³⁹Akgündüz, a.g.k., 2012, 263.

dayandırmaktadır. Ancak uygulanan cezai müeyyidelerin her zaman etkili olmadığı görülmüyordu. Özellikle tehdit altında üç talak ile eşini boşayan kişi araya başka bir kişiyle yapılacak sahih bir nikah girmeden eşiyile yeniden evlenemezdi. Bu nedenle cezai müeyyideler zorla ayrılan ailelerin sorununu gideremiyordu.⁴⁰

Bilincini yitirilmesine sebep olmayacak ölçüde bir öfke halindeyken yapılan talakın geçerli olduğu yönünde İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır. Tam aksine bilinci kaybetme derecesinde öfkelenen kişinin eşini boşaması ise ittifakla geçersiz kabul edilmektedir. Ancak bilinci yitirmeye sebep olmamakla birlikte ağzından çıkanlara hâkim olmayacak seviyede öfkelenen kişinin talakı hakkında, “*İğlak halinde boşama ve azat etme yoktur*” (İbn Mâce, Talak, 16) hadisinin farklı yorumlanmasından ortaya çıkan bir takım görüş ayrılıkları bulunmaktadır.⁴¹ İğlak terimine korkutma, cinnet, öfke, baskı, yoğun üzüntü gibi nedenlerle kişinin muhakemesinin sekteye uğraması şeklinde anlamlar yüklenmektedir. Hukukçular arasında görüş ayrılığına sebep olan ilk husus bu şekilde birden fazla anlama gelen iğlak kelimesinin hangi anlamının esas alınacağı yönündeki tercihten kaynaklanmaktadır. Görüş ayrılığına sebep olan bir diğer husus kişinin mutedil durumdaki muhakeme halinden bilincini kaybedecek derecede öfkelenildiği aşamaya gelene kadar arada kalan öfke hallerinden hangisinden itibaren talakın geçersiz sayılacağı meselesidir.⁴²

Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi’ye sorulan bir soruda talakla ilgili konuşmaların yapıldığı esnada öfkeli bir halde bulunan Zeyd’in, kayınpederine “*Kızın Hind’i istemem, kime isterse varsın ve kime istersen tezvîc eyle*” demesi hakkında görüşü istenilmiştir. Fetvada bu halde talakın gerçekleşebilmesi için Zeyd’in niyetinin araştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Buna göre, Zeyd’in yemin ederek kurduğu cümlelerle kastının talak olmadığını dile getirdiği durumlarda evlilik hayatına devam edebilmesi için yeni bir nikaha gerek kalmayacaktı.⁴³

1.2.3. Talakta Kullanılan İfade ve Yöntemler

Talaka yönelik kullanılan sözler açık (sarih) ve iki farklı anlama da gelebilen (kinayeli) olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Açık boşanma beyanları,

⁴⁰Aydın, a.g.k., 2018, 117- 118.

⁴¹Acar, a.g.k., 2010, 498.

⁴²S. Erturhan (2002). İslam hukuku açısından öfkeli şahsın talakı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat fakültesi dergisi*, 6(2), 216.

⁴³Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi. (2011). *Behcetü'l- Fetâvâ*. (Çev. S. Kaya, B. Algın, Z. Trabzonlu, A. Erkan). İstanbul: Klasik Yayınları, s. 100 (464 ve 465. Mesele)

duyulduğunda boşanma iradesini karşı tarafa net bir şekilde aktaran lafızladır. Bunun yanında kullanıldığı yörede örf ve adete göre talak anlamını taşıdığı kabul edilen⁴⁴ sözlerin kullanılması da açık boşanma beyanı kapsamında değerlendirilmektedir. Açık ifadelerle yapılan talakın geçerli olması için ifadeyi kullanan kişinin maksadının veya sözü söylediği halin boşanma kastına işaret edip etmediğinin araştırılmasına gerek bulunmamaktadır. Sun’ullah Efendi’ye bir fetva kapsamında iki karısı olan Zeyd’in açık bir lafızla “*Zevcem benden üç talak boş olsun*” ifadesini kullanması hakkında soru yöneltilmişti. Soruda böyle bir halde Zeyd’in hangi eşini kastettiğini belirtmediği durumda talakın hangi eşi için geçerli olacağı sorulmuştu. Verilen fetvada seçim hakkının erkekte olduğu dolayısıyla boşadığı eşinin kocaya tayin ettirilmesi gerektiği belirtilmişti.⁴⁵

İki farklı anlama da gelebilen kinayeli beyanlarda ise talak için kullanılan ifade talaka yönelik olabileceği gibi başka bir anlamda kullanılma ihtimali de bulunmaktadır. Böyle hallerde kinayeli ifadeyi kullanan kişinin maksadının ve kinayeli beyanın kullanıldığı halin boşanmaya işaret edip etmediğinin araştırılması gerekmektedir.⁴⁶ Akkirmâni Ali Efendi’ye kinayeli sözle yapılan talakla ilgili soru yöneltilmişti. Soruda kocanın “*elbette var yıkıl git*” sözleriyle eşini kapıdan dışarı iterek kovduğu durumda talakın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorulmuştu. Verilen cevapta kocanın bu ifadeyi kullanmaktaki amacı talak ise boşanmanın gerçekleşeceği ifade edilmişti. Aynı meselenin devamında kocanın talak ifade eden kinayeli sözleri kullanırken karısına “*bre kahbe*” şeklinde hitap etmesinin cezayı gerektirip gerektirmediği de sorulmuştu. Ali Efendi cevabında Yemen erkeklerinin eşlerini “*kahbe*” tabiriyle isimlendirdiklerini belirtmişti. Bu şüphe nedeniyle kocanın hakaret kapsamında cezalandırılmayacağı dile getirilmişti.⁴⁷

Talak ifade eden sözü kullanan kişinin kelimenin anlamını bilmediğinde talakın gerçekleşmeyeceği hususunda hukukçular arasında görüş birliği bulunmaktadır. Yazı ile gerçekleştirilen talakın geçerli olduğunda ittifak bulunmakla birlikte yazıyı yazan

⁴⁴Yenişehirli Abdullah Efendi’ye yöneltilen bir soruda “*Talak üzerime olsun*” demenin “*Avratım boş olsun*” anlamına geldiği bir bölgede yaşayan Zeyd’in, kendisini dövmek isteyen şahsa “*Ben kendimi sana darbettirmem, eğer darbettirsem talak üzerime olsun*” demesi hakkında görüş istenmiştir. Verilen fetvada Zeyd’in karşısındaki kişi tarafından dövülmesi halinde eşi Hind’i boşamış olacağı ifade edilmiştir. Bkz. Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 104. (493. Mesele)

⁴⁵Ünaldı, Sun’ullah Efendi, a.g.k., 2018, 82. (125. Mesele)

⁴⁶Aydın, a.g.k., 2019, 284.

⁴⁷Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 116. (112. Mesele)

kocanın niyetinin araştırılıp araştırılmayacağı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. İşaret yoluyla talakın geçerli olabilmesi noktasında dört Sünni mezhep işareti kullanan şahsın konuşma yetisinin bulunmaması şartını aramaktadır. Hanefi hukukçulara göre işaretle talakın geçerli olabilmesi için boşamayı işaretle gerçekleştiren şahsın ayrıca yazmayı da bilmemesi gerekmektedir.⁴⁸

El işareti ile yapılan talakın geçerliliği ile ilgili Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye bir soru yöneltilmişti. Soru kocanın karısına karşı belirli bir fiili işlemesi durumunda üç parmağını bir araya getirerek işaret etmesine rağmen kadının yine de o fiili gerçekleştirdiği durumda talakın geçerliliği hakkındaydı. Verilen fetvada kocanın parmak işaretiyle boşamayı niyet etmiş olmasına rağmen bu konuda herhangi bir söz söylememesi durumunda talakın gerçekleşmeyeceği ifade edilmişti.⁴⁹ Netîcetü'l-Fetâvâ isimli fetva mecmuasında Damadzâde Ebulhayr Ahmed Efendi'den aktarılan bir fetva Amr'ın eline verilen taşları bir eylemi yapmamak üzere şart olması anlamında fırlatmasıyla ilgiliydi. Ebulhayr Ahmed Efendi'nin cevabına göre Amr'ın elindeki taşları fırlatırken talaka dair bir söz söylememesi halinde karısından boşanmış sayılmazdı.⁵⁰

Hanefi mezhebine göre kocanın boşanma amacı gütmeksizin şaka yapma kastıyla kullandığı talak sözcükleri talakın muteber sayılması için yeterlidir. Hanefi hukukçular bu görüşlerini dünyada uygulanacak hukukta ağızdan çıkan sözlere bakılacağını, kişinin sözleri söylerken neyi amaçladığının ise ahirette anlam ifade edebileceği görüşüne dayandırmaktadır. Bu nedenle Hanefi mezhebine göre boşanma sözleri şaka maksadıyla dahi söylenmiş olsa talak gerçekleşmiş olmaktadır. Malikiler ise “*Ameller ancak niyetlere göredir*” hadisini esas alarak şaka yapma niyetiyle söylenilen boşanma sözlerinin talaka neden olmayacağı görüşünü benimsemektedir.⁵¹

1.2.4. Talak sayısı

Osmanlı hukukunda kocaya verilen talak yetkisinin kötüye kullanılmasının önüne geçebilmek adına bazı önlemler bulunuyordu.⁵² Sözü edilen önlemlerden biri talakın çeşidine bakılmaksızın kocaya eşini en fazla üç defa boşama yetkisi verilmiş olmasıydı. Koca yaptığı ilk iki boşamada, İslam hukukunun ortaya koyduğu birtakım şartlara riayet

⁴⁸Acar, a.g.k., 2010, 497.

⁴⁹Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 65. (446. Mesele)

⁵⁰Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed Efendi, a.g.k., 2014, 67. (264. Mesele)

⁵¹M. Erbaş (2013). Boşanma örneğinde dinî ahkâmın Kur'an ve Sünnet ışığında güncellenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Dergisi*, 1(37), s. 24-25.

⁵²Aydın, a.g.k., 2018, 107.

ederek, karısıyla yeniden bir araya gelebilirdi. Ancak eşini üçüncü kez boşayacak olursa “beynûnet-i kübra” (büyük ayrılık)⁵³ oluşurdu. Eşler arasında üç talak hakkının da kullanılmasıyla büyük ayrılık meydana gelir ise kadın ancak başka biriyle yaptığı evliliğin boşanma veya yeni kocanın ölümüyle son bulmasını takiben eski kocasıyla evlenebilirdi.⁵⁴

Sun’ullah Efendi’ye, üç talakın eşler arasında cinsel birleşmenin öncesinde gerçekleşmesinin büyük ayrılığın oluşumundaki etkisine yönelik bir soru yöneltmişti. Soruda bir hâkimin üç talakın cinsel birleşme öncesi gerçekleşmesiyle ilgili olarak “*Kable’d-duhûl olunca bazı ulema talâk-ı bâyin olur demişlerdir*” görüşüne dayanarak talak-ı selase sonrasında nikah akdinin yenilenmesiyle eşlerin yeniden bir araya gelebileceğine yönelik kararının muteberliği sorulmuştu. Sun’ullah Efendi cevabında böyle bir nikah akdinin muteber olmayacağını dolayısıyla gerçekleşen nikahın geçersiz olacağını belirtmişti.⁵⁵

Üç talak nedeniyle oluşacak büyük ayrılığın talak çeşidine bakılmaksızın ayrı zamanlarda üç boşanmanın gerçekleşmesiyle oluşacağı hususunda İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır.⁵⁶ Ancak üç talak hakkının aynı anda kullanılması hakkında bazı görüş ayrılıkları vardı. İslam’ın tesisinden Hz. Ömer’in halifeliğinin ikinci yılına kadar aynı anda gerçekleşen üç talak yalnızca bir talak olarak kabul edilmekteydi. Bu durumun kocalar tarafından kötüye kullanılmaya başlamasıyla Hz. Ömer’in dönemin alimleriyle yaptığı fikir teatisinin ardından aynı anda yapılan üçlü talakın büyük ayrılığa neden olacağı yönünde karar alındı. Alınan bu karar sonraki dönemlerde dört Sünni mezhebin hukukçularının büyük bölümü tarafından benimsendi.⁵⁷

Tokatlı Hasan Beşe, Galata mahkemesine başvurdu. Hasan Beşe’nin talebi karısı Şerife Fatıma’nın kendisiyle evlilik münasebeti kurmasının tembih edilmesi idi. Şerife Fatıma ise dört sene önce Hasan Beşe ile evlendiğini ikrar etmekle birlikte dava tarihinden üç yıl öncesinde şahitler huzurunda kocası tarafından talak-ı selase ile boşandığını iddia etti. Şerife Fatıma’nın mezkûr iddiasını şahitler aracılığıyla ispatlamasının ardından

⁵³O. Çeker (1992). "Beynûnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, s. 80.

⁵⁴Cin ve Akgündüz, a.g.k., 1989, 92.

⁵⁵Ünaldı, Sun’ullah Efendi, a.g.k., 2018, 79. (107. Mesele)

⁵⁶Ekinci, a.g.k., 2017, 452.

⁵⁷Acar, a.g.k., 2010, 499.

mahkeme Hasan Beşe'nin karısına muaraza ve müdahaleden menedilmesine karar verdi.⁵⁸

1.2.5.Hülle

Hile-i şer'iyye, yapılması İslam hukukuna göre yasak olan bir fiili gerçekleştirebilmek adına uygulanan çözüm yollarıdır. Eşini üç talak ile boşayan veya ayrı zamanlarda üç boşanma hakkını kullanan kocanın eski eşiyle yeniden bir araya gelebilmesi için araya başka biriyle yapılan, fiili birlikteliğin yaşandığı, sahih bir evliliğin girmesi gerekmektedir. Eşlerin yeniden bir araya gelmesini sağlamak amacıyla kâğıt üzerinden yapılan evlilik helal kılma anlamına gelen hülle terimiyle adlandırılmaktadır.⁵⁹ Başka biriyle yapılan, eski eşle evlenmeye yönelik şekli nikahın hukuka uygun olduğunu söyleyen azınlık bazı görüşler bulunmaktadır. Ancak İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından böyle bir ameliyeyi yapanların ve bu yönde fetva verenlerin büyük bir haram işlediği kabul edilmektedir.⁶⁰

Sun'ullah Efendi'ye karısını üç talak ile boşayan, ardından araya sahih bir evlilik girmeksizin eski eşiyle yeniden birlikte yaşamaya başlayan kişiye nasıl muamele edileceği ile ilgili bir soru yöneltmişti. Verilen fetvada kocanın cezalandırılması ve eşlerin birbirinden tefrik edilmesi gerektiği ifade edilmişti.⁶¹ Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye karısını “*Üç talak boş ol!*” ifadeleriyle boşayan Zeyd ile ilgili soru yöneltmişti. Zeyd'in eski karısı Hind'in başka bir şahısla yapacağı evlilik olmaksızın Hind'le yeniden nikah kıymaya kadir olup olmayacağı sorulmuştu. Feyzullah Efendi, araya sahih bir nikah girmeden Zeyd'in üç talakla boşadığı karısıyla yeniden evlenemeyeceğini belirtmişti.⁶²

Ebu Hanife'ye göre kâğıt üzerinde yapılan evlilikler her ne kadar hukuka aykırı olsa da evlilik gerçekleşmiş olurdu. Hâkimin zahiri sebepler kapsamında karar vermesi gerekirdi. Bu nedenle Ebu Hanife'ye göre hülle yapanlar manen günahkâr olsa da kadın ilk eşiyle yeniden bir araya gelebilirdi. Ancak Ebu Hanife'nin bu görüşü hülleyle cevaz vermesinden değil hukuki işlemlerin olabildiğince soyut kurallarla denetlenmesinin gerektiği yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Ebu Yusuf, hüllenin geçici süreli nikaha

⁵⁸İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil, (H. 1137-1138 / 1724-1725)*. (Haz. Kılıç, H. ve Kahrıman, S.), C. 63. İstanbul, s. 122. (Hüküm No: 89)

⁵⁹Pakalın, a.g.k., 1993, C. 1., 834- 839. ve 853.

⁶⁰Cin ve Akgündüz, a.g.k., 1989, 95.

⁶¹Ünaldı, Sun'ullah Efendi, a.g.k., 76. (87. Mesele)

⁶²Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 57. (391. Mesele)

benzemesi sebebiyle; Ebu Muhammed ise yasak bir şeyin kanunun arkasından dolaşarak elde etmeye çalışanların bu haktan mahrum kalacağı kaidesince hüllenin eski eşle bir araya gelmeyi helal kılmayacağı görüşündedir. Şafiî, Hanbeli ve Malikilere göre de farklı hukuki gerekçeler gösterilmekle birlikte hülle yapıldığı delillerle tespit edildiği takdirde kâğıt üzerinde yapılan nikah akdi eski eşle yeniden evlenmeyi meşrulaştıramaz.⁶³

1.2.6.Talakın sınıflandırılması

Bu başlık altında talakın ric'i (dönülebilir), bâin (ayırıcı) ile sünnî (sünnete uygun), bid'i (sünnete aykırı) başlıkları altında sınıflandırılmaları incelenecektir.

1.2.6.1. Ric'i ve bâin talak

Ric'i ve bâin talak ayrımı meydana gelen boşanma sonrasında eşlerin yeniden aile birliği altında bir araya gelebilme koşullarına yönelik bir sınıflandırmadır:

1.2.6.1.1.Ric'i talak

Ric'i-bâin talak ayrımı İslam hukukunda meydana gelen boşanma sonrasında eşlerin yeni bir nikah ve mehre gerek kalmaksızın yeniden bir araya gelmeye imkân tanıma durumuna göre oluşturulmuştur. İslam hukukunda esas olanın Kur'an ve Sünnet ışığında dönülebilir boşanma olduğu ifade edilmektedir.⁶⁴ Ric'i talak; zifaktan sonra gerçekleşen, boşanmaya yönelik tek taraflı irade beyanı ile ortaya çıkan dönülebilir ayrılık olarak tanımlanmaktadır.⁶⁵

Ric'i talakın varlığından bahsedilebilmesi için talak beyanının sarih olmakla beraber şiddet ve abartılı ifadelerden arınmış olması gerekmektedir. Bunun yanında meydana gelen boşamanın kocanın ilk iki talak hakkı içinde yer almış olması gerekmektedir. Aksi halde üçüncü talakın gerçekleşmesiyle eşler arasında büyük ayrılık olarak ifade edilen beynûnet-i kübra meydana gelmektedir. Bu durumda kadının başka bir şahısla gerçekleştireceği sahih nikahın sona ermesini takiben eşlerin yeniden bir araya gelmesi mümkün olmaktadır.⁶⁶

⁶³S. Köse (1998). "Hülle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul, s. 475-477.

⁶⁴Bakara Suresi'nin 228. Ayeti'nde yer alan mealen: "Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler. Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler." bkz. Bakara 2/228; Bu hüküm İslam hukukunda dönülebilir boşanmanın esas olduğunu göstermektedir. Bkz. Cin, a.g.k., 1988, 54.

⁶⁵Cin, a.g.k., 1988, 54.

⁶⁶Aydın, a.g.k., 2019, 285.

Dönülebilir boşanmayla ayrıken yeniden eski e e dönmeye ric’at denilmektedir. Koca, ric’i talakla boşadı ı eşine iddet içinde dönerken karısının rızasını almak zorunda değildir. Ancak ric’at hakkını kullanabilmesi için kocanın boşama ehliyetine sahip olması gereklidir. Koca geri dönüş hakkını, e iyle yeniden bir araya gelme iradesini ortaya koyan sözlerle ger ekle tirebilece i gibi yeniden fiili evlilik muamelesine ba lamakla da kullanabilir. Bu noktadan hareketle kocanın yeniden bir araya gelmeyi ifade eden açık veya kinayeli sözleri ve e iyle cinsi münasebet iradesini ortaya koyan hareketleri ric’at anlamı taşımaktadır. Ric’i talakla e inden ayrılan ve iddet sırasında eşine geri dönen kocanın yeniden nikah kıymasına ve mehir⁶⁷ vermesine lüzum bulunmamaktaydı. Ric’at fiillerinin geçerli olabilmesi için  ahidin varlığı aranmasa da yeniden bir araya gelmenin şahitler huzurunda yapılması daha uygun bir davranış olarak görülmekteydi.⁶⁸

Bab Mahkemesi 197 numaralı sicilde yer alan bir davada Mansur oğlu  mer, ric’i talak ile boşadı ı e iyle iddet içinde yeniden evlilik muamelesi kurmak istemişti. Ömer Bey, eski e i Süleyman kızı Ayşe’den ret cevabı alması üzerine mahkemeye ba vurmu tu. Mahkeme Ayşe hanıma eski eşinin isteği doğrultusunda kocasıyla yeniden bir araya gelmesini tembih etmişti.⁶⁹

Şeyhülislam Feyzullah Efendi’ye karısından “*Boş ol*” sözüyle ayrılan, ardından iddet içinde evlilik birliğini yeniden sağlamak için eşine müracaat etmeyen Zeyd ile ilgili soru yöneltildi. Zeyd’in iddetin dolmasının ardından eski e i Hind’i yeniden nikaha zorlayıp zorlayamayaca ı fetvanın konusunu oluşturmaktaydı. Feyzullah Efendi verdiği fetvada, Hind’in rızası olmaksızın yeniden evlenmelerinin mümkün olmadığını ifade etti.⁷⁰

Ric’i talak, kadının iddet beklediği    hayız döneminde nikahı ve hükümlerini büsbütün ortadan kaldırmıyordu. İddet içinde koca eşinin nafakasını sağlamakla yükümlüydü. Aynı zamanda ric’i talakla ayrılan ve iddeti bekleyen eşler arasında

⁶⁷Osmanlı hukukunda bir kadınla evlenen erkeğin kullanım hakkı kadına ait olmak üzere vermeyi taahhüt ettiği bir miktar para veya mala mehir denilmekteydi. Nikah kıyılırken bütün mehrin bir arada verilmesine hukuken bir engel bulunmamaktaydı. Bununla birlikte uygulamada çoğunlukla mehir; evlilik anında ödenen mehr-i muaccel ile daha sonra ödenmek üzere kararlaştırılan mehr-i müeccel şeklinde iki kısıma ayrılmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için Bkz. M. A. Aydın (2003). "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İ lam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara, 389-391.

⁶⁸Akg nd z, a.g.k., 2012, 265.

⁶⁹İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil*, (H. 1143-1144 / M. 1730-1732). (Haz: Coşkun A. ve Sivrida  A.), C. 65. İstanbul, s. 320. (Hüküm No: 376)

⁷⁰Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 57. (388. Mesele)

mirasçılık hükümleri de evlilik fiilen sürüyormuşçasına devam ediyordu. Eşlerden biri iddet içinde vefat ettiğinde diğer eş vefat eden eşe mirasçı oluyordu.⁷¹

Fetâvâ-yı Feyziye isimli eserin 1589. meselesinde yer alan fetva, ric'i talakla ayrı olan eşlerden kocanın vefat etmesi hakkındaydı. Konu; böyle bir durumda kadının mirasçılık iddiası ile kocanın diğer mirasçıları tarafından bu iddianın reddi halinde tarafların delillerinin nasıl değerlendirileceğiydi. Soruda; iddet bekleyen Hind'in: "*Ben Zeyd'in talâk-ı ric'i ile mutallakası olup iddetim münkaziye olmadan Zeyd fevt oldu, terekesinden hissemi verin*" demesi halinde, Zeyd'in diğer mirasçılarının boşanmanın bâin (ayırıcı) talak ile gerçekleştiğini bu nedenle Hind'in mirasa hak kazanamayacağını ileri sürmeleri sorulmuştu. Şeyhülislam Feyzullah Efendi böyle bir durumda her iki taraf da iddialarını delillendirecek olursa kocanın diğer mirasçılarının delilinin Hind'in delilinden daha üstün olacağını ifade etmişti.⁷²

Boşanma ile vadesi gelecek bir mehir alacağı varsa bu alacak, ric'i talak sonrasında iddet boyunca muaccel hale gelmiyordu. Bu nedenle müeccel mehir, kadın tarafından ric'i talak sebep gösterilerek talep edilemiyordu. Mehrin, muaccel hale gelebilmesi için iddetin sona ermesi diğer bir anlatımla ayrılığın bâin talaka dönüşmesi gerekiyordu.⁷³ Bab Mahkemesi 197 numaralı sicilde kayıtlı bir olayda eşinden ric'i talak ile ayrılan İvaz oğlu İbrahim'e karısı Hasna Hatun tarafından altı bin akçe mehrinin ödemesine yönelik dava açılmıştı. Mahkeme eşlerin hukuken boşanmış sayılmadıklarını ifade ederek Hasna Hatunun talebini reddetmişti. Ayrıca mahkeme Hasna Hanım'a kocasının talebi doğrultusunda yeniden bir araya gelmesini tembih etmişti.⁷⁴

1.2.6.1.2.Bâin talak

Bâin talak ıstılahi olarak ayırıcı boşama anlamına gelmektedir. Bâin talakla eşinden ayrılan koca eski eşiyle yeniden bir araya gelmek istediğinde yeni nikah akdi ve mehre lüzum duymaktadır. Osmanlı hukukunda eşlerin bâin talakla birbirinden ayrılması beynûnet ifadesi ile dile getirilirdi. Ayrılık kocanın ilk iki talak hakkı kapsamında gerçekleşecek olursa beynûnet-i suğra (küçük ayrılık); ikinci boşanmadan sonra yeni bir boşanma olursa veya koca üç talak hakkını bir anda kullanırsa beynûnet-i kübra (büyük

⁷¹Ekinci, a.g.k., 2017, 451.

⁷²Feyzullah Efendi, a.g.k., 256. (1589. Mesele)

⁷³Aydın, a.g.k., 2019, 285.

⁷⁴İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, (H. 1162-1163 / M. 1749-1750). (Haz. Pakırdağ, N. ve Sivridağ, A.), C. 73. İstanbul, s. 227. (Hüküm No: 218)

ayrılık) oluşurdu. Beynûnet-i kübra, kadının başkasıyla yaptığı sahih bir evlilik olmaksızın eşlerin yeniden bir araya gelmesine izin vermezdi.⁷⁵

Yenişehirli Abdullah Efendi'nin verdiği bir fetva Zeyd'in annesi Hind'e “*Zevcem Zeyneb sana yaramadıysa bana dahi yaramaz, üç talak boş olsun*” demesi hakkındaydı. Bu ifadeleri kullanan Zeyd, eşinden beynûnet-i kübra ile ayrılmış oluyordu. Böyle bir durumda Zeyd ancak Zeyneb'in başka biriyle yaptığı sahih evliliğin sona ermesini takiben yeniden eski eşi Zeyneb ile evlenebilirdi.⁷⁶

Bâin talakı meydana getiren birden çok durum söz konusu olabilmekteydi. Eşler arası evlilik hayatı fiilen başlamadan yapılan boşama bunlardan birisidir. İkinci olarak Hanefî mezhebine göre talak ifade eden sözün kinaye, abartı, şiddet içermesi durumunda ayırıcı boşama gerçekleşmekteydi. Dönülebilir boşanma ile eşinden ayrılan kadının beklediği iddet içinde koca eşine dönmeyecek olursa dönülebilir ayrılık ayırıcı boşanmaya dönüşürdü. Ric'i talakı oluşturacak şekilde yerine getirilmiş olsa da kocanın üçüncü boşama hakkını kullandığı durumlarda ayırıcı boşama gerçekleşirdi. Eşlerin anlaşarak boşanmasını sağlayan muhala'a⁷⁷ yoluyla gerçekleşen ayrılıklar ile mahkeme kararı ile boşanmanın gerçekleştiği kazaî boşanma olarak tabir edilen tefrik yöntemiyle meydana gelen ayrılıklar da ayırıcı boşama olarak kabul edilmektedir.⁷⁸ Kocanın eşine dört ay ve daha uzun süre boyunca yaklaşmayacağına yönelik yaptığı yemin sonrasında dört ay eşine yaklaşmaması halinde ortaya çıkan *ilâ* neticesinde ayırıcı boşanma oluşmaktaydı. Son olarak karısının dünyaya getirdiği çocuğun başka bir erkekten olduğunu ispat edemeyen koca ve karsısının mahkemede özel bir usulle yaptığı karşılıklı yeminleşmeyle gerçekleşen *liân* ayırıcı boşamaya sebep oluyordu.⁷⁹

Bâin talak gerçekleştiğinde evlilik birliği bütün sonuçlarıyla ortadan kalkıyordu. Bu durumda müeccel olarak tabir edilen daha ileriki bir tarihte ödemek üzere anlaşılan mehrin vadesi gelmiş kabul ediliyordu. Müeccel mehir, kadın tarafından yasal yollar kullanılarak talep edilebiliyordu. Ayırıcı boşamada evlilik bütün sonuçlarıyla ortadan kalktığından karı ve kocanın birbirine mirasçı olma durumu son buluyordu. Eşler

⁷⁵Akgündüz, a.g.k., 2012, 266.

⁷⁶Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 101. (474 ve 475. Mesele)

⁷⁷Eyüb Mahkemesinde görülen bir davada Cezerî Kasım Paşa Mahallesinde ikamet eden Ömer oğlu Şaban ile Servi Hatunun muhala'a ile ayrıldıkları hüküm altına alınmıştı. Verilen kararda “*kendisine helal olmayacak şekilde bâin olduktan sonra*” ifadeleriyle muhala'a ile gerçekleşen boşanmaların bâin talaka sebep olduğu ifade edilmişti. Bkz. İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil, (H. 1065- 1066 / M. 1655)*. (Haz: Çakır, B.), C. 27. İstanbul, s. 143. (Hüküm No: 142)

⁷⁸Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 424.

⁷⁹Ekinci, a.g.k., 2017, 452-453.

arasındaki mirasçılığın sona ermesinin tek istisnası kadının rızası haricinde gerçekleşen bâin talakın kocanın ölüm hastalığı olarak tabir edilen maraz-ı mevti esnasında gerçekleşmiş olmasıydı. Bu durumda kadının iddet beklediği sırada koca vefat edecek olursa kadın eşine mirasçı olabiliyordu. Ancak bu istisna yalnızca kadın için geçerliydi. Bu sebeple kocanın ölüm hastalığı sırasında gerçekleşen bâin talak sonrasında iddet bekleyen kadın vefat edecek olursa koca mirasçılık hakkını kazanamıyordu.⁸⁰

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin maraz-ı mevt hakkında verdiği fetvalar ölüm hastalığı sırasında gerçekleşen bâin talakın mirasçılık üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Fetâvâ-yı Fevziye isimli fetva mecmuasının 434 numaralı meselesinde, kocanın hastalığında gerçekleşen bâin talakta kocanın hastalığının şiddetinin belirlenmesinin önemi ifade edilmişti. Fetvaya göre, hasta olmakla birlikte evinin dışındaki işleri görebilecek güçte olan kocanın hasatlığı maraz-ı mevt kapsamında değerlendirilmezdi. Böyle bir halde koca iddet sırasında vefat etse de kadın mirasçılığa hak kazanamazdı. Sözü geçen eserde yer alan 436 numaralı fetva, kadının boşanma rızasını barındıran muhala'a ile ortaya çıkan ayrılığın kocanın maraz-ı mevti sırasında gerçekleşmesi hali ile ilgiliydi. Bu durumda koca iddet içinde vefat etse dahi kadın mirasçılığa hak kazanamazdı. Son olarak Fetâvâ-yı Fevziye'nin 437 numaralı meselesi maraz-ı mevt esnasında karısını boşayan ve iddet sırasında vefat eden kocayla ilgiliydi. Verilen fetvada vefat eden kocanın mirasçılarının iddetin dolduğunu ispatlayamamaları durumunda iddet bekleyen kadın mirasçılığa hak kazanacağı belirtilmişti.⁸¹

1.2.6.2. Sünnî ve bid'i talak

Talak hakkındaki bu ayırım, meydana gelen boşama işleminin sünnete uygun olup olmamasını ifade etmek için kullanılmaktadır.

1.2.6.2.1. Sünnî talak

Sünnî talak boşama işleminin Kur'an ve Sünnetin önerdiği şekilde yapılması anlamına gelmektedir. İslam hukukçularının ortak görüşüne göre talakın sünnî tanımını içine dahil olabilmesi için kocanın boşama işlemini eşiyle cinsi münasebette bulunmadığı temizlik döneminde (iki hayız arasında geçen süre) gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bunun yanında Hanefî ve Maliki hukukçulara göre kocanın üç talak hakkını aynı anda

⁸⁰Aydın, a.g.k., 2019, 286.

⁸¹Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 63. (434, 436 ve 437. Mesele)

kullanması da Sünnete aykırıdır. Şafî mezhebine göre ise üç talak hakkının aynı anda kullanılması sünnete muhalefet anlamı taşımamaktadır.⁸²

Sünnî talakın Kur'an'daki delili “*Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin*”⁸³ hükmüdür. Sünnette yer alan delili ise eşini hayız döneminde boşayan kişiyle ilgili soruya cevaben ifade edilen “*O eşine dönsün. Hayızdan temizleninceye kadar evinde barındırsın. Sonra yeniden hayız görüp tekrar temizlenince isterse onunla ilişki kurmadan yeniden boşasın. İşte Allah'ın, kadınların içinde boşanmasını emrettiği iddet budur*” (Buhari, Talak-1) hadis-i şerifidir.⁸⁴

Sünnî talakın hikmetlerinden ilki kadının hayız halinde yaşadığı fiziki ve duygusal değişimlerin karı koca arasında birtakım geçimsizliklere sebep olma ihtimaline karşılık bu değişimlerin boşanma gibi İslam'ın hoş görmediği helalin gerçekleşmesine sebep olmasının engellenmeye çalışılmasıdır. Böylece eşlerin boşanmaya yönelik iradelerini daha serin kanlı şekilde değerlendirmelerine olanak tanınmaktadır. Bir diğer hikmet ise boşanmanın kadının temizlik döneminde cinsi münasebet sonrası gerçekleşmesi halinde eşler arasındaki ünsiyet (birbirine karşı duyulan ilgi) nispi olarak kaybolacağından eşlerin boşanmaya yönelik kesin iradeleri yerine hissi ve anlık saiklerle boşanmalarının önüne geçilmesidir. Bu nedenle henüz zifaf gerçekleşmeyen evliliklerde boşama kadının hayız halinde gerçekleşse de kocanın eşine rağbeti devam edecek olacağından sünnî talak kapsamında değerlendirilmektedir. Dolayısıyla sünnî talakta aile kurumunun kolay bir şekilde dağılmasını engellemeye yönelik fonksiyonlar ön plana çıkmaktadır.⁸⁵

1.2.6.2.2.Bid'i talak

Bid'i talak kocanın eşini hayız halinde veya temizlik döneminde olmakla birlikte içinde bulunulan temizlik döneminde cinsel birliktelikte bulunması halinde boşaması anlamına gelmektedir. Bunun yanında bir tek temizlik döneminde koca tarafından üç talak hakkının kullanılması da bid'i talak kapsamında değerlendirilmektedir. Genel kabul gören görüşe göre bid'i talak olarak ifade edilen sünnete aykırı boşanma kocayı manen günahkâr duruma düşürse de talakın hukuki geçerliliğine etkisi bulunmamaktadır.⁸⁶ İslam hukukçularının çoğunluğunun tercih ettiği bu görüşün yanında birtakım Hambeli

⁸²Acar, a.g.k., 2010, 499; Bilmen, a.g.k., 1999, 211-213.

⁸³Talak, 65/1.

⁸⁴R. Uslu (2018). Talak Suresinin İslam aile hukuku bağlamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(59), s. 1438.

⁸⁵Acar, a.g.k., 2010, 499; Bilmen, a.g.k., 1999, 211-212.

⁸⁶Uslu, a.g.k., 2018, 1349.

hukukçular ile bazı İslam hukuk ekolleri bid'i talakı günah olmasının yanında hukuken geçersiz saymaktadır. İbn Hazm tarafından ileri sürülen üçüncü görüşe göre ise kocanın eşini hayız halinde veya temizlik döneminde cinsel birliktelikte bulunması halinde gerçekleşen boşamanın hukuken geçerli olabilmesi için aynı anda üç talakın kullanılması veya gerçekleşen boşamanın kocanın üçüncü talak hakkı olması gerekmektedir.⁸⁷

Bid'i talakı günah olmakla birlikte hukuken geçerli sayan çoğunluğun görüşüne göre bu talak türü tıpkı Cuma vaktinde yapılan alım satım akti gibidir. Buna göre Cuma namazı vaktinde yapılan alışveriş günahtır. Ancak yapılan hukuki işlemin geçerli olması nedeniyle satım akti alıcı ile satıcı üzerinde hak ve borç doğurmaktadır. Hanefi hukukçuların büyük çoğunluğuna göre kocanın gerçekleştirdiği bid'i talak hukuken geçerli olsa da kocanın gerçekleşen bid'i talak neticesinde iddet bekleyen eşine geri dönmesi vaciptir. Şafiî, Hanbeli ve azınlık bir takım Hanefi hukukçulara göre kocanın eşine geri dönmesi müstehap (İslâm'ın güzel gördüğü davranış) olarak kabul edilmektedir. Malikiler ise konuyu iki kısımda incelemektedir. Buna göre, ilk durumda kadının hayız halinde gerçekleştirilen bid'i talakın haram olması nedeniyle eşe geri dönmesi zorunludur. Malikilerin ele aldığı ikinci durum olan cinsel birliktelik yaşanan temizlik döneminde gerçekleşen talakın mekruh görülmesi nedeniyle böyle bir halde gerçekleşen bid'i talakta eşe dönmeyi gerekli kılan bir durum bulunmamaktadır.⁸⁸

1.2.7.Şarta ve vadeye bağlı talak

Osmanlı hukukunda boşanma, şarta ve vadeye bağlanabilmesi açısından kayıtsız ve şartsız yapılması zorunlu olan evlilikten ayrılmaktaydı.⁸⁹ Koca eşini talik-i talak şeklinde ifade edilen uygulamayla boşamayı vadeye veya bir şartın gerçekleşmesine bağlayabilmekteydi. İslam hukukçuları, Kur'an'a veya Sünnet'e dayanmayan talik-i talak uygulamasını; İslam hukukunda yer alan ve bir hukukî işlemin hukuka, ahlaka, örfe uygun ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel bir taliki şarta bağlanabilmesinden hareketle içtihat yöntemiyle çıkarmışlardı. Talik-i talak, Osmanlı uygulamasında sıklıkla başvurulmuş bir boşama yöntemi idi.⁹⁰

⁸⁷Y. Gökgöz (2017). İslam hukukunda zaman açısından sünnete aykırı boşama (bid'i talak). *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), s. 68- 73.

⁸⁸Acar, a.g.k., 2010, 499; Bilmen, a.g.k., 1999, 212-213.

⁸⁹Cin, a.g.k., 1988, 57.

⁹⁰E. Yakut (2016). İslam-Osmanlı Hukuku'nda erkek tarafından koyulan şart veya belirlenen süre ile evlilik akdinin sona erdirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(4), s. 64.

İstanbul Sultan Mahallesi sakinlerinden Mustafa kızı Hatice kocası Mehmed oğlu Muharrem'in kendisine “*eğer seni darb edersem benden boş ol*” şeklindeki sözünü takiben eşi tarafından şiddete uğradığını iddia etmişti. Hatice Hanım bu nedenle boşandığının tespit edilerek mehr-i müeccelinin kocasından alınmasını istemişti. Mahkemenin suali üzerine Mehmed Bey karısının iddialarını reddetmişti. Mehmed Bey'in kendi iddiasını kanıtlamak üzere şahit olarak çağırdığı komşuları, Hatice Hanım'ın anlattıklarının doğru olduğu yönünde şahitlik yapmıştı. Bunun üzerine mahkeme şarta bağlı talakın gerçekleştiğine hükmederek mehri müeccelin Hatice Hanım'a ödenmesine karar vermişti.⁹¹ Eyüb Mahkemesi 74 Numaralı Sicile kayıtlı başka bir vakıda ise Mehmed oğlu Veli Beşe'nin içki içmemek üzere “*ba'de'l-yevm şürb-i hamr ve arak edersem zevcem merkûme Gülmüş benden boş olsun*” diyerek ortaya koyduğu talak şartı mahkemece kayıt altına alınmıştı.⁹²

Osmanlı hukukunda talak işleminin şarta veya vadeye bağlanması özel isimlerle anılmaktaydı. Buna göre vadeye ve şarta bağlanmaksızın doğrudan hüküm doğurmaya yönelik boşama işlemine *müneccet* talak denirdi. Boşama işleminin ileride gerçekleşmesi muhtemel bir şarta bağlanması *muallak* talak şeklinde isimlendirilirdi. Boşanmanın bir vadenin dolmasına bağlandığı durumlar ise *muzaf* talak tabiri ile ifade edilirdi. Talak vadeye bağlandığında İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre boşanma vadenin dolduğu anda gerçekleşmektedir. Malikilere göre vadeye bağlı talak boşamaya yönelik ifadelerinin kullanıldığı anda hüküm doğurmaktadır.⁹³

Yakut, Osmanlı kadı sicili kayıtlarında yaptığı incelemelerde kocaların birbirinden farklı sebeplerle şarta veya vadeye bağlı talaka başvurduğunu tespit etmiştir. Kocanın içki içme veya eşine şiddet uygulama gibi olumsuz davranışları tekrar etmemeye yönelik taahhüdü bunlardan biridir. Muhala'a yoluyla ayrılan eşlerin yeniden evlenmeleri halinde kadının mehir ve nafakasını elde etmesini sağlayacak mahiyette koşulların belirlenmesi de talik-i talakın bir başka kullanım alanıdır. Kadını ilgilendirmeyen, kocanın şahsı, arkadaşları, ailesi gibi karısı dışındaki kişilerle ilgili olayların gerçekleşmesi de şarta ve vadeye bağlı talaka konu edilebiliyordu. “*Yarınki günde benden boş ol*”, “*kışa kadar boş ol*” benzeri ifadelerle tayin edilen zamanın gelmesi veya belirlenen sürenin dolması

⁹¹İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil*, (H. 1102 / M. 1691). (Haz: Kılıç, H. v.d.), C. 20. İstanbul, s. 188 (Hüküm No: 205)

⁹²İstanbul Kadı Siciileri. (2011). *Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 74 Numaralı Sicil*, (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662). (Haz: Kılıç, H. v.d.), C. 28. İstanbul, s. 247 (Hüküm No: 252)

⁹³Aydın, a.g.k., 2019, 286.

şeklinde talik-i talak örnekleri de mevcuttur. Erkekler savaş ve iş arama gibi gerekçelerle çıktığı seyahatlerden belli sürede dönmeleri halinde geride bıraktıkları karılarını mağdur etmemek amacıyla talik-i talaka başvurabilmekteydi. Son olarak kocanın talebi doğrultusunda evi terk eden kadının belli bir sürede geri dönmesi veya kadının bir işi belirli bir sürede yapması gibi şart ve vade örneklerine de rastlanmaktaydı.⁹⁴

İslam hukukçularının büyük çoğunluğu şarta ve vadeye bağlanan talakın geçerli olduğu görüşünü benimsemektedir. Öne sürülen şartın gerçekleşmesinin mümkün olmadığı durumlarda yapılan boşama işleminin hüküm doğurmayacağı hakkında İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır. Bir olayın ortaya çıkmasının ancak Allah'ın dilemesiyle gerçekleşebileceğini ifade eden “*inşallah*” sözcüğüyle yapılan talak işlemi Hanefî ve Şafî mezhebine göre hükümsüzken⁹⁵ Maliki ve Hanbelilere göre eşlerin ayrılmasına sebep olmaktadır.⁹⁶

Akkirmânî Ali Efendi'ye sorulan bir sual üzerine verdiği fetvada “*falan kasabanın kadılarına mutlaka muhızrlık hıdmetini idersem zevcem benden boş olsun*” şeklinde şart eyleyen Zeyd'in daha sonra kasabadaki kadının yanında mübaşir olarak görev yapmaya başladığında eşinden boşanmış olup olmayacağı sorulmuştu. Ali Efendi verdiği cevapta “*Şarta bağlanan şey, şartın bulunduğu gerçekleşmiş gibidir*” şeklinde meşhur hukuk kaidesinden bahisle böyle bir halde boşanmanın gerçekleşeceğini bildirmişti.⁹⁷

Talakın bazı durumlarda koca tarafından bir işin yapılmasını sağlamak veya engellemek ile verdiği haberin doğruluğunu kanıtlamak için kullanıldığı görülmüyordu. Bu durum talaka yemin veya boşama yemini olarak ifade ediliyordu. Dört sünnî mezhep de şarta bağlı talakı kabul etmesi bağlamında boşama yeminini de geçerli görmektedir. Bazı İslam hukukçuları, âdet haline getirilen yemin ifadeleriyle aile kurumuna zarar verilmesinin önüne geçebilmek adına üç talak hakkının aynı anda kullanıldığı durumlarda boşamanın gerçekleşmeyeceğini savunmaktadır. Örneğin İbn Hazm'a göre boşama yemini, talakın yalnızca Allah'ın emredeceği yolla yapılabileceği görüşünden hareketle hukuken geçersizdir. İbn Teymiyye ise kocanın boşama yemini yaparken talakın ortaya

⁹⁴Yakut, a.g.k., 2016, 65- 68.

⁹⁵Behcet'ül- Fetevâ isimli eserde yer alan bir fetva; Zeyd'in karısı Hind'i üç talak ile boşarken “*İnşallahu teâla*” ifadesini de kullanması hakkındaydı. Verilen fetvaya göre, böyle bir durumda mahkeme huzurunda dinlenen şahitler “*Zeyd Hind'e 'Üç talak boş ol' deyip 'İnşallahu teâla' dememişti*” şeklinde ifade verecek olursa talak-ı selase gerçekleşmiş olurdu. Bkz. Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 98. (450. Mesele)

⁹⁶Acar, a.g.k., 2010, 497.

⁹⁷Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 84-85. (33. Mesele)

çıkmayacağı düşüncesinde olduğu gerekçesiyle böyle bir boşamanın hüküm doğurmayacağı ve kocanın yemin kefareti vermesinin yeterli olduğu görüşündedir.⁹⁸

Talak üzerine yemin ettikten sonra pişman olan ve düştüğü zor durumdan kurtulmaya yönelik fetva isteyen kocalara rastlanmaktadır. Nitekim Şeyhülislam Feyzullah Efendi, “*Her zaman seni tezevvüç edersem benden boş ol*” şeklinde Hind’e karşı yemin eden Zeyd’in sonradan Hind’le evlenmek istediğinde talak gerçekleşmeden bunu nasıl mümkün olabileceğinin sorulması üzerine çözüm olarak fuzuli nikahı önermişti. Buna göre vekalet yetkisi olmayan bir kişi tarafından Zeyd’le Hind’in nikahlanmasının⁹⁹ ardından Zeyd’in kıyılan nikahı fiiliyle kabul etmesi halinde talak gerçekleşmezdi.¹⁰⁰ Keza başka bir fetvada “*valideme vâlîde diyecek olursam menkûham Hind benden talâk-ı selâse ile mutallaka olsun*” diyen Zeyd’in sonradan pişman olması halinde annesine yeniden anne diyebilmesine rağmen eşini üç talakla boşamış olmaması için ne yapması gerektiği sorulmuştu. Akkirmânî Ali Efendi, böyle bir durumda Zeyd eşini bir talakla boşayacak olursa iddetin dolması üzerine annesine anne dedikten sonra eşini yeniden nikahlayabileceğini belirtmişti. Bu halde kıyılan yeni nikahtan sonra Zeyd eskisi gibi anne kelimesini kullanmasına rağmen talak gerçekleşmemiş olurdu.¹⁰¹

1.2.8. Tefviz-i Talak

Tefviz kelime anlamı olarak bir işin yapılmasını başka birine bırakmak, yapılmak üzere iş siparişi vermek, bir şeyi başka birine teslim etmek, kullanma hakkını bir başkasına vermek, bir işin yapılması hususunda bir kimseyi yetkili kılmak gibi anlamlara gelmektedir. Tefviz-i talak terimi ise kocanın kendi iradesiyle nikah akdi sırasında veya evlilik devam ederken kendine ait olan boşama yetkisini eşine devretmesi anlamına gelmektedir.¹⁰²

İslam hukukçularının ortak görüşüne göre talak hakkının koca tarafından eşe, devredilmesinin meşruiyeti Ahzab Suresi’nin 28 ve 29. ayetlerinde yer alan “*Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size*

⁹⁸K. H. Okur (2009). İslam hukukunda boşama yemini (talâka yemin) meselesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(15), s. 13-18.

⁹⁹Vekalet olmaksızın bilgileri haricinde evlendirilen kadın ve erkeğin sonradan nikaha yönelik vereceği onayın Hanefi mezhebine göre geçerli olacağı hakkında bkz. H. Cin (1974). *İslâm ve Osmanlı hukukunda evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 95.

¹⁰⁰Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 70 (478. Mesele)

¹⁰¹Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 110. (97. Mesele)

¹⁰²Pakalın, a.g.k., 1993, C. 3., 434; A. Bakkaloğlu (2011). "Tefvîz". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 40, İstanbul, s. 310-311; M. Gürkan (2011). İslam aile hukukunda kariya tanınan boşama yetkisi: tefvîzü't-talâk. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9(18), s. 278- 281.

bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah'ı, resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır."¹⁰³ mealindeki hükümlere dayanmaktadır. Mezkûr ayetlerin iniş sebebi olan vakıada Hz. Peygamber eşlerini kendisiyle birlikte kalmak ile ayrılma noktasında muhayyer bıraktı. Hz. Peygamber'in eşleri ise evliliklerini sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu olayın talak sayılmaması tefviz-i talakın Sünnette yer alan delili olarak gösterilmektedir.¹⁰⁴

Kocanın talak hakkını eşine devretmesinin birtakım sonuçları bulunmaktadır. Tefviz işlemi nikah akdi sırasında gerçekleşecek olursa kadın talak hakkını evlilik sürecinde istediği bir anda kullanabilir. Talak yetkisinin nikah akdi gerçekleştikten sonra, evlilik birliği devam ettiği bir süreçte kadına devredilmesi halinde kadının boşama hakkını bulunduğu meclisten ayrılmadan önce kullanması gerekmektedir. Kocanın evlilik sürecinde talak yetkisini devrettiği durumlarda kadının içinde bulunduğu meclisten ayrılması, teklifi açıkça reddetmesi, farklı bir işle ilgilenmeye başlaması veya talaktan ayrı bir konuda sohbet etmeye başlaması devredilen talak hakkının kaybedilmesine sebep olmaktadır. Bu durumun istisnasını kocanın talak yetkisini devrederken eşine talak hakkını istediği zaman kullanabileceğini açıkça beyan etmesi oluşturmaktadır. Böyle bir halde kadın, nikah akdi esnasında devraldığı talak yetkisinde olduğu gibi dilediği zaman kendisine devredilen talak hakkını kullanabilir.¹⁰⁵

Şeyhülislam Feyzullah Efendi konuyla ilgili verdiği fetvada meclis birliğine dikkat çekmekle birlikte kocanın mektup yoluyla da talak hakkını eşine verebileceğini belirtmekteydi. Fetvaya konu teşkil eden soruda Zeyd'in başka bir memlekete gittikten sonra mektup yollayarak karısı Hind'e "*İraden elinde olsun, istersen nefsinı tatlik eyle*" dediğini söylemekte ve Hind mektubun kendisine okunduğu mecliste boşamayı kabul etse eşinden ayrılmış olur mu diye sorulmuştu. Feyzullah Efendi'nin verdiği fetva bu durumda boşanmanın gerçekleşmiş olacağı yönündeydi. Mezkûr fetva mecmuasının 414 numaralı meselesinde yer alan fetva ise farklı bir memlekete giden Zeyd'in mektup yoluyla "*İraden elinde olsun*" yazmasına karşılık eşi Hind'in mektubun okunduğu mecliste sessiz kalması

¹⁰³Ahzab, 33/28-29.

¹⁰⁴A. Yüksek (2014). İslam aile hukukunda boşama yetkisi ve kadının boşanması. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(32), s. 344- 345.

¹⁰⁵Cin ve Ayılmaz, a.g.k., 2016, 425.

hakkındaydı. Verilen fetvaya göre Zeyd'in yalnızca böyle bir mektup yollaması boşanmaya sebep olmazdı.¹⁰⁶

Tefviz ile boşama yetkisini eşine devreden kocanın talak hakları ortadan kalkmamaktadır. Ayrıca kadının tefviz yetkisini kullanması kocanın talak sayısında eksilmeye sebep olmamaktadır. Koca tarafından talak yetkisinin devredilmesinin ardından kadın bu hakkı kullanmadan önce devredilen yetkinin geri alınıp alınamayacağı konusunda İslam hukukçuları arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefilere göre tefviz işlemi bir çeşit temlik olduğundan erkeğin tek taraflı irade beyanı ile geri alınamaz. İmam Şafîî konu hakkındaki ilk görüşünde tefvizi icap olarak kabul etmekteydi. Bu nedenle icaba karşı kabul anlamına gelen eşin boşama işleminden önce koca tarafından tefviz işlemi geri alınabilirdi. Ancak İmam Şafîî, sonradan tefvizin koca tarafından geri alınamayacağı şeklindeki Hanefî hukukçuların görüşünü benimsedi. Malikiler kocanın talak hakkını devretmesini tevkil, temlik ve tahyir olmak üzere üç başlık altında incelemektedir. Buna göre Malikiler yalnızca tevkil anlamını taşıyan yetki devrinde kocanın tek taraflı iradesiyle verdiği boşama yetkisini geri alabileceğini kabul etmektedir.¹⁰⁷

Tefviz işlemi “*nefsini ihtiyar et*”, “*işin kendi elindedir*” ve “*dilersen kendini boş*” ifadeleriyle gerçekleştiriliyordu. Kadın tarafından gerçekleştirilecek talak işleminin ric'i veya bâin olması kocanın boşama yetkisini devretmedeki niyetine ve kadının kullandığı ifadelerle bağlıydı. Kocanın yetki verdiği sırasında açıkça ric'i veya bâin talakı belirttiği durumlarda kadının verilen yetki sınırlarını aşması hukuken bir sonuç doğurmuyordu. Bu halde kocanın belirttiği boşanma şekli meydana geliyordu. Ancak eşler arasında talak sayısı hususunda anlaşmazlık gerçekleşirse, örneğin erkek bir talak hakkını devrettiğini ileri sürerken kadın iki talak kullanacak olursa, boşama hiç oluşmamış sayılıyordu. Bununla birlikte kocanın üç boşama hakkını devrettiği hallerde kadının tek veya iki talak hakkını kullanması da geçerli kabul edilmekteydi.¹⁰⁸

Osmanlı uygulamasında boşama yetki devri daha çok çeşitli nedenlerle uzun süreli başka memlekete giden kocaların geri dönememe ihtimallerine karşı eşlerinin mağdur olmaması adına kullanılıyordu. Eski tarihli evlilik belgelerine ulaşılamaması nedeniyle kesin bilgi vermenin mümkün olmadığını belirten Aydın, Padişah kızlarının boşama

¹⁰⁶Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 61. (414 ve 415. Mesele)

¹⁰⁷Bakkaloğlu, a.g.k., 2011, 310-311.

¹⁰⁸Cin, a.g.k., 1988, 68- 69.

yetkileri elinde olacak şekilde nikahlanmalarının tahmini olarak 16. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazandığını ifade etmektedir.¹⁰⁹

1.3. Tefrik

Diğer adıyla kazaî boşanma olan tefrik, İslam hukukunun kadına verdiği ve kocanın rızasının alınmasına gerek olmayan bir ayrılık yöntemidir. Tefrik yöntemiyle ayılığa kadının mehir, nafaka gibi maddi haklarından vazgeçmesine gerek kalmamaktadır. Ancak kadının tefrik talebiyle mahkemeye başvurabilmesi için belli bazı sebeplerin varlığı aranmaktadır.¹¹⁰ Kocasında tefrik sebeplerinden biri bulunan kadın, evliliğini devam ettirmek veya mahkemeye başvurarak tefrik talep etmek konusunda seçim hakkına sahiptir.¹¹¹

1.3.1. Anlamı ve kaynağı

Kelime olarak, birlikte olan şeyleri ayırmak, bütünü parçalarına ayırma gibi manalara gelen tefrik; Osmanlı hukukunda evlilik birliğinin hâkim kararıyla son bulması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle kazaî boşanma şeklinde de ifade ediliyordu.¹¹²

Tefriki Osmanlı hukukundaki diğer boşanma türleri olan talak ve muhala’adan ayıran noktalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki tefrikin meydana gelmesi için yalnızca taraf iradelerinin yeterli olmayıp ayrıca mahkeme kararıyla gerçekleşebiliyor olmasıdır. Tefriki, talak ve muhala’adan ayıran diğer nokta ise geçerli bir sebebe dayanmasının zorunlu olmasıdır.¹¹³ Muhala’adan farklı olarak tefrikte kocanın rızası aranmamaktaydı.¹¹⁴ Evlilik akdi, mahkeme tarafından tefrik kararı verilene kadar tüm hükümlerini sürdürürdü.¹¹⁵

Kur’an’da tefrik kelimesi yalnızca Bakara Suresinin 102. Ayetinde “*Fakat onlar bu iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı.*”¹¹⁶ hükmü ile evli kadın ve erkeğin ayrılması anlamında kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere burada tefrik eşlerin

¹⁰⁹Aydın, a.g.k., 2018, 115-117.

¹¹⁰Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 429

¹¹¹Bilmen, a.g.k., 1999, 344.

¹¹²Cin, a.g.k., 1988, 87; İ. Acar (2011). "Tefrik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, s. 277; Akgündüz, a.g.k., 2012, 268; Ekinci, a.g.k., 2017, 455.

¹¹³Aydın, a.g.k., 2018, 123.

¹¹⁴Akgündüz, a.g.k., 2102, 268

¹¹⁵Cin ve Akgündüz, a.g.k., 1989, 97; Aydın, a.g.k., 2019, 287.

¹¹⁶Bakara, 2/102.

birbirinden ayrılması anlamını taşımakla birlikte hâkim tarafından evliliğe son verilen kazaî boşanma kavramını karşılamamaktadır.¹¹⁷

1.3.2. Sebepleri

Tefrik sebepleri Kur'an ve Sünnet'de kesin hükümlerle belirlenmediğinden tefrik talep hakkı sağlayan sebeplerin yorumlanması üzerinde mezhepler arasında derin görüş ayrılıkları bulunmaktadır.¹¹⁸ Hanefi mezhebine göre, erkeğe tanınan talak yetkisi nedeniyle, boşanmak için mahkemeye başvurma yalnızca kadınlara tanınan bir haktır.¹¹⁹

Hanefi hukukçular ile bazı Şafiî hukukçular tefrik uygulamasını erkeğe tanınan talak hakkının kısıtlanması olarak gördüklerinden tefrik sebeplerini olabildiğince dar yorumlamışlardır. Maliki ve Hanbeli mezhebinde ise mağdur duruma düşen kadının hakkının korunması ön planda tutularak kazaî boşanmaya başvuruda kadına verilen haklar geniş şekilde ele almıştır.¹²⁰ Osmanlı hukukunda 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne kadar Hanefi mezhebinin görüşü esas alındı. Bu nedenle adı geçen kararname yürürlüğe girene kadar Osmanlı mahkeme kayıtlarında tefrik yolu ile ayrılığa çok az rastlanmaktaydı.¹²¹ Osmanlı uygulamasında kocanın iktidarsızlığı nedeniyle tefrik dışında mahkeme kararıyla boşanmayla ilgili örnek azdır. İmam Muhammed'in iktidarsızlık dışındaki önemli hastalıkları tefrik sebebi olarak kabul eden görüşü de Hukuk-ı Aile Kararnamesine kadar dikkate alınmamıştır.¹²² Kararname ile getirilen düzenlemelerle Hanbeli ve Maliki mezhebinin yaklaşımı esas alınarak tefrik sebepleri hakkında kadına çok daha geniş yetki verildi.¹²³

Osmanlı Devleti; Mekke, Medine, Halep, Kudüs gibi halkının büyük kısmı Şafiî, Hanbeli veya Maliki olan bölgelerde Hanefi kadının yanında sayılan üç mezhebin kadı ve müftülerini de görevli olarak atanıyordu. Bu sayede sözü edilen bölgelerde yaşayan halkın kendi mezheplerinin izin verdiği tefrik sebeplerinden yararlanarak mahkemeden ayrılık talep etme haklarını kullanmaları mümkün oluyordu.¹²⁴ Hanefi halkın yoğun

¹¹⁷Acar, a.g.k., 2011, 277.; S. Şahin (2019). Mâlikî mezhebinde hastalık ve kusur sebebiyle yargısal boşanma (tefrik). *Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(2), s. 359-360.

¹¹⁸Yüksek, a.g.k., 2014, 350.

¹¹⁹Cin, a.g.k., 1988, 88.

¹²⁰Cin ve Akgündüz, a.g.k., 1989, 97; Akgündüz, a.g.k., 2012, 268; Aydın, a.g.k., 2018, 123.

¹²¹N. Ünal Özkorkut (2016). İslam hukukunda ve Osmanlı uygulamasında koca şiddetine karşı kadının başvurabileceği hukuk yolları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(1), s.236; Aydın, a.g.k., 2018, 123.

¹²²Akgündüz, a.g.k., 2012, 268.

¹²³Acar, a.g.k., 2011, 277.

¹²⁴M. A. Aydın (1986). Osmanlı hukukunda kazâî boşanma "tefrik". *Osmanlı Araştırmaları*, V, s. 4.

yaşadığı bölgelerde XVI. yüzyılın ortalarına kadar diğer mezheplerin görüşleri dikkate alınarak başka tefrik sebeplerinden de yararlanılmaktaydı. Özellikle Şafîî hukukçular içinden seçilen naibler vasıtasıyla Hanefî mezhebinin tefrik müessesesini dar yorumlamasının getirdiği sorunlardan uzaklaşmaya çalışılmaktaydı. Ancak XVI. yüz yılın ortalarından itibaren Şafîî hukukçulardan naib atama uygulamasından vazgeçildi. Bu kararın ardından kadınlar bir takım mali haklardan feragat ederek ulaşabildiği ayrılık metodu olan muhala'a ile söz konusu problemlerin üstesinden gelmeye çalıştı.¹²⁵

Tefrikle ilgili düzenlemeler öncelikle 1916 tarihli bir irade-i seniyye ile ele alınmıştı. İmam Muhammed'in görüşleri kapsamında kocanın iktidarsızlığı dışındaki bazı önemli hastalıklar da tefrik talep hakkı kapsamında değerlendirilmişti. 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile kazaî boşanma Maliki mezhebinin görüşü doğrultusunda yeniden düzenlenmişti.¹²⁶ İlgili düzenlemeler Kararnamenin, 119 ve 131. maddeleri arasında “*hıyar-ı tefrik*” başlığı altında yer almıştı.¹²⁷

1.3.2.1. Hastalık ve bedeni kusur sebebiyle tefrik

Bu başlık altında yer alan hastalık ve kusurlar, eşlerin cinsel münasebetine engel durumlar ile eşlerin birbirine karşı soğukluk hissedeceği akıl hastalığı, baras (alaca hastalığı) ve benzeri kusurlar kapsamında ele alınmaktadır. İbn Hazm ve Şevkani'ye göre kadının kocasından mahkeme kararıyla ayrılmayı talep edebilmesi için başvuruya konu olan hastalık ve kusurla ilgili tefrikin uygulanabilirliğine yönelik Kur'an ve Sünnette delil bulunması gerekmektedir. İbn Kayyim, Ebu Sevr gibi diğer bir kısım hukukçulara göre ise kadın, herhangi bir kısıtlamaya gerek kalmaksızın kocasının her türlü hastalık ve kusurunu boşanma amacıyla mahkemeye taşıyabilir. Kusur ve hastalıklar üzerinde bir kısıtlamaya yer vermeyen hukukçular, bu gibi hallerin eşlerin birbirine karşı oluşması istenen muhabbete engel teşkil ederek evlilikten doğması beklenen sonuçların önündeki engelleri kaldırmayı amaçlamaktadır. İslam hukukçuları arasındaki genel kabul gören görüşe göre tefrik hakkı belli bazı hastalık ve kusurlar için geçerlidir.¹²⁸

Erkeklerde bulunan iktidarsızlık nedeniyle kadının tefrik talebinde bulunabilmesi hakkında İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır.¹²⁹ Bu hastalıklar innin

¹²⁵Cin ve Akgündüz, a.g.k., 1989, 97-98; Akgündüz, a.g.k., 2012, 268.

¹²⁶Aydın, a.g.k., 2018, 123- 131.

¹²⁷E. Yakut (2020). *Osmanlı Devleti'nin son yıllarında meşihat, adliye, maarif ve hilafet 1918-1922*. İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 76.

¹²⁸Acar, a.g.k., 2011, 277.

¹²⁹Aydın, a.g.k., 1986, 2; Akgündüz, a.g.k., 2012, 269.

(erkeklerde bulunan iktidarsızlık), mecbub (cinsel uzvun kesik olması) ve hısı¹³⁰ (cinsel organ mevcut ancak husyeler çıkarılmış) gibi cinsel birlikteliğe engel hallerdir.¹³¹ Erkeklerde iktidarsızlık olduğunu bilen kadın buna rağmen evlendiyse sonradan bu sebebe dayanarak tefrik talebinde bulunamazdı. Ancak kadının evlendikten sonra öğrendiği iktidarsızlık karşısında uzun müddet sükût etmesi başvuru hakkından vazgeçmesi anlamına gelmezdi.¹³² Bir eşiyle cinsel ilişki yaşayabilen koca, başka bir eşiyle cinsel münasebet kuramayacak olursa yakınlık kurulamayan eşin tefrik talep hakkı devam ederdi.¹³³

Akkirmânî Ali Efendi'ye, beş altı yıldır evli olmalarına ve halvet-i sahîha gerçekleşmiş olmasına rağmen Zeyd'de bulunan innin rahatsızlığı yüzünden Hind'in bekaretinin devam etmesinin tefrik sebebi oluşturup oluşturmayacağı sorulmuştu. Ali Efendi cevabında Hind'in beş altı yıldır konuyu mahkemeye taşımamasının tefrik talep hakkına zarar vermeyeceğini dile getirmişti. Böyle bir başvuru sonrasında Zeyd durumu ikrar ederse veya mahkeme aracılığıyla Hind'in bekareti kadınlardan seçilen bilirkişi marifetiyle tespit edilecek olursa Zeyd'in iyileşmesi için bir kameri yıl süre verilmesi gerekirdi. Bir yıl dolduktan sonra Zeyd'in cinsel birlikteliğin yokluğu hakkında ikrarı veya bilirkişinin tespitiyle Hind'in bekaretinin devam ettiğinin anlaşılması üzerine Hind ayrılıkta ısrar ederse mahkeme eşleri tefrik ederdi. Fetvaya göre bu ayrılık neticesinde bâin talak oluşurdu. Hind kendisine nişan dolayısıyla verilen eşyaları iade etmemekle birlikte nikah anında kararlaştırılan mehir miktarını almaya hak kazanırdı. Hind, tefrik kararını takiben ayrılık iddeti beklemek durumunda kalırdı. Fetvada özellikle Hind'in beş altı yıl sessiz kalmasının tefrik talebine mâni olmayacağı ve bu kadar süre geçmesinin mahkemeye başvuru sonrasında Zeyd'e bir yıllık süre verilmesine engel teşkil etmeyeceği dile getirilmişti.¹³⁴

Kadında mevcut olan kusurlar nedeniyle cinsel münasebetin kurulamadığı hallerde, Hanefî mezhebine göre kocanın kendisine tanınan talak hakkını kullanarak eşinden ayrılabilme şansı olduğundan tefrik nedeniyle mahkemeye başvuramamaktadır. Diğer üç

¹³⁰Yenişehirli Abdullah Efendi'den istenilen bir fetva kocası Zeyd'in husyelerinin (testislerinin) ikisinin de kesik olduğunu bilmeden evlenen Hind'in sonradan bu hali öğrenmesi durumunda hâkime başvurarak tefrik talebinde bulunmasıyla ilgiliydi. Fetvaya göre kocaya tanınan bir yıllık sürenin dolmasına rağmen bir iyileşme gerçekleşmezse Hind tefrik yoluyla kocası Zeyd'den boşanabilirdi. Bkz. Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 118. (587. Mesele)

¹³¹G. H. Rayeq (2019). İslâm âile hukukunda ve Afgân hukuk sisteminde bedensel kusur ve hastalık nedeni ile kazâî boşanma. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), s. 150.

¹³²Cin, a.g.k., 1988, 89; Ekinci, a.g.k., 2017, 455.

¹³³Bilmen, a.g.k., 1999, 354.

¹³⁴Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 53-54. (39. Mesele)

Sünnî mezhebe göre ise koca da eşinin hastalığı nedeniyle mahkemeden tefrike yönelik karar vermesini talep edebilmektedir.¹³⁵ 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 121. maddesinde getirilen düzenlemede kanunlaştırıldığı üzere kadında cinsel birlikteliğe engel olan bir hal bulunduğunda koca bu sebebe dayanarak tefrik talebinde bulunamamaktaydı.¹³⁶

Eşiyle birlikte bir kere dahi cinsel münasebette bulunan kadın kocasındaki iktidarsızlık nedeniyle tefrik talep edemiyordu. Ancak böyle bir halde kocanın karısının hakkını düşünerek eşinden ayrılması dini hassasiyete uygun bir davranış olarak kabul ediliyordu.¹³⁷ Yenişehirli Abdullah Efendi verdiği bir fetvada evlenmelerinin ardından cinsel birliktelik yaşayan Hind ve Zeyd'in durumunu incelemişti. Cinsel birlikteliği takiben Zeyd'de innin rahatsızlığı baş gösterdiyse Hind'in mahkemeye başvurarak tefrik talebinde bulunamayacağını ifade etmişti.¹³⁸

Erkeğin iktidarsızlığı nedeniyle kadın tarafından mahkemeye başvuru durumlarında tedavi olma ihtimali göz önüne alınarak kocaya bir yıl süre tanınıyordu.¹³⁹ Bu süre kadının mahkemeye başvurduğu andan itibaren işlemeye başlıyordu. Ancak yapılan başvuru kocanın hastalığı, hac ibadeti veya küçüklüğü sırasında gerçekleşirse sürenin başlaması için bu hallerin ortadan kalkması bekleniyordu.¹⁴⁰ Bir yıllık süre dolduğunda erkeğin rahatsızlığı ortadan kalkarsa hâkim kadının açtığı tefrik davasını reddederdi. Ancak iyileşme gerçekleşmemişse mahkeme erkeğe karısını boşamasını tembih ederdi. Koca uyarıya rağmen eşini boşamazsa mahkeme evliliğin son bulmasına yönelik karar verirdi.¹⁴¹ Eşler arasında cinsi münasebet kurulamaması erkekte bulunan uzuv eksikliğinden kaynaklanıyorsa hâkim bir yıl beklemeden doğrudan ayrılığa hükmediyordu.¹⁴²

Eşler arasında muhabbet oluşmasına engel olma ihtimali bulunan cüzzam, alaca hastalığı (baras) ve akıl noksanlığı benzeri hastalıklarda Ebu Hanife ve Ebu Yusuf, kadının tefrik talebiyle mahkemeye başvurusunun mümkün olmadığı görüşündedir. Ebu Muhammed ve Hanefi mezhebi dışında kalan üç sünnî mezhebe göre ise bu hallerde de

¹³⁵Acar, a.g.k., 277; Rayeq, a.g.k., 2019, 152; Şahin, a.g.k., 2019, 360.

¹³⁶Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 432.

¹³⁷Bilmen, a.g.k., 1999, 349.

¹³⁸Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 119. (105. Mesele)

¹³⁹Aydın, a.g.k., 2018, 123.

¹⁴⁰Cin, a.g.k., 1988, 89.

¹⁴¹Acar, a.g.k., 2011, 277.

¹⁴²Cin, a.g.k., 1988, 90.

kadın mahkemeden tefrik talep etme hakkına sahiptir.¹⁴³ Görme ve işitme engeli ile yürümede aksaklık gibi kusurların tefrik sebebi olmayacağı yönünde İslam hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır.¹⁴⁴ Kadın, “*Ben hakkı hıyarımı iskat ettim, nikahımızın devamına razı oldum*” veya “*Ben kocamı ihtiyar ettim*” tarzında açık beyanıyla yahut davranışlarıyla eşinde bulunan kusura rıza gösterecek olursa yeniden aynı sebebe dayanarak tefrik talep edememektedir.¹⁴⁵

Nitekim akıl hastası olan Zeyd’in içinde bulunduğu durum nedeniyle eşi Hind’in ve çocuğunun geçimini sağlayamayacak hale gelmesi nedeni ile Zeyd’in karısı Hind’in tefrik talep hakkı bulunup bulunmadığı hususunun Şeyhülislam Sun’ullah Efendi’ye sorulması üzerine verilen fetvada Hind’in bu sebebe dayanarak tefrik talep edemeyeceği ifade edilmişti. Sun’ullah Efendi, bu fetvanın geçerliliğinin hâkimin İmam Muhammed’in görüşü ile hükmetmeye memur kılınmamış olmasına bağlı olduğunu da belirtmiştir.¹⁴⁶ Başka bir fetvada Sun’ullah Efendi’ye, Frenk hastalığı olan Zeyd’in eşi Hind’in tefrik talep etmesi halinde hâkimin tefrik kararının geçerliliği sorulmuştur. Cevaben Frenk hastalığının Zeyd’in işlediği zina yüzünden olmaması halinde verilen tefrik kararının geçersiz olacağı ifade edilmiştir. Şafiî, Maliki ve Hanbeli mezheplerine göre bu tür hastalıklardan birinin kadında bulunduğu durumda koca da talak veya mahkemeden tefrik talep etme haklarından birini kullanabilirdi.¹⁴⁷

İmam Muhammed cilt rahatsızlıklarını da kadının tefrik talep edebileceği durumlar içinde kabul etmekteydi. Cilt hastalıklarında hâkimin bir yıl süre tanıyabilmesi için kocanın iyileşme ihtimalinin bulunması gerekiyordu. Bu durumlarda iyileşme ihtimalinin bulunmaması halinde hâkim doğrudan kocaya boşamayı tembih ediyordu. Kocanın aksi tutum sergilemesi halinde mahkeme kararıyla evlilik birliği sona erdiriliyordu.¹⁴⁸

Osmanlı Devleti’nde tefrik sebepleri hususunda uzun yıllar Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’un yaklaşımı esas alındığından Osmanlı kadı sicili kayıtlarında iktidarsızlık dışındaki sağlık problemlerine dayalı boşamayla karşılaşılmamıştır. 1916 tarihinde yayınlanan irade-i seniyye ve takibinde 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile söz

¹⁴³Akgündüz, a.g.k., 2102, 268; Ekinci, a.g.k., 2017, 455; Aydın, a.g.k., 2019, 287; Rayeq, a.g.k., 2019, 149.

¹⁴⁴Acar, a.g.k., 2011, 277.

¹⁴⁵Bilmen, a.g.k., 1999, 356; Şahin, a.g.k., 2019, 361.

¹⁴⁶Ünaldı, Sun’ullah Efendi, a.g.k., 86. (146. Mesele)

¹⁴⁷Ünaldı, Sun’ullah Efendi, a.g.k., 162. (596. Mesele)

¹⁴⁸Acar, a.g.k., 2011, 277; Aydın, a.g.k., 2019, 288.

konusu hastalıklar da tefrik talep hakkı kapsamına alınmıştır.¹⁴⁹ Kararnamede getirilen düzenlemelere göre bahse konu hastalıkların kocasında olduğunu bilerek evlenen kadın bu sebebe dayanarak tefrik talebinde bulunamazdı. Aynı şekilde bu hastalıklardan biri nedeniyle eşinden ayrılan kadın yeniden eski eşiyle bir araya gelirse aynı sebebe dayanarak yeniden tefrik talep edemezdi.¹⁵⁰

Dönemin hukukçularından Abdülkadir Sadreddin Efendi, “*Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhakemât-ı Şer‘iyye Kararnâmeleri Hakkında*” isimli makalesinde 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nin konuyla ilgili düzenlemelerini eleştirmiştir. Sadreddin Efendi, cinsel münasebete engel rahatsızlıklar dışında kalan bu tür hastalıklar hakkında mahkemeye eşleri tefrik yetkisi verilmesinin, eşleri zor duruma düşmüş kadınların kocalarını hasta yataklarında bırakarak başka biriyle evlenmek için mahkemeye başvurması anlamı taşıyacağını ve bu durumun toplumsal ahlakı olumsuz yönde etkileyeceğini ileri sürmüştür.¹⁵¹

Kocanın cinsel birlikteliğe girebilmekle birlikte kısır (akîm) olması halinde kadının tefrik talep edip edemeyeceği hususunda İslam hukukçuları arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî mezhebinin genel görüşüne göre böyle bir halde kadın tefrik talebinde bulunamamaktadır. Maliki hukukçulardan el-Hüraşi de aynı görüştedir. Hanbeli hukukçulardan el- Cezviyye ile İbn Teymiyye’ye göre ise kocanın kısır olma hali kadın için tefrik talep hakkı oluşturur.¹⁵²

1.3.2.2. Gaiplik sebebiyle tefrik

Bu başlık altında ele alınacak konular; kendisinden haber alınamayan, hayatta olup olmadığı bilinmeyen mefkud ve evi terk ederek geri dönmeyen gaip kocanın varlığı karşısında kadının tefrik talep hakkıdır.¹⁵³

¹⁴⁹E. Yakut (2013). Hukuk-ı Aile Kararnamesi’ne giden yolda (XX. yüzyıl başlarında) Osmanlı aile hukukunda görülen aksaklıklar ve düzenleme çabaları. *Prof. Dr. Erdal Onar’a Armağan*, C. 2, s. 1180; Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 431; Aydın, a.g.k., 2018, 124; Yakut, a.g.k., 2020, 77.

¹⁵⁰Y. Yurtseven (2003). 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı aile hukukuna getirdiği yenilikler. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2 S.Ü. Hukuk Fakültesi 20. Yıl Armağanı), s. 244; Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 433.

¹⁵¹E. Durmuş ve M. A. Yargı (2019). 1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’ne yöneltilen eleştiriler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(15), s. 342.

¹⁵²Acar, a.g.k., 2011, 278; Rayeq, a.g.k., 2019, 155.

¹⁵³Gaip ve mefkud terimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. B. Gözübenli (2003). "Mefkûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara, s. 353.; Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 434; Ekinci, a.g.k., 2017, 397; Aydın, a.g.k., 2019, 289.

Gaiplik, İslam hukukunda tefrik kapsamındaki kullanımıyla günümüz Türk Medeni Kanun'da yer alan eşin evi terk etmesiyle paralellik göstermektedir.¹⁵⁴ Hanefi ve Şafii mezhebine göre kocasından uzun süre haber alamayan kadının bu nedene dayanarak mahkemeden tefrik talep etmesi mümkün değildir. Böyle bir halde kocanın ikamet ettiği yerin bilindiği durumlarda başvuruda bulunan kadının talebi üzerine kocanın ikamet yerindeki hâkimden kadının geçimini sağlamaya yönelik nafakaya hükmetmesi sağlanırdı. Kocanın nerede olduğu bilinmediğinde ise kadının eşinden ayrılabilmesi için kocasının emsalleri vefat edene kadar beklemesi gerekirdi.¹⁵⁵ Kocadan 90 yaşına gelene kadar haber alınmadığı durumlardan vefat etmiş olduğuna hükmedilirdi. Kadın bu yolla kocasından ayrılmış olur ve aynı zamanda kocasının mirasçısı haline gelirdi.¹⁵⁶

Yenişehirli Abdullah Efendi'nin verdiği bir fetva, mefkud olan Zeyd'in 90 yaşına geldiğinde evine dönmemesi halinde öldüğüne hükmedileceğiyle ilgiliydi. Soruda; Zeyd'in karısı Hind'in ölüm iddetini bekledikten sonra başka bir kişiyle evlenecek olursa Zeyd'in sağ olarak çıkıp gelmesi halinde bu durumun Hind'in ikinci evliliğine bir etkisi olup olmayacağı sorulmuştur. Verilen cevap ikinci evliliğin geçerliliğinin devam edeceği yönündedir.¹⁵⁷

Maliki hukukçulara göre kocanın uzun süre karısını terk ederek başka diyarda bulunması kadına tefrik için mahkemeye başvuru hakkı vermektedir. Kocanın eşini terk etmesinde ilim tahsili veya ticaret benzeri meşru bir gayeye sahip olması kadının tefrik talebine engel teşkil etmemektedir. Aynı şekilde Malikilere göre kocanın farklı memlekete giderken eşinin geçimini sağlamaya yönelik nafaka sağlaması, uzun süreli terk halinde, tefrik talebi hakkını ortadan kaldırmamaktadır. Hanbeli kavlinde yalnızca kocanın gayr-ı meşru bir sebeple farklı memlekette bulunması durumunda kadın tarafından tefrik talep edilebilmektedir.¹⁵⁸

Malikilere göre kocanın gaip olup olmamasına bakılmaksızın eşiyle yakınlık kurmaktan çekinme veya sürekli ibadetle meşgul olma, yanlışlıkla cinsel uzvunu kesme, hastalığından dolayı olsa bile kullandığı bir ilaç sebebiyle eşiyle birlikte olamama hallerinde kadın mahkemeye başvurarak tefrik talebinde bulunabilmektedir.¹⁵⁹ Mahkeme

¹⁵⁴Cin ve Akgündüz, a.g.k, 1989, 99; Aydın, a.g.k., 2019, 289.

¹⁵⁵Acar, a.g.k, 2011, 278; Akgündüz, a.g.k, 2012, 270.

¹⁵⁶Aydın, a.g.k., 2018, 128

¹⁵⁷Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 219. (1133. Mesele)

¹⁵⁸Acar, a.g.k, 2011, 278; Aydın, a.g.k., 2018, 128.

¹⁵⁹Bilmen, a.g.k., 1999, 353.

yapılan başvuruyu değerlendirirken tefrik talebini kabul edebilmek için üç hususun varlığını kontrol ederdi. Bunlardan ilki; kadının başvuru sırasında eşinin yokluğu nedeniyle gayr-ı meşru ilişkiye girmekten çekindiğini dile getirmesidir. İkinci şart kocanın gaipliğinin belli bir süre boyunca devam etmesidir. Sonuncu şart ise kocanın bulunduğu yerin bilindiği hallerde hâkim tarafından kocaya evlilik birlikteliğini yeniden sağlamaya yönelik çağrıda bulunulmuş olmasıdır.¹⁶⁰

Gaiplik durumunun ne kadar süreyle devam etmesi halinde tefrik talebine hak doğuracağı konusunda Maliki ve Hanbeli mezhepleri arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Malikiler bu süreyi bir yıl olarak kabul ederken Hanbeliler kocanın altı ay boyunca evini terk etmesini tefrik talebi için yeterli görmektedir.¹⁶¹

Kocadan, savaş ve benzeri tehlike altında ölme ihtimalinin yüksek olduğu bir durumda haber alınamaması halinde kadına tanınan tefrik talep hakkında mezhepler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Kişinin akrabalarının vefat yaşını veya belirli yaş hadleri belirlemek suretiyle bu sınırları aşmayan bir süre boyunca tehlike halinde kaybolan kişiden ümit kesilemeyeceği kabul edilmektedir. Bahse konu görüş ayrılığı kocası bu halde kaybolan kadının kocasından ümit kesilene kadar eşini beklemek zorunda tutulup tutulamayacağıyla ilgilidir. Malikilere göre kadının tehlike halinde kaybolan kocasını makul bir süre beklemesi yeterlidir. Hanefi mezhebinde böyle bir halde kısa sürede evliliğin feshedilmesinin doğurabileceği olumsuz sonuçlar dikkate alınarak kocadan ümit kesilinceye kadar evliliğin devam ettirilmesi gerekmektedir.¹⁶²

Osmanlı uygulamasında uzun yıllar boyunca gaiplik ve mefkutlukla ilgili Hanefi mezhebinin görüşü esas alındı. Bu nedenle özellikle kocaları ticaret ve benzeri amaçlarla başka şehirlere gidip uzun süre dönmeyen ve kocaları savaşa gidip ancak kendilerinden sağ mı şehit mi oldukları hakkında bilgi alamayan kadınlar büyük ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktaydılar. Bu koşullarda kadınların bakmakla yükümlü oldukları çocukları da varsa ve kocalarının bıraktığı nafaka yetersizse yahut yakınlarının yardımıyla da geçimlerini sağlamaları mümkün değilse oldukça güç durumlarla karşılaşmaktaydılar.¹⁶³

¹⁶⁰Cin, a.g.k., 1988, 96.

¹⁶¹Acar, a.g.k., 2011, 278; Aydın, a.g.k., 2018, 128.

¹⁶²Acar, a.g.k., 2011, 278.

¹⁶³Yakut, a.g.k., 2013, 1171-1172.

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında Hanefi mezhebi dışındaki görüşlerden yararlanılarak gaiplik nedeniyle nafakasız kalan kadınların tefrik talep haklarına yasal zemin kazandırıldı. Bunun öncesinde Osmanlı Devleti'ne ait Suriye ve Filistin gibi değişik coğrafyalarda Hanefi hukuku çerçevesinde gaiplik nedenine dayanarak tefrik kararı veremeyen kadılar, kendilerine diğer mezheplerden hukukçu naipler tayin etmekteydi. Tayin edilen naip hukukçular vasıtasıyla kocanın gaip olması gerekçesiyle evlilik birliğine son verilmesi sağlanmaktaydı. Atanan naipler gaiplik nedeniyle tefrik talebine olanak tanıyan Hanbeli ve Maliki mezheplerinden seçilmekteydi.¹⁶⁴

Osmanlı Devleti'nde 1916 yılında yayınlanan irade-i seniyye ile Hanbeli mezhebinin konuyla ilgili yaklaşımı benimsendi. Buna göre kocası tarafından altı aydan daha uzun süreyle nafaka bırakılmadan terk edilen kadınlara tefrik talebiyle mahkemeye başvurma hakkı tanındı.¹⁶⁵ 1917 yılında yayınlanan Hukuk-ı Aile Kararnamesi, bahsedilen irade-i seniyye ile aynı yönde kaleme alındı.¹⁶⁶ Nitekim bahse konu Kararname'nin 126. maddesinde getirilen düzenlemeyle kocası tarafından terk edilen veya eşi mefkud kadının nafaka tahsili mümkün olmazsa mahkemeden tefrik talep edebileceği hüküm altına alınmıştır. 30 Ekim 1917 tarihinde çıkartılan ayrı bir irade-i seniyyede özellikle başka ülkelerden gelen erkeklerin Osmanlı Devleti'nde yaşayan kadınlarla evlenip kendi memleketlerine dönmeleri sonrasında kadınların yaşadıkları mağduriyet önlenmeye çalışılmıştır. Gaip kocası tarafından nafakası karşılanmayan kadınların içine düştüğü problemten kurtulabilmesi için Hanbeli mezhebinin hükümlerinden yararlanılarak kadına tefrik talep hakkı tanındığı ifade edilmiştir.¹⁶⁷

Kararname ile getirilen yeniliklerden bir diğeri, nafaka bırakmış olsa dahi kocanın gaip veya mefkud olması halinde yüzyıllardır Osmanlı topraklarında uygulanan Hanefi mezhebi görüşlerinden ayrılmış olunmasıdır. Kararnamenin yayınlandığı dönemlerde uzun yıllar boyu süren savaşlar nedeniyle eşlerinden haber alamayan kadınlar için Maliki mezhebi hükümleri çerçevesinde çözüm yolu sağlanmıştır.¹⁶⁸ Kararnamenin 127. maddesinde yapılan düzenlemeye göre geride nafaka bırakmış olsa bile kendisinden haber alınmayan kocanın kaybolduğu tarihten itibaren dört yıl geçmesi halinde kadın tefrik için mahkemeye başvurabilirdi. Kocanın savaş sırasında kaybolması durumunda,

¹⁶⁴Yakut, a.g.k., 2013, 1174-1175.

¹⁶⁵Akgündüz, a.g.k, 2012, 270.

¹⁶⁶Acar, a.g.k, 2011, 278; Yakut, a.g.k., 2020, 66.

¹⁶⁷Yakut, a.g.k., 2013, 1178-1179.

¹⁶⁸Yurtseven, a.g.k., 2003, 245; Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 435.

bütün savaş esirlerinin ülkeye dönmesinin ardından bir yıl geçtikten sonra kadın için tefrik talep hakkı oluşurdu. Ancak Kararname’de, nerede olduğu bilinmekle birlikte eşinden uzakta yaşayan kocalarla ilgili düzenlemeye gidilmemiştir.¹⁶⁹

Gaiplik nedeni ile mahkeme kararıyla eşinden ayrılan kadının ölüm iddeti beklemesi gerekiyordu. Bu yolla kocasından ayrılan kadın iddet dolduktan sonra başka biriyle evlenebiliyordu. Gaiplik gerekçesi ile verilen tefrik kararının ardından koca geri dönecek olursa bu durum ikinci evliliğin sıhhatini etkilemiyordu. Kocası hakkında mefkudluk kararı verilen kadının yeni evliliği sırasında ölmüş olduğuna hükmedilen kocanın sağ olduğu tespit edilirse ikinci evlilik feshediliyordu.¹⁷⁰

Netîcetü’l-Fetâvâ içinde yer alan bir fetva, eşi Zeyd’in esir düşüp öldüğü haberinin yayılması üzerine Amr ile evlenen ve yeni eşinden hamile kalan Hind’in durumuyla ilgilidir. Fetvada ölüm haberi yayılan Zeyd’in sağ olarak çıkıp gelmesi halinde, Hind’in Amr ile olan evliliğine son verileceği ve yeni bir nikaha gerek olmadan Zeyd ile evlilik hayatına devam edeceği bildirilmektedir. Ancak Zeyd ve Hind’in cinsel münasebet kurabilmesi için Amr’dan hamile olan Hind’in doğum yapması gerekirdi.¹⁷¹

Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile kocanın gaiplik ve mefkutluğu sebebiyle kadına tefrik talep hakkı tanıyan yeniliklerine eleştiriyile yaklaşan aydınlar da vardı. Dönemin hukukçularından Sadreddin Efendi’nin, “*Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhakemât-ı Şer’iyye Kararnâmeleri Hakkında*” isimli makalesinde böyle bir noktaya temas edilmiştir. Makalede, savaş nedeniyle evinden ayrılan kocadan tefrik kararıyla ayrılma hakkı tanınmasının uygun olmadığı ele alınmaktaydı. Sadreddin Efendi’ye göre kadının nafakası kocasının malından, akrabalarının yardımıyla veya kadının çalışmasıyla sağlanabilmesi mümkün olduğundan kararnameyle getirilen düzenleme gereksizdir. Yazara göre Maliki mezhebinin görüşünden faydalanılarak kadınlara gaiplik nedeniyle tefrik talep hakkı verilmesi lüzumsuz yere mezhep değiştirmek anlamı taşımaktadır. Sadreddin Efendi yalnızca zamanının gereklerine uygun denilerek bu yönde karar alınmasının yanlış olduğunu ileri sürmektedir.¹⁷²

¹⁶⁹Akgündüz, a.g.k, 2012, 270; Aydın, a.g.k., 2018, 128; Yakut, a.g.k., 2020, 66.

¹⁷⁰Akgündüz, a.g.k, 2012, 270.

¹⁷¹Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed Efendi, a.g.k., 2014, 49. (143. Mesele)

¹⁷²Durmuş ve Yargı, a.g.k., 2019, 343-345.

1.3.2.3. Hapis sebebiyle tefrik

Kocanın hapsedilmesi Hanefî ve Şafî Mezhebine göre kadına tefrik talep hakkı vermemektedir. Kur'an ve Sünnette bir delili bulunmaması nedeniyle Hanefî ve Şafî hukukçular için mahkumiyetin uzunluğu da bu konudaki hüküm üzerinde değişiklik oluşturmamaktadır.¹⁷³

Malikiler ise hapis konusunda kadının zarar görmemesi görüşünü esas almaktadır. Buna göre gaiplik ile ilgili hükümden kıyas yoluyla kocası üç yıl ve daha üzeri hapse mahkûm edilen kadın, eşinin bir yıllık cezasının infazının ardından mahkemeden tefrik talebinde bulunabilir. Dolayısıyla Maliki hukukçulara göre kocanın evi kendi isteğiyle terk etmesi ile hapis, esirlik, sürgün benzeri sebeplerle iradesi dışında eşinden ayrı kalması, kadının tefrik talep edebilmesi açısından fark oluşturmamaktadır. Hanbeli hukukçulardan İbn Teymiyye de bu konuda Malikilerin görüşünü paylaşmaktadır.¹⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde tefrik hususunda yenilikler getiren 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde büyük ölçüde Maliki mezhebinin yaklaşımları benimsenmiştir. Ancak Kararname'de kocanın hapse düşmesi halinde kadına tefrik talep hakkı tanınması hususunda bir düzenlemeye yer verilmemiştir.¹⁷⁵

1.3.2.4. Kadının nafakasının sağlanmaması sebebiyle tefrik

Hanefi mezhebine göre kocanın nafaka sağlayamaması kadına tefrik hakkı vermemektedir. Kocanın nafaka sağlayamamasının nedeni ekonomik sıkıntı içinde bulunması olsa da bu hükmü değiştirmemektedir.¹⁷⁶ Hanefi Mezhebinin bu konuya getirdiği çözüm yolları; kadının kendisine nafaka takdir edilmesi için ve kocası adına borçlanabilmesine izin verilmesine yönelik mahkemeye başvuruda bulunmasıdır. Ancak bu çözüm yolları kocası ticaret, savaş gibi nedenlerle başka memlekette olması nedeniyle nafakasız kalan kadınlar için her zaman işlevsel olamamaktaydı. Bunun nedeni hâkim tarafından takdir edilen nafakanın ve koca adına borçlanılan harcamaların başka memlekette bulunan kocadan her zaman tahsil edilememesi idi.¹⁷⁷

Eşi tarafından terk edilen Ayşe Hanım kendisi ve kızının geçimi için nafaka talebiyle Bab Mahkemesine başvurmuştur. Mahkeme, Ayşe Hanım ve kızı için ayrı ayrı

¹⁷³Acar, a.g.k, 2011, 278; Yüksek, a.g.k., 2014, 352.

¹⁷⁴Acar, a.g.k, 2011, 278.

¹⁷⁵Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 435.

¹⁷⁶Akgündüz, a.g.k, 2012, 288; Aydın, a.g.k., 2019, 288.

¹⁷⁷Aydın, a.g.k., 2018, 124.

günlük üçer akçe geçim, giyim ve diğer ihtiyaçlarında kullanılmak üzere nafaka takdir etmiştir. Ayrıca mahkeme Ayşe Hanım'ı kocası adına harcama yapma ve zorunlu hallerde eşi adına borçlanma hususunda yetkilendirmiştir. Mahkeme kararına göre koca evine döndüğünde yapılan harcama ve borçlanmalar kendisine rücu edilecekti.¹⁷⁸

Söz konusu problem Osmanlı uygulamasında XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar Şafî mezhebinin konuya getirdiği çözüm yollarından faydalanarak çözülmeye çalışılmıştır. Buna yönelik olarak Hanefî kadılar, olayların Şafî hukukuna göre çözümlenebilmesi için kendilerine Şafî hukukçuları yardımcı olarak atamaktaydı. Aydın, konuyla ilgili olarak 1492 tarihli Bursa, 1535 tarihli Karaman ve 1541 tarihli Gaziantep mahkeme kayıtlarında yer alan olaylarda eşleri tarafından dört, beş ve yedi yıl gibi uzun süreli terk edilen kadınların tefrik kararı verilmesi için mahkemeye başvurduğunu aktarmaktadır.¹⁷⁹ Kadılar kendilerine yardımcı olarak atadıkları Şafî hukukçular aracılığıyla tefrik kararına hükmetmekteydi.¹⁸⁰ Ancak bu uygulama, Şafî hukukunun Hanefîler arasında uygulanmasının yasaklanması ardından XVI. yüzyılın ortalarında son bulmuştur. Hanefî mezhebi dışındaki halkın yaşadığı Mısır gibi yerleşim yerlerinde ise bahse konu çözüm yolu uygulanmaya devam etmiştir.¹⁸¹

1592 yılında memleketi Akkirmân'da müftülük yaptığı rivayet edilen¹⁸² Akkirmânî Ali Efendi'ye kocası gaip olan, kendisi ve çocuklarının nafakası için harcayabileceği kendine ait malı olmayan Hind ile ilgili bir soru yöneltildi. Soruda; Zeyd'in karısı Hind ve çocuklarının geçimi için nafaka bırakmadan evi terk etmesi halinde, Hind'in başvurusu üzerine Hanefî hâkimin Şafî bir naib tayin ederek Zeyd ve Hind ile ilgili tefrik kararı verip veremeyeceği soruldu. Sorunun amacı böyle bir durumda Hind'in başka biriyle evlenip evlenemeyeceğinin öğrenilmesiydi. Ali Efendi sorulan soruya verdiği cevapta; zaruret dolayısıyla zamanında bu yönde fetva verilmiş olsa da Hanefî kadınların böyle bir sebep dolayısıyla Şafî mezhebinde bir hukukçuyu kendilerine naib tayin etmeye yetkilerinin olmadığını ifade etti. Fetvaya göre bu halde mahkeme tarafından yapılması

¹⁷⁸İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671)*. (Haz: Kahrıman S. ve Yıldıztaş M.), C. 53. İstanbul, s. 348. (Hüküm No: 414)

¹⁷⁹Aydın, a.g.k., 2018, 125-127.

¹⁸⁰Cin ve Akyılmaz'ın aktardığı 1541 yılında Antep'te yaşanan bir olayda yedi yıldır eşi tarafından terk edildiğini iki şahit vasıtasıyla ispat eden bir kadın, eşinden Şafî hukukuna uyularak ayrılma talebi etmiştir. Nikah, mahkeme tarafından naib olarak tayin edilen Şafî hukukçunun görüşü alınarak Şafî Mezhebi kuralları kapsamında feshedilmiştir. Bkz. Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 430.

¹⁸¹Özkorkut, a.g.k., 2016, 242.

¹⁸²Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 1.

gereken kadına kocası adına borçlanma yetkisi verilmesiydi.¹⁸³ Aynı yönde olarak Sun'ullah Efendi'ye sefere giden kocası tarafından yeterli miktar nafakası karşılanan Hind'in nafakasının tükenmesi üzerine Şafiî naib vasıtasıyla tefrik talep hakkı soruldu. 1599 yılında şeyhülislamlık görevine getirilen¹⁸⁴ Sun'ullah Efendi'ye göre kadının tefrik talebi Şafiî naib vasıtasıyla karşılanamazdı.¹⁸⁵

Şafiî mezhebinin getirdiği çözüm yollarının uygulanmasının yasaklanmasının ardından eşleri tarafından terk edilen kadınların içine düştükleri ekonomik sıkıntıdan kurtulabilmeleri adına şartlı talak ve tefviz-i talak yolları kullanılıyordu.¹⁸⁶ Muhala'a, kadının mehir ve iddet nafakası gibi maddi haklarından feragat etmesi anlamını taşımaktaydı. Eşleri tarafından nafakasız bırakılan kadınlar, içine düştükleri sıkıntıdan kurtulabilmek adına sıklıkla muhala'a yolunu tercih ediyordu.¹⁸⁷

İstanbul Mahkemesi 3 numaralı sicilde kayıtlı bir olayda Cezerî Kasım Paşa Mahallesi sakinlerinden Yusuf oğlu Sadık'ın kendisini nafakasız bırakarak sıklıkla Anadolu ve Rumeli'ye gitmesinden şikayetçi olan Ayşe Hatun mahkemeye başvurmuştur. Ayşe Hatun kocasının bu davranışı yapmamasının tembihlenmesini talep etmiştir. Mahkemenin sorusu üzerine Sadık Bey bir daha eşini nafakasız bir şekilde bırakıp başka memlekete gitmesi halinde mecliste hazır olan Seyyid Süleyman'ı eşini bâin talakla boşamak üzere vekil tayin etmiştir.¹⁸⁸

Hanefî hukukçular, nafaka temin edilmemesinin tefrik talep hakkı oluşturmayaacağıyla ilgili Bakara Suresi'nin 280. ayetindeki “*Eğer eli darda olan birisi borçlu ise eli genişleyene kadar beklemek gerekir. Şu da var ki, bağışlamanız, eğer bilerseniz sizin için daha hayırlıdır.*”¹⁸⁹ hükmünü delil göstermektedir.¹⁹⁰ Ayrıca sünnet uygulamasında kocanın nafaka sağlayamaması sebebiyle verilen bir tefrik kararının olmaması Hanefî hukukçuların bu konudaki görüşlerine dayanak oluşturmaktadır.¹⁹¹

Hanefî Mezhebi dışındaki diğer üç sünnî mezhebe göre kadının nafakasının kocası tarafından karşılanamaması tefrik talep hakkı oluşturmaktadır. Kadının bu sebebe

¹⁸³Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 92. (54. Mesele)

¹⁸⁴M. İpşirli (2009). "Sun'ullah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, s. 530.

¹⁸⁵Ünaldı, Sun'ullah Efendi, a.g.k., 86. (151. Mesele)

¹⁸⁶Aydın, a.g.k., 2018, 127.

¹⁸⁷Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 431.

¹⁸⁸İstanbul Kadı Sicilleri. (2010). *İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil (H.1027/ M. 1618)*. (Haz: Karaca Y. v.d.), C. 13. İstanbul, s. 452. (Hüküm no: 693)

¹⁸⁹Bakara, 2/280.

¹⁹⁰Yüksek, a.g.k., 2014, 351.

¹⁹¹Acar, a.g.k., 2011, 278

dayanarak tefrik talebinde bulunduğu hallerde hâkim durumu araştırarak kocanın nafakayı karşılamadığına kanaat gösterirse tefrik kararına hükmeder. Şafî, Hanbeli ve Maliki hukukçuların bu konudaki delili Bakara Suresi 229. ayette yer alan “*Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.*”¹⁹² hükmüdür. Buna göre kocası tarafından nafakası karşılanmayarak zor durumda yaşayan bir kadının iyilikle geçindiğinden bahsedilemez.¹⁹³

Malikiler kadının evlilik öncesinde kocanın geçim sıkıntısı içinde olduğunu bildiği durumlar ile fakirliğin sonradan öğrenildiği veya meydana çıktığı durumları birbirinden ayırmaktadır. Bu bağlamda Maliki mezhebine göre kocanın fakirliğini bilerek evlenen kadın nafakasının temin edilemediğinden bahisle tefrik talebinde bulunamamaktadır. Hanbeli hukukçu İbn Kayyım bu konuda Maliki mezhebinin görüşünü paylaşmaktadır. Nafakanın kim tarafından karşılandığının da bir önemi bulunmamaktadır. Kocanın bir akrabası veya tamamen yabancı biri tarafından kadının nafakasının sağlandığı hallerde kadın mahkemeye müracaat ederek nafaka ödenmemesi sebebiyle tefrik talep edemez. Aynı şekilde geçmişten kalan nafaka borcu bulunmasına karşılık halihazırdaki nafakayı temin etmeye devam eden kocaya karşı Maliki mezhebine göre tefrik talebinde bulunulamaz.¹⁹⁴

Şafî ve Hanbeli Mezhebi kadının evlenmeden önce kocasının maddi durumu hakkında bilgisi olup olmamasıyla ilgili bir ayrıma gitmemektedir. Buna göre kadının sonradan ihtiyaçları değişebileceğinden başlangıçta verilen rıza meydana gelecek değişiklikler sonrasında kadını bağlamaz. Dolayısıyla evlenirken eşinin geçim sıkıntısı içinde olduğunu bilen kadın da sonradan ihtiyaçlarının artmasını sebep göstererek tefrik talebinde bulunabilir.¹⁹⁵

Osmanlı Devleti’nde öncelikle 5 Mart 1916 tarihinde yayınlanan irade-i seniyye ile Hanbeli mezhebinin görüşü esas alınarak kocası tarafından nafakasız bırakılan kadınların tefrik talebinde bulunabileceği kabul edilmiştir.¹⁹⁶ Bunu takiben 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nin 126 ve 127. maddelerinde nafakası kocası tarafından karşılanmayan kadının tefrik talebiyle mahkemeye başvurabileceği düzenlenmiştir.¹⁹⁷ Ancak burada

¹⁹²Bakara, 2/229.

¹⁹³Acar, a.g.k., 2011, 278.

¹⁹⁴Cin, a.g.k., 1988, 97; Aydın, a.g.k., 2019, 288.

¹⁹⁵Cin, a.g.k., 1988, 102; Acar, a.g.k., 2011, 278.

¹⁹⁶Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 431

¹⁹⁷Cin, a.g.k., 1988, 107; Aydın, a.g.k., 2019, 289.

dikkat edilmesi gereken durum, Kararnameye göre tek başına nafaka temin edilmemesinin doğrudan tefrik nedeni olarak kabul edilmemesidir. Kadın adına tefrik talep hakkı oluşması için kocanın nafaka bırakmamakla birlikte evi terk etme, sefere çıkma veya gaip olma hallerinden birinin gerçekleşmesi aranmaktadır.¹⁹⁸

1.3.2.5. Eşler arası geçimsizlik sebebiyle tefrik

Hanefi mezhebine göre kadının evlilik içindeki geçimsizlik nedeniyle tefrik talebinde bulunması mümkün değildir. Bu bağlamda eşine söz ve davranışlarıyla zarar veren koca hakkında karısı mahkemeden tefrik talep edemez.¹⁹⁹ Kocanın eşine söz ve davranışlarıyla zarar vermesi, bir sebep bulunmaksızın eşinden ayrı yaşaması, Allah tarafından yasaklanan bir fiilin işlenmesi için karısı üzerinde baskı kurması eşler arasındaki geçimsizliğe örnek olarak gösterilmektedir.²⁰⁰ Kocanın içki ve kumar gibi olumsuz davranışlara müptela olması da İslam hukukçuları tarafından eşler arasındaki geçimsizlik kapsamında değerlendirilmektedir.²⁰¹

Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin yayınlandığı döneme kadar Osmanlı kadı sicili kayıtlarında geçimsizlik nedeniyle verilen tefrik kararıyla karşılaşılmamaktaydı. Osmanlı Devleti'nde Hanefi kesimin yaşadığı bölge kadıları konuyla ilgili farklı mezheplerin görüşlerinden yararlanmamaktaydı. Dolayısıyla kadılar bu hususta önlerine gelen uyuşmazlıkların çoğunluğunda kocaya eşine karşı iyi davranmaya yönelik tembihle yetinmek durumunda kalıyordu. Ulaşılan bazı kayıtlarda kocanın muhala'a yapmaya yönlendirildiği ve muhtemelen kocaya bu yönde manevi baskı yapıldığı görülmektedir. Ne var ki hakimlerin elinde kesin bir yaptırım gücü olmaması nedeniyle bu çözüm yolunun başarısı kesin değildir.²⁰²

Akkirmâni Ali Efendi'ye yöneltlen bir soru, evine yabancı kadınları getirip zina yapan Zeyd'in karısı Hind'in ayrılma talebiyle ilgilidir. Soruda, Hind'in boşanmak istemesine rağmen kocası tarafından talak verilmemesi durumunda Hind'in tefrik talebinde bulunup bulunamayacağı sorulmuştur. Ali Efendi verdiği cevapta, hâkimin naib tayin ederek tefrike hükmetmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Kadı yalnızca

¹⁹⁸Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 434.

¹⁹⁹Aydın, a.g.k., 1986, 3; Bilmen, a.g.k., 1999, 362-363; Akgündüz, a.g.k., 2012, 270; Özkorkut, a.g.k., 2016, 236.

²⁰⁰Cin, a.g.k., 1988, 99.

²⁰¹Acar, a.g.k., 2011, 278.

²⁰²H. Selçuk (2013). Kadına uygulanan şiddetin Osmanlı mahkeme tutanaklarına yansımaları. *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 111; Özkorkut, a.g.k., 2016, 239; Aydın, a.g.k., 2018, 128-129.

kocaya bu davranışları tek etmesi için tembihte bulunabilirdi. Ancak Zeyd yapılan ihtarla rağmen aynı fiili işlemeye devam ederse ceza olarak evinden uzaklaştırılabilir, hapsedilebilir hatta bir rivayete göre evi yıkılıp harap edilebilirdi. Fetva metninde yer alan ve Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre ceza olarak böyle bir fiili işlemekte ısrar eden kişinin evinin büsbütün yakılması da mümkündür.²⁰³

Osmanlı Devleti'nde geçimsizlik veya eşinden gördüğü kötü muamele nedeniyle Hanefi mezhebi kapsamından mahkemeden tefrik talep edemeyen kadınların muhala'a yoluyla eşlerinden ayrılmaya çalışıldıkları görülmektedir. Kadınlar mehir ve iddet nafakası gibi bir takım mali haklarından vazgeçerek kocalarını ayrılığa ikna etmeye çalışmaktaydı. Ne var ki kadının muhala'a yoluyla kötü muamele gördüğü kocasından ayrılması ancak kocasının da bu konuda rıza göstermesine bağlıydı. Eşiyle birlikte yaşaması imkânsız hale gelen ve kocasını muhala'a konusunda razı edemeyen kadınların padişah ve divan-ı hümayuna başvurarak²⁰⁴ kocalarını muhala'a yapmaya ikna ettirdikleri olaylara da rastlanmaktadır.²⁰⁵

Eşi tarafından şiddete uğrayan kadınların Osmanlı uygulamasında kötü muameleden kurtulmaya yönelik başvurdıkları diğer bir yöntem ise şartlı talak müessesesidir. Buna göre kocası tarafından kötü muameleye tabi tutulduğu gerekçesi ile mahkemeye başvuran kadının kocası üzerinde kurulan manevi baskı ile bir daha aynı davranışı tekrarlaması halinde karısını boşanmış olacağı ile ilgili şartlı talak alınmaktaydı. Aynı davranışın tekrarı durumunda ise başka bir işleme gerek kalmaksızın kadın kocasından boşanmış olmaktadır.²⁰⁶

Galata Mahkemesi 90 numaralı sicilde kayıtlı bir olayda Galata sakinlerinden İstemad oğlu Yani, mahkemeye başvurarak eşi Andriye kızı Yasemin'in "*Sen beni dâimâ hilâf-ı şer' darb edersin senden müfârat ederim*" sözlerine karşılık kendisinin bundan böyle eşini dövecek olursa "*Yasemin benden bâyinen mutallaka olsun*" ifadeleriyle şartlı talakta bulunduğunu kayıt altına aldırmişti. Görüldüğü üzere bu olayda aile münasebetlerinde kendi cemaat mahkemelerinden yararlanma özgürlüğüne sahip

²⁰³Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 101. (79. Mesele)

²⁰⁴Aydın'ın Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden aktardığı 1800 yılında yaşanan bir olayda, Süleyman Efendi kızının aile içi şiddetli geçimsizliği nedeniyle doğrudan padişaha başvurmuştur. Rumeli kazaskeri tarafından görülen dava kocanın muhala'a konusunda rıza göstermesiyle neticelenmiştir. Aydın'a göre konu padişaha kadar taşındığına göre mutlaka öncesinde yerel mahkemede kadı huzurunda eşlerin ayrılması sağlanmaya çalışılmış olmalıydı. Muhtemelen koca ikna edilemeyince son çare olarak padişaha başvurulmuştu. Bkz. Aydın, a.g.k., 1986, 8.

²⁰⁵Aydın, a.g.k., 1986, 7.

²⁰⁶Selçuk, a.g.k., 2013, 112-113; Aydın, a.g.k., 2018, 130.

zimmiler şer’iyye mahkemesini tercih etmişti. Kadı sicili kaydına göre Yani ve Yasemin Nasrani cemaatine mensuptu.²⁰⁷

Hanefi Mezhebine göre eşler arasındaki geçimsizlik kadın için tefrik talep hakkı doğurmaz. Bu görüş, Şafîî hukukçuların bir bölümü ile konu ile alakalı Ahmed b. Hanbel’den rivayet edilen iki yaklaşımdan bir tanesi ile paralellik arz etmektedir. Söz konusu görüşü savunanların yaklaşımına göre kendisine kötü söz ve davranışlarda bulunulan kadının yapması gereken mahkemeden ilgili olumsuzlukların ortadan kaldırılmasını talep etmektir. Hâkim bu halde eşler arasındaki geçimsizliğin giderilmesine yönelik hakem atar. Hakemlerin vazifesi eşlerin arasındaki geçimsizlik sebeplerini ortadan kaldırmaktan ibarettir. Bunun yanında hâkim tarafından hükmedilen yaptırımların söz konusu davranışları engelleyememesi halinde kadının başvurabileceği başka bir çözüm yolu bulunmamaktadır.²⁰⁸

Ahmet b. Hanbel’den rivayet edilen diğer yaklaşıma göre mahkeme tarafından eşler, arasındaki geçimsizliğin giderilmesine yönelik belirlenen hakemler verecekleri kararla eşleri ayırma yetkisine sahiptir. Bu kavle göre hakemlerin tefrik yönündeki kararları için eşlerin rızasına veya vekaletine ihtiyaç yoktur. Hanbeliler bu görüşlerini Hz. Ali, İbn Abbas ve Evzai’ye dayandırmaktadır. Atanan hakemler, hâkim hükmündedir. Bu nedenle karar vermeden önce eşlerden biri gaip olursa hakemler gaip olan eşin yokluğunda hüküm veremez. Gaip hakkında yargılama İslam hukukuna göre caiz değildir.²⁰⁹

Malikilere göre kendisine söz ve davranışlarla zarar verilen kadın mahkemeye başvurarak hem kocasının cezalandırılmasını hem de tefrike hükmedilmesini talep edebilir. Kadının geçimsizliği şahitlerle ispat edemediği hallerde mahkeme biri kadının diğeri kocanın ailesinden olmak üzere iki hakem tayin eder. Hakemlerin görevi, kusurlu kimseye karar vererek kusurun giderilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmaktır. Taraflar arasındaki geçimsizliği ortadan kaldıramayan hakemler evliliğin sona ermesine karar verebilir.²¹⁰

1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesinde eşler arası geçimsizlikle ilgili olarak hakemlik müessesesi esas alınmıştır. Kararname’nin 130. maddesinde “*niza ve şikak*”

²⁰⁷İstanbul Kadı Sicilleri. (2012). Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (H. 1073 - 1074 / M. 1663). (Haz: Recep F. ve Kahrıman S.), C. 40. İstanbul, s. 401. (Hüküm No: 536)

²⁰⁸Bilmen, a.g.k., 1999, 362-363; Acar, a.g.k., 2011, 278; Ekinci, a.g.k., 2017, 457.

²⁰⁹Bilmen, a.g.k., 1999, 363.

²¹⁰Cin, a.g.k., 1988, 98.

tabiriyle ifade edilen eşler arası geçimsizlik konusunda Hanefi mezhebinin görüşünden uzaklaşarak Maliki mezhebi kuralları benimsenmiştir. Getirilen düzenlemeyle eşler arası geçimsizlik nedeniyle tefrike hükmetme yetkisi kadıya değil hakem heyetine verilmiştir.²¹¹ Mezkûr düzenlemeye göre kadın ve erkeğin yakınlarından seçilen birer hakem konuyla ilgili ortak karar verirdi. Hakemlerin ortak karara varamadığı durumlarda mahkeme tarafından üçüncü bir hakem veya tamamen yeni bir hakem heyeti tayin edilebilirdi. Hakem heyeti, kararnamede “*aile meclisi*” adı ile isimlendirilmiştir. İlgili düzenlemeye göre hakemlerin tefrik hakkında vereceği kararlar kesindir. Tarafların hakem kararlarına yönelik itiraz hakkı bulunmamaktadır. Aile meclisi, incelemeleri neticesinde ayrılığa karar verirse eşler arasında bâin talak oluşur.²¹²

Eşler arasında geçimsizliğin tefrik sebebi olarak kabul edilmesi dönemin hukukçuları arasında tartışmalara sebep olmuştur. Alaaddin Ruhi, “*Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’nin Lağvı Münasebetiyle*” ismiyle kaleme aldığı makalesinde Osmanlı’da Hukuk-ı Aile Kararnamesi’ne kadar konuyla ilgili bir düzenleme yapılamamış olmasının yanlış olduğunu ve getirilen yeni düzenlemelerin şer’i şerife daha münasip düştüğünü dile getirmiştir. Alaaddin Ruhi’ye göre toplumdaki göreneklerden dolayı kadın açısından dar yorumlanan boşanma hakkının yalnızca erkeklere tanınması ve kadınları da kapsayacak şekilde düzenlenmemesi yanlıştır. Sadreddin Efendi ise “*Hukûk-ı Âile ve Usûl-i Muhakemât-ı Şer’iyye Kararnâmeleri Hakkında*” ismini taşıyan makalesinde insanların içinde bulundukları mezhebin gereklerini koruması gerektiğini ve ilgili düzenlemenin aile birliği ile toplumsal ahlak üzerinde birçok olumsuzluğa sebep olacağını dile getirerek Kararname’yle getirilen söz konusu düzenlemeleri eleştirmiştir.²¹³

1.4. Muhala’a

Bu bölümde tezin ana konusunu oluşturan muhala’anın yalnızca tanımının yapılması ile yetinilecektir. Muhala’a hakkında ayrıntılı incelemeler ikinci bölümde yer alacaktır.

Muhala’a Osmanlı hukukunda karı ve kocanın birlikte aldıkları karar doğrultusunda anlaşarak evliliğe son vermeleri anlamını taşımaktaydı. Genellikle muhala’a yöntemi ile boşanma talebi kadından gelmekteydi. Böylelikle kadın kendisi için çekilmez hale gelen evlilik birliğinden kurtulabiliyordu. Kadın, boşanma talebinin kabul edilebilmesi için

²¹¹Yurtseven, a.g.k., 2003, 247; Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 436.

²¹²Acar, a.g.k., 2011, 278; Akgündüz, a.g.k., 2012, 270; Yakut, a.g.k., 2020, 77.

²¹³Durmuş ve Yargı, a.g.k., 2019, 345-346.

birtakım mali haklardan kocası lehine vazgeçmekteydi. Kadının vazgeçtiği bu haklar muhala'a bedeli olarak isimlendirilmektedir.²¹⁴

1.5. Dolaylı Olarak Evliliğe Son Veren Haller

Bu başlık altında doğrudan boşanma amacıyla yapılmamakla birlikte evlilik birliğini ortadan kaldırabilen²¹⁵ lian, ila ve zihar incelenecektir.

1.5.1.Lian

Karısının zina yaptığını ve dünyaya gelen çocuğun kadının yaptığı zinanın neticesi olduğunu ileri süren kocanın iddiasını dört şahit ile ispatlayamadığı durumlarda çocuğun nesebini reddetmek için kullandığı bir usuldür. Karı ve koca mahkeme huzurunda karşılıklı olarak yeminleşmektedir. Kocanın liana başvururken asıl amacı doğan çocuğun nesebini reddetmektir. Boşanma ise lian sonrasında ortaya çıkan bir sonuçtur.²¹⁶ Lian bir kişiye zina isnat ettikten sonra iddiasını dört şahitle ispat edemeyen kimsenin zina iftirası (kazf) haddinden kurtulmasının istisnasını oluşturmaktadır.²¹⁷

Lianın gerçekleşmesi için birtakım şartlar aranmaktadır. Buna göre eşlerin ikisi de hür, bulûğa ermiş, temyiz kudreti yerinde değildir. Ayrıca eşlerin daha önce zina veya zina iftirası suçundan dolayı ceza almamış olmaları gerekir. Son olarak kadının iffet sahibi olması linanın geçerliliği açısından zorunludur.²¹⁸

Lian işlemi belirli şekil şartlarına sahip özel bir usulle gerçekleştiriliyordu. Yapılan ilk işlem kadı tarafından kocanın yemine davet edilmesi idi. Yemin daveti sonrasında kocanın dört defa karısını zina yaparken gördüğüne veya çocuğun kendisinden olmadığına dair yemin etmesi gerekiyordu. Beşinci yeminde ise koca söylediklerinin doğru olmaması halinde Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dile getirirdi. Kadın da aynı yöntemle zina yapmadığına dair yeminde bulunurdu. Hanefi mezhebine göre yemin işlemi sonrasında evliliğin sona erebilmesi için hâkimin bu yönde karar alması gerekmektedir.²¹⁹ Diğer üç sünî mezhebe göre yeminleşme sonrasında hâkimin kararına

²¹⁴Cin, a.g.k., 1988, 70; Atar, a.g.k., 2005, 399; Akgündüz, a.g.k, 2012, 267; Cin ve Akyılmaz, a.g.k, 2016, 426; Ekinci, a.g.k., 2017, 454; Aydın, a.g.k., 2019, 286.

²¹⁵Cin, a.g.k., 1988, 79; Cin ve Akyılmaz, a.g.k, 2016, 436.

²¹⁶Cin, a.g.k., 1988, 79; Bilmen, a.g.k., 1999, 325-326; M. A. Aydın (2003). "Liân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, s.172; Akgündüz, a.g.k, 2012, 271; Cin ve Akyılmaz, a.g.k, 2016, 437; Ekinci, a.g.k., 2017, 453.

²¹⁷Aydın, a.g.k., 2012, 172.

²¹⁸Cin, a.g.k., 1988, 80; Bilmen, a.g.k., 1999, 330-331; Aydın, a.g.k., 2012, 172; Cin ve Akyılmaz, a.g.k, 2016, 437.

²¹⁹Bilmen, a.g.k., 1999, 325-326; Aydın, a.g.k., 2012,172; Akgündüz, a.g.k, 2012, 271; Cin ve Akyılmaz, a.g.k, 2016, 438.

gerek kalmaksızın evlilik kendiliğinden sona erer. Kadın yeminleşme öncesinde zina iftirasına karşı sessiz kalırsa suçlamayı kabul edilmiş sayılır. Hanefi ve Hanbeli mezhebine göre zina için öngörülen had cezasının uygulanmasında kadının dört kez ikrar etmesi arandığından kadının sessiz kalması zina had cezasını gerektirmez.²²⁰

Ebu Hanife dışındaki İslam hukukçularına göre lian sonrasında karı ve koca sonsuza kadar birbirlerine haram olmaktadır. Ebu Hanife lian sonrasında bâin talak olduğu görüşündedir. Lianın bir diğer sonucu dünyaya gelen çocuğun nesebinin koca tarafından reddedilmesidir.²²¹

1.5.2. İla

Kocanın dört ay veya daha uzun süre eşiyle cinsi münasebet kurmayacağına yemin etmesi “ila” terimi ile ifade edilmektedir. Aynı şekilde kocanın çok ağır bir ibadet yükünü yerine getirmesi sonrasında karısıyla birlikte olacağına yemin etmesi de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Köle kocanın ilası da geçerli olmakla birlikte yemin süresi dört ay yerine iki aydır. İlanın geçerli olabilmesi için kocanın temyiz kudreti yerinde, bulûğa ermiş ve Müslüman olması gerekmektedir.²²² Kocanın yemin ifadesini şaka yollu kullanması sonucu değiştirmemekte ve ila sonuçlarını doğurmaktadır. Ancak ila anlamına gelebilecek sözlerin hata sonucu ağızdan çıkması ila sayılmamaktadır.²²³

Hanefi mezhebine göre koca dört ay içinde karısı ile münasebet kurmazsa karsından bâin talak ile ayrılmış sayılmaktadır. Dört ay içinde münasebet kuracak olursa yemin kefareti vermesi gerekmektedir. Diğer mezheplere göre ayrılığın gerçekleşmesi için dört ay dolduktan sonra kocanın karsını boşaması veya kadının mahkemeden tefrik kararı alması şarttır. Diğer üç sünnî mezhebe göre ilada evlilik birliği ric'i talak ile son bulur.²²⁴

1.5.3. Zihar

Kocanın karısını ve karısının bir organını kocayla mutlak evlenme yasağı olan bir kadın akrabasına veya akrabasının bir organına benzetmek suretiyle karısına hakaret

²²⁰Cin, a.g.k., 1988, 81; Aydın, a.g.k., 2012, 172.

²²¹Bilmen, a.g.k., 1999, 325-326; Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 438.

²²²Cin, a.g.k., 1988, 83-84; Bilmen, a.g.k., 1999, 290-294; H. Döndüren (2000). "İlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, s. 61; Akgündüz, a.g.k., 2012, 271; Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 438.

²²³Döndüren, a.g.k., 2000, 61.

²²⁴Cin, a.g.k., 1988, 84; Bilmen, a.g.k., 1999, 298-300; Döndüren, a.g.k., 2000, 62; Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 438; Ekinci, a.g.k., 2017, 452.

etmesidir. Koca benzetmeyi yaparken hakaret kastı taşımıyorsa yapılan eylem zihar kapsamında değerlendirilmemektedir.²²⁵

Kocanın benzetmesinin zihar kapsamına girmesi için kocanın Müslüman, temyiz kudreti yerinde ve bulûğa ermiş olması gerekir. Zihar sonucunda karı-koca arasında devamlı olmayan bir cinsel münasebet yasağı oluşmaktadır. Bu yasak kefaretle ortadan kaldırılabilmektedir. Kadın mahkemeye başvurup, kocasının kefareti ödeyerek yasağı kaldırmasını veya kendisini boşamasını isteyebilir. Hâkimin kocayı boşamaya daveti üzerine koca karısını boşamazsa hâkim alacağı karar ile evliliğe son verir. Hâkimin kararı ile gerçekleşen bu ayrılık Maliki mezhebine göre ric'i talak iken diğer üç sünnî mezhebe göre bâin talak hükmündedir.²²⁶

2. MUHALA'A: EVLİLİĞİN KARŞILIKLI ANLAŞMA İLE SONLANDIRILMASI

2.1. Tanımı ve Kaynağı

Hul'; sözlük anlamı olarak elbiseyi çıkarmak, soyunmak, ayırmak manalarını ifade etmektedir. Osmanlı Hukukunda terim olarak genellikle kadın tarafından teklif edilen ayrılma bedelinin koca tarafından kabul edilmesinin ardından evlilik birliğinin sona ermesi anlamını taşımaktaydı. Ayrılık işleminin karı ve kocanın anlaşması üzerine meydana gelmesi nedeniyle muhala'a olarak tanımlanmaktadır.²²⁷ Muhâlaa yapan taraflar bu işlemi; mübâree, hulû, ihtilâ, bey' ve şirâ ifadeleriyle de dile getirebilmekteydi.²²⁸

Osmanlı Devleti'nin Hanefî mezhebini ağırlıklı olarak uyguladığı bölgelerde mahkeme kararıyla boşanma yöntemi olan tefrik sebepleri dar yorumlanmaktaydı. Bu nedenle muhala'a, kadınların devam ettirmek istemedikleri evlilik birliğine son verebilmek için sıklıkla başvurduğu bir yöntem haline geldi.²²⁹

Muhâlaa uygulamasının kaynağı Bakara Suresi 229. Ayette yer alan “*Eğer Allah'ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur.*”²³⁰ hükmüdür. Ayette geçen bedel verme ifadesi

²²⁵Cin, a.g.k., 1988, 85-86; Bilmen, a.g.k., 1999, 310-311; A. Yaman (2013). "Zihâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul, s. 387.

²²⁶Cin, a.g.k., 1988, 86-87; Bilmen, a.g.k., 1999, 312-317; Yaman, a.g.k., 2013, 388-389.

²²⁷F. Atar (2005). "Muhâlea". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, s. 399.

²²⁸Bilmen, a.g.k., 1999, 268.

²²⁹Cin, a.g.k., 1988, 72.

²³⁰Bakara, 2/229.

muhalâ'nın gerçekleşmesi için kadının bu yöndeki tek taraflı iradesini işaret etmektedir. Ayet'teki hükmün; diğer ayetlerle ilişkisini, ayetin kendi içindeki anlam bütünlüğünü ve sünnet tatbikatını esas alan İslam Hukukçuları, muhalâ'nın gerçekleşebilmesi için kocanın da rızasının aranacağı sonucuna ulaşmaktadır.²³¹

Nisa Suresi 4. Ayette yer alan “*Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verirlerse onu da âfiyetle yiye.*”²³² ve aynı Sure'nin 128. Ayetinde yer alan “*Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır.*”²³³ hükümleri ise eşler arasında anlaşmayla gerçekleşen boşanmayı ifade eden muhalâ'nın dolaylı kaynaklarını oluşturmaktadır.²³⁴

Muhalâ'a terimi, bedel karşılığı boşanma şeklinde de ifade edilebilir. Bunun nedeni kadının muhalâ'a yoluyla kocasından ayrılırken bir bedel vermesi veya mehir gibi birtakım alacaklarından kocası lehine vazgeçmesi ile gerçekleşmesidir. Şu kadar var ki bedel bütün mezheplerce muhalâ'nın geçerlilik şartı olarak tanımlanmamaktadır. Muhalâ'ayı talaktan ayıran özellikleri ise kadının onayının aranması, muhalâ'a icabının kadın veya erkekten gelebilmesi ve özellikle talebin kadından geldiği durumlarda kadın tarafından kocaya bir bedel ödenmesidir.²³⁵

Eşler arasında anlaşmazlığın bulunduğu durumlarda eşlerin anlaşarak boşanmalarının geçerliliği noktasında İslam Hukukçuları arasında görüş birliği bulunmaktadır. Şafiîlere göre muhalâ'a esasen kerihdir (İslam'ın hoş karşılamadığı bir davranıştır). Bu kerahetin istisnası eşler arasında çözümü mümkün olmayan bir anlaşmazlık bulunması ile talak-ı selaseye yönelik ortaya konulan şarttan kurtulmak için muhalâ'aya başvuru halleridir.²³⁶ Ancak geçerli bir sebep olmaksızın eşler arasında geçim sıkıntısı bulunmamasına rağmen gerçekleşen muhalâ'nın hukuki geçerliliği tartışmalıdır. İslam hukukçularının büyük çoğunluğu lüzumsuz yere muhalâ'a yapan eşlerin günahkâr olacaklarını fakat bu durumun yaptıkları işlemin geçerliliğine bir

²³¹Atar, a.g.k., 2005, 399.

²³²Nisa, 4/4.

²³³Nisa, 4/128.

²³⁴A. Aköz ve İ. Sak (2004). Osmanlı toplumunda evliliğin karşılıklı anlaşma ile sona erdirilmesi: muhalâ'a (18. yüzyıl Konya Şer'iye sicillerine göre). *Türkiyat Araştırma Dergisi*, 0(15), s. 93-94.

²³⁵Cin, a.g.k., 1988, 70-71.

²³⁶Bilmen, a.g.k., 1999, 270.

etkisinin bulunmayacağı görüşündedir. Azınlıkta kalan bir kısım hukukçular ise meşru bir sebebe dayanmayan muhala'anın hukuken geçersiz olacağı kanaatinde-dir.²³⁷

Eşlerin anlaşarak boşanmasının meşru sebebi olarak gösterilen geçimsizlik; nüşûz²³⁸ ve şikak kavramıyla ifade edilmektedir. Az sayıda İslam hukukçusu her iki eşte aynı anda bulunan geçimsizliği muhala'anın meşruluğunun ön şartı olarak kabul etmektedir. Çoğunluğun görüşü eşlerden birisinde bulunan aile hukukuyla uyumsuz davranışların gerçekleşecek ayrılığa haklı bir sebep oluşturacağı yönündedir. Eşler arasında ayrılığa sebep olan olumsuz davranışların kocadan kaynaklanmasına rağmen karısına muhala'a hususunda baskı yapması ve bu yolla maddi çıkar elde etmesi haram olarak nitelendirilmektedir.²³⁹ Hatta geçimsizliğin kadından kaynaklandığı durumlarda bile manevi açıdan erkek için uygun olan davranışın talak hakkını kullanması olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde geçimsizliğin kendinden kaynaklandığını bilen kadının yapması uygun olan davranış muhala'a sırasında evlenirken aldığı mehrin tamamını veya bir kısmını kocasına iade etmesi olarak kabul edilmektedir.²⁴⁰

Malikilerin yaklaşımına göre muhala'a, bedel karşılığında yapılan talak hükmündedir. Buna göre karşılıklı icap ve kabulle bâin talak oluşmaktadır. Bedel ise karısı tarafından kocasına ödenmesi gereken bir borç oluşturur ki başkası tarafından da ödenmesi yeterlidir.²⁴¹ Malikilere göre geçimsizlik kadından kaynaklanıyorsa bedelin mehirden yüksek olmasında bir sakınca yoktur. Şafiîlerde tercih edilen görüşe göre de muhala'a, talak hükmündedir ve kocanın talak haklarından eksilmeye sebebiyet verir. Hanbelilerin yaklaşımında ise eşler arasında geçimsizlik nedeniyle yapılan muhala'a işlemi mubahtır. Böyle bir neden bulunmaksızın gerçekleştiren muhala'a mekruh olmakla birlikte geçerlidir.²⁴²

²³⁷Atar, a.g.k., 2005, 399.

²³⁸Evlilik içinde meydana gelen geçimsizliği tanımlayan bu kavram çoğunlukla kadının aile içindeki vazifelerini terk etmesi için kullanılmaktadır. Erkek için kullanıldığında ise kocanın karısına karşı vazifelerini yerine getirmemesi veya eşine karşı kötü muamelede bulunması anlamlarını karşılamaktadır. Kadının naşize olması halinde yaptırımı; nafaka ve süknâ hakkından mahrum kalmasıdır. Erkeğin nüşûzu durumunda mahkeme tarafından karısına karşı kötü muameleden men edilmesi ve gerekirse cezalandırılması kocaya karşı uygulanacak yaptırımlardır. Bkz. H. M. Günay (2007). "Nüşûz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, s. 303-304.

²³⁹Bilmen, a.g.k., 1999, 270.

²⁴⁰Atar, a.g.k., 2001, 400.

²⁴¹Netîcetü'l-Fetâvâ isimli eserde yer alan bir fetva, Hind'in kocası Zeyd ile muhala'a olması üzerine Zeyd'in ödemesi gereken muhala'a bedeline Amr'ın kefil olması halinde ödemeyi kimin yapacağı ile ilgilidir. Fetvaya göre muhala'a bedelinin Zeyd veya Amr tarafından ödenmesi bir sorun teşkil etmemektedir. Bkz. Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed Efendi, a.g.k., 2014, 73. (297. Mesele); Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin aynı yönde verdiği fetva için bkz. Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 74. (511. Mesele)

²⁴²Bilmen, a.g.k., 1999, 270- 271.

İslam hukukunun diğer temel kaynağı olan sünnette de muhâlaa uygulamasına rastlanmaktadır. Rivayete göre Sabit b. Kays'ın karısı, kocasının çirkinliğinden diğer bir rivayete göre kocası tarafından şiddete uğradığından bahisle Hz. Peygamber'e boşanmak üzere başvurdu. Bunun üzerine mehir olarak kendisine kocası tarafından verilmiş olan bahçeyi iade etmesi karşılığında ve Sabit'in de ayrılmayı kabul etmesinin ardından boşanmaları gerçekleşti. Rivayete göre kadın boşanabilmek için mehr-i muaccel olarak aldığı bahçenin yanında başka birtakım mallar da vermek istedi. Ancak Hz. Peygamber bunu uygun bulmadı. Sabit ile karısı arasında gerçekleşen bu muhala'a örneği İslam hukukunda vuku bulan ilk hul' olarak kabul edilmektedir.²⁴³

2.2. Muhala'ada Aranılan Şartlar

2.2.1. Sahih nikah akdi

Taraflara, genellikle de kadına bazı borçlar yükleyen muhala'anın geçerli olabilmesi için birtakım şartların bir arada bulunması gerekmektedir. Öncelikle muhala'anın geçerli olabilmesi için arada sahih bir evliliğin bulunması aranmaktadır. Dolayısıyla feshedilmesi gereken geçersiz bir nikah akdi ile bir arada bulunan eşler ve bâin talak ile ayrı bulunan karı koca arasında muhala'a işlemi geçersizdir. Ric'i talak ile ayrı bulunan eşler arasında meydana gelen muhala'a işleminin geçerli olacağı kabul edilmektedir.²⁴⁴

2.2.2. İcap ve kabul beyanı

Hanefi mezhebine göre muhala'anın gerçekleşmesi icap ve kabul beyanları ile olur. Diğer bir anlatımla karı ve kocanın irade beyanları ayrılma hususunda aynı yönde gerçekleşmiş olmalıdır. Dolayısıyla kadın bir takım mali haklarından vazgeçerek muhala'a teklif etmiş olsa dahi geçerli bir hul' oluşması için bu teklifin koca tarafından kabul edilmesi gerekmektedir.²⁴⁵ Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'ye bir fetva kapsamında, Zeyd'e yapılan muhala'a teklifinin konuşmaksızın baş işaretleriyle kabul etmesinin geçerliliği sorulmuştur. Abdullah Efendi verdiği fetvada söz söylemeden, işaret diliyle muhala'a teklifinin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir.²⁴⁶

²⁴³Atar, a.g.k., 2005, 309-304.

²⁴⁴Bilmen, a.g.k., 1999, 309-400.

²⁴⁵Atar, a.g.k., 2005, 400; Aydın, a.g.k., 2018, 120.

²⁴⁶Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 115. (562. Mesele)

Hanefi mezhebine göre muhala'a koca için boşamaya yönelik yemin mahiyetindeyken kadın için bağışlama benzeri bir malvarlığı tasarrufudur. Diğer üç sünî mezhep ise yorum farkları bulunmakla birlikte muhala'ayı eşlerden her ikisi için karşılıklı borç doğuran işlem kapsamında değerlendirmektedir. Mezheplerin muhala'anın hukuki anlamı üzerinde yaptığı değerlendirmelerin birtakım sonuçları olmaktadır. Buna göre Hanefi mezhebine göre koca boşamaya yönelik yemin kapsamında değerlendirilen muhala'a teklifinden muhala'ayı dile getirdiği meclis dağılmadan vazgeçemez. Bunun yanında koca, muhala'a teklifini şarta veya belirli bir vadeye bağlayabilir. Kadın ise kendisi hakkında mal bağışlama benzeri bir anlam taşıyan muhala'a teklifini kocasının kabul beyanından önce geri çekebilir.²⁴⁷ Aynı zamanda kadının yaptığı teklif sadece kadın ve kocanın içinde bulunduğu mecliste kalmaya devam ettiği sürece geçerlidir. Şafîî, Hanbeli ve Maliki Mezhepleri ise muhala'anın hukuki geçerliliği için karşılıklı borç doğuran işlemlerdeki koşulların varlığını aramaktadır.²⁴⁸

Akkirmânî Ali Efendi'den istenen bir fetva muhala'anın şarta bağlanması hakkındaydı. Soru, Zeyd'in karısı Hind ile mehir ve nikaha bağlı bütün alacaklarından feragat etmesi mukabilinde ayrılırken Hind'in boşanma sonrasında mehir ve sair haklarını talep edecek olursa yeniden evli sayılmalarına yönelik şart koşmasıyla ilgiliydi. Fetva kapsamında görüş istenilen temel mesele; Hind'in mehir ve diğer haklarını talep etmesi durumunda Zeyd'in öne sürdüğü şart kapsamında yeniden evli sayılıp sayılmayacaklarıydı. Ali Efendi fetvasında, böyle bir şartın geçersiz olacağını ancak Zeyd ve Hind arasındaki boşanmanın geçerliliğini devam ettireceğini bildirmiştir.²⁴⁹

Muhala'ada icap ve kabul işlemi çeşitli cümle kalıplarında gerçekleşebilmektedir. Kocanın geçmiş zaman kalıbı kullanarak "*Seni şu bedel karşılığında hulû ettim*" icabına karşılık kadının "*Kabul ettim*" şeklindeki beyanıyla muhala'a gerçekleşmiş oluyordu. Kocanın karısına "*Kendini şu kadar bedel karşılığında hul' et*" şeklinde emir ifadesi kullanmasını takiben karşı tarafın "*Hul ettim*" şeklinde cevabı sonucunda ayrılık gerçekleşiyordu. Bu halde kocanın söylediği emir cümlesi karşı tarafa vekalet verme anlamı taşımaktadır. Koca soru yöneltme şeklinde "*Kendini bana şu bedel karşılığında*

²⁴⁷Fetâvâ-yı Fevziye isimli eserin 512. meselesi, Hind'in mehri üzerine yaptığı muhala'a teklifinin kocası Zeyd tarafından kabul edilmesi hakkındaydı. Fetvaya göre; Hind pişman olarak mehrini eski kocası Zeyd'den almak isteyecek olursa; Zeyd'in kabul beyanından sonra Hind'in muhala'a teklifinden vazgeçmesi geçerli olmazdı. Bkz. Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 74-75. (512. Mesele)

²⁴⁸Cin, a.g.k., 1988, 72.

²⁴⁹Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 76. (8. Mesele)

hulû ettin mi” benzeri ifadelerle muhala’a teklifinde bulunabilirdi. Yöneltilen soru cümlesine kadının cevabı olumlu olursa ve kocanın soru sormaktaki niyeti kesin olarak hul’ işlemini gerçekleştirmekse muhala’a gerçekleşiyordu.²⁵⁰ Koca karısına “*Seni hulû ederim*” dese; kadın da “*Yaptın/ettin*” benzeri bir ifadeyle karşılık verecek olursa muhala’anın gerçekleşmesi için kocanın yeniden “*Yaptım/ettim*” şeklinde cevap vermesi gerekiyordu.²⁵¹

Konuyla ilgili bir fetvada, kocanın muhala’a teklifi henüz karısına ulaşmadan kocanın vefat etmesi halinde yapılan muhala’a teklifinin geçerliliği sorgulanmaktadır. Sorulan soruda; Kıbrıs’ta yaşayan Zeyd’in karısı Hind’den muhala’a yoluyla ayrılmak için haber göndererek muhala’anın gerçekleşebilmesi için kendi lehine mehrinden ve iddet nafakasından vazgeçmesini teklif etmesi ardından Zeyd’in gönderdiği muhala’a teklifi Hind’e ulaşmadan Zeyd’in vefat etmesi hakkında görüş istenmiştir. Şeyhülislam Abdullah Efendi’nin verdiği fetvaya göre bu halde Zeyd’in muhala’a teklifi, Zeyd’in ölümünden önce karısına ulaşmış olacağından geçerli olmazdı. Yine aynı meseleye ait ikinci bir fetvada, Hind vefat eden kocası Zeyd’in terekesinden mehrini ve kendisine düşen miras payını alabilir şeklinde hüküm verilmiştir.²⁵²

Ebu Hanife’ye göre koca karısına muhala’a teklif edecek olursa bunun anlamı kocanın eşinin rızasına bağlı bir talak ileri sürmesi anlamını taşır. Ebu Hanife’nin bu yaklaşımına göre koca muhala’a teklifiyle karısına karşı yemin hükümleri çerçevesinde sorumludur. Bu sebeple karısına muhala’a teklif eden erkek Ebu Hanife’nin yaklaşımına göre teklifini eşinin kabul beyanından evvel veya sonra geri alamaz. Koca kendisi tarafından yapılan muhala’a teklifini karısının reddetmesi için karısı üzerinde baskı kuramaz. Yemin hükümlerine göre kişinin kendi yemininden dönebileceğine dair beyanı geçersiz olduğundan erkeğin teklifi üzerine muhala’a gerçekleşecek olursa; koca muhala’a teklifi sırasında tekliften cayabileceğini söylediğinden bahisle muhala’ayı ortadan kaldıramaz. Bununla birlikte koca muhala’a teklifinde bulunduğu meclisi terk etse de kadın meclisi terk edene kadar teklif geçerliliğini devam ettirir.²⁵³

²⁵⁰Şeyhülislam Feyzullah Efendi verdiği bir fetva; Zeyd’e “*Mehrimden feragat etmem karşılığında beni talik eyle*” teklifinde bulunan karısı Hind hakkındadır. Soruda; Zeyd karısı Hind’in bu teklifini kabul edecek olursa Hind’in “*kullandığım cümlede hul’ lafzı geçmedi*” diyerek mehrini Zeyd’den alıp alamayacağı sorulmuştur. Verilen fetvaya göre; Hind’in kurduğu cümlede hul’ ifadesi yer almamasına rağmen muhala’a niyeti açıkça anlaşılacağından Hind’in böyle bir durumda mehrini alması mümkün olmazdı. Bkz. Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 74-75. (512. Mesele)

²⁵¹Bilmen, a.g.k., 1999, 268-269.

²⁵²Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 115. (564 ve 565. Mesele)

²⁵³Bilmen, a.g.k., 1999, 272.

Fetâvâ-yı Fevziye isimli eserde yer alan bir fetva kocası Zeyd tarafından kendisine yapılan muhala'a teklifini, teklifin yapıldığı mecliste kabul etmeyen Hind ile ilgilidir. Fetvaya göre, Hind'in muhala'a teklifinin yapıldığı meclisten farklı yerde yaptığı kabul işlemi geçerli olur. Aynı fetvanın devamı niteliğindeki 510. meseleye göre Hind “*Başka mecliste yapılan kabul beyanı ile muhala'a geçerli olmaz*” diyerek mehrini eski kocası Zeyd'den talep edemez.²⁵⁴

Ebu Hanife kadından gelen muhala'a teklifi kadının belli bir bedel karşılığında nikah bağından kurtulmayı hedeflediği, iki tarafa borç doğuran bağışlama akitleri çerçevesinde değerlendirir. Bu nedenle kadın yaptığı muhala'a teklifini eşinin kabul beyanından önce geri alabilir. Kadının yaptığı teklif yalnızca içinde bulunulan mecliste hüküm doğurur. Dolayısıyla erkekten farklı olarak kadının muhala'ayı taliki şarta bağlaması veya ileriki bir vadede geçerli olacak şekilde ifade etmesi mümkün değildir. Kadının kocasının yokluğunda yaptığı muhala'a teklifi geçerli değildir. Bunun tek istisnası kocanın yokluğunda yapılan muhala'a teklifini yetkisiz birinin fuzuli kabul etmesi, daha sonra da kocanın işlemi onaylamasıdır.²⁵⁵

Kadının muhala'a teklif ederken bu tekliften sonradan tek başına ortaya koyacağı irade beyanıyla geri dönebileceğine yönelik açıklaması geçerlidir. Örneğin kadın muhala'a teklifini dile getirirken ifade etmesi halinde üç gün veya daha fazla bir sürede geriye dönme hakkı saklı kalarak kocasından muhala'a ile ayrılabilir.²⁵⁶ Kadının muhala'a teklifinde bulunurken bedelin belirli bir vakte kadar ödenmesini şart koşması mümkündür. Örneğin bir ay içinde “*bedelin ödenmesi halinde senden hul' oldum*” diyen kadının kocası bu sürede bedeli öderse muhala'a geçerli, ödemezse geçersizdir.²⁵⁷ İmam Muhammed ve Yusuf'a göre ise kadın tarafından yapılan muhala'a teklifi de kocada olduğu gibi yemin hükümlerine tabidir. Diğer üç sünî mezhebe göre eşlerin her ikisinden gelen muhala'a teklifi karşılıklı borç doğuran işlemlerin tabi olduğu hükümlerle bağlıdır.²⁵⁸

Muhala'a iradesi söz, yazı ve konuşma yetisi bulunmayanlar için işaret yöntemiyle ortaya konulabilir. Ayrıca taraflar vekil aracılığıyla da muhala'a işlemini

²⁵⁴Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 74. (509 ve 510. Mesele)

²⁵⁵Bilmen, a.g.k., 1999, 272-273.

²⁵⁶Atar, a.g.k, 2005, 401.

²⁵⁷Bilmen, a.g.k., 1999, 273.

²⁵⁸Atar, a.g.k, 2005, 401.

gerçekleştirebilir.²⁵⁹ Yapılan işleme talak ismi verilse de karşılığında bir bedel oluşuyorsa muhala'a kapsamında değerlendirilir ve bedel karşılığı talak (talak alâ mâl) olarak ifade edilir. Hanefi hukukçulara göre normal bir muhala'a işlemi ile bedel karşılığı talak arasındaki fark boşanma ortaya çıkarken ileri sürülen bedelin kullanılması mübah olmayan bir mal olduğu durumlarda ortaya çıkar. Buna göre kullanılması mübah olmayan bir mal üzerine yapılan muhala'ada bedel yok hükmünde sayılacağından eşler arasında bâin talak oluşur. Aynı durumun bedel karşılığı talak sırasında gerçekleşmesi halinde meydana gelen ayrılık ric'i talak hükümlerine tabi olur. Bununla birlikte bedel karşılığı talaktan farklı olarak Ebu Hanife'ye göre muhala'a gerçekleşmesinin ardından eşler arasında iddet nafakası harici bütün mali ilişkiler ortadan kalkar.²⁶⁰

Sun'ullah Efendi'ye yöneltilen bir soru; Hind'in babası Amr'ın, Hind'in haberi olmaksızın mehir ve nafakasını muhala'a bedeli olarak göstererek kocası Zeyd ile muhala'a olması halinde Hind'in muhala'ayı kabul etmemesi ve mehrini talep etmesi hakkındadır. Böyle bir durumda Zeyd ile Hind arasında evlilik münasebetinin devamının mümkün olup olmadığına yönelik görüş istenmişti. Sun'ullah Efendi'nin cevabına göre, Hind muhala'ayı kabul etmesi durumunda mehrini talep edemezdi. Ancak Hind'in bilgisi dışında gerçekleşen muhala'ayı kabul etmemesi halinde kocası ile arasında ayrılık meydana gelmezdi.²⁶¹

Şafîî, Hanbeli ve Maliki mezheplerine göre cebir ve baskı altında yapılan muhala'a işlemi geçersizdir. Hanefiler ise talakta olduğu gibi muhala'anın da cebir ve baskı altında yapılmasını geçerli kabul etmektedir. Uygulanan baskı kadın üzerine gerçekleşmişse ayrılık gerçekleşmesine rağmen kadının muhala'a bedelini ödeme sorumluluğu oluşmaz. Kocanın eşinin geçimini sağlamayarak veya kötü muamelede bulunarak muhala'aya zorlaması baskı altında gerçekleşen muhala'aya örnek teşkil etmektedir. Hanefi mezhebine göre bu şartlar altında karsını muhala'aya zorlayan kocanın aldığı muhala'a bedeli haramdır. Şafîîler kocanın kötü muamelesi ile hul' olmak zorunda kalan kadının

²⁵⁹Behcetü'l- Fetâvâ isimli fetva mecmuasının 567. meselesinde; Zeyd'in mahkemeye başvurarak başka memlekette yaşayan Amr'ın kendisini karısı Hind ile muhala'a olması hususunda vekil tayin ettiği ve Beşir ve Bekir'in de Zeyd'in öne sürdüğü vekaletle şahitlik ettiği durum hakkında görüş talep edilmiştir. Sorunun temelini teşkil eden mesele; böyle bir halde Zeyd'in, Amr'a vekaleten Hind ile hul' olması üzerine memleketine geri dönen Amr'ın, Zeyd'e vekalet vermediğini söylemesi hakkındadır. Soruda; Hind'in, Bekir ve Beşir'in şahitlik yaptığı vekaletin geçerli olduğunu ileri sürmesi durumunda Zeyd ile yaptığı muhala'a işleminin geçerliliği hususunda görüş istenmiştir. Verilen fetvaya göre Amr'ın kabul etmediği vekaletle gerçekleşen muhala'a geçerli olmazdı. Bkz. Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 115. (567. Mesele)

²⁶⁰Atar, a.g.k., 2005, 401.

²⁶¹Ünaldı, Sun'ullah Efendi, a.g.k., 234. (3. Mesele)

verdiği bedelin koca için helal olamadığını ancak kadının bu halde verdiği bedeli mahkeme aracılığıyla talep edemeyeceği görüşündedir. Kocanın baskı altında muhala'aya zorlandığı durumlarda ise hem talak gerçekleşir hem de koca bedel almaya hak kazanır. Malikilere göre ise böyle bir muamelenin mahkeme huzurunda ispatlanması halinde kadın verdiği bedeli geri alabilir. Ayrıca Malikilere göre, kocasından bâin talakla ayrılmış bulunan kadından muhala'a bedeli alınacak olursa kadın mahkemeye başvurarak bu halde verdiği bedeli de talep edebilir. Çünkü böyle bir durumda bâin talakla ayrılan eşlerin muhala'aya ihtiyacı yoktur.²⁶²

Hanbeliler baskı altında verilen bedelin geçersiz olduğu sonucuna muhala'a ile oluşan ayrılığın ric'i talak kapsamında değerlendirileceği görüşüyle ulaşmaktadır.²⁶³ Hanbelilere göre kadına yönelik kötü muamele, nafaka karşılamama, akraba ilişkilerinden menetme gibi haksız bir sebeple muhala'a gerçekleşecek olursa kadın mahkemeye başvurarak ödediği bedelin kendisine iade edilmesini talep edebilir.²⁶⁴

Hâkim görüşe göre muhala'anın mahkeme kararıyla gerçekleşmesine gerek bulunmamaktadır. Maliki dışındaki üç Sünni mezhebe göre evlilik, alım satım gibi akitlerden olan muhala'a için ayrıca bir hâkim kararı aranmamaktadır. Maliki imamlarına göre ise muhala'a mahkemede yapılabileceği gibi mahkemeye başvurmaya gerek kalmaksızın taraflar arasında da gerçekleşebilir. Bu görüş ayrılığı yukarıda, değindiğimiz Sabit b. Kays ile karısı arasında gerçekleşen ayrılıkta, boşanma kararının Hz. Peygamber tarafından verilmiş olduğuna yönelik rivayetten kaynaklanmaktadır. Osmanlı uygulanmasında muhala'anın geçerliliği için hâkim kararı aranmamakla birlikte birçok muhala'a işlemi mahkeme huzurunda gerçekleşmekte veya karı koca arasında gerçekleşen muhala'a sonradan taraflarca mahkemede kayıt altına aldırılmaktaydı. Bir zorunluluk bulunmamasına karşılık bu yönde bir uygulamanın gelişmesi, tarafların muhala'a ile elde ettiği kazanımların sonradan itiraz konusu olmaması için muhala'ayı kayıt altına alma düşüncesi olarak yorumlanmaktadır.²⁶⁵

2.2.3.Ehliyet

Osmanlı Hukuku'nda evlilik akdine talak ile son verme ehliyeti hususunda kocanın temyiz gücüne sahip olması ve bülûğ çağına ulaşması koşulları aranmaktaydı. Koca için

²⁶²Bilmen, a.g.k., 1999, 271-272.

²⁶³Atar, a.g.k., 2005, 401.

²⁶⁴Bilmen, a.g.k., 1999, 271.

²⁶⁵Atar, a.g.k., 2005, 400.

talakla benzer sonuçlar doğuran muhala'a için talak ehliyetinin varlığı yeterliydi. Dolayısıyla muhala'a ehliyeti için kocanın temyiz kudretinin yerindeliği ve bülüğa erişmiş olması kâfiydi. Muhala'a ekseriyetle kadın tarafından bir takım mali haklardan vazgeçmek anlamını taşımaktadır. Bu nedenle kadının muhala'a ehliyetinde temyiz gücü, bülüğ çağı ve reşit olması bir arada aranmaktaydı. Böylece kadın açısından bağışlama benzeri bir işlem anlamını taşıyan muhala'a için kendi malı hakkında tasarruf ehliyetinin varlığı gözetilmiş olmaktadır.²⁶⁶

Kocanın doğrudan küçük karısına muhala'a teklif etmesi halinde küçüğün temyiz kudreti araştırılıyordu. Boşanmanın ne anlama geldiğini anlamayacak kadar küçük olan küçüğün muhala'a teklifini kabul etmesi hüküm doğurmuyordu. Küçük kız sonuçlarını anlayabildiği halde kocasının muhala'a teklifini kabul ederse boşanma gerçekleşiyordu. Ancak bu halde küçük, muhala'a bedelini ödemeye mecbur tutulamıyordu. Aynı zamanda küçüğün kocasından mehir talep hakkı da devam ediyordu. Küçüğün babasının kızı adına muhala'a bedeli karşılığında hul' olması geçerliydi. Ancak babanın veya kızın bedeli ödeme mecburiyeti bulunmuyordu. Küçük kızın babası kendi malından bir bedel ödemeyi üstlenerek kızının kocasıyla muhala'a gerçekleştirebilirdi. Baba mehir dışında kararlaştırılan muhala'a bedellerini kocaya ödemek zorundaydı. Baba ile kızın kocası arasında belirlenen muhala'a bedeli mehir ise kızın kocasından mehir talep hakkı devam ediyordu. Bu durumda küçük karısına mehir ödeyen koca yaptığı ödemeyi, muhala'a bedeli olarak mehri taahhüt eden kızın babasına rücu edebiliyordu.²⁶⁷

Behcetü'l- Fetâvâ isimli fetva mecmuasının babu'l-hul' başlıklı bölümünde yer alan bir fetva, henüz bülüğ çağına ermemiş küçüğün yaptığı muhala'a işleminin kendisi aleyhinde sonuç doğurmayacağı hakkındadır. Soruda, küçük yaştaki temyiz kudretine sahip Hind'in annesi Zeynep'in kızı Hind'den izin almadan damadı Zeyd ile kızının mehri üzerine hul' olmasını takiben Hind'in muhala'a işlemine onay vermesinin geçerliliği sorulmuştur. Verilen fetvada; henüz bülüğ çağına girmeyen Hind'in vefat etmesi halinde Hind'in mirasçılarının, Zeyd'den Hind'in mehrinin tamamını alabileceği bildirilmiştir.²⁶⁸

Ölüm hastalığı içinde bulunan eşlerin yaptığı muhala'a işlemi geçerlidir. Ancak muhala'a sırasında mali yükümlülük altına giren kadının maraz-ı mevt halinde yaptığı muhala'anın geçerliliği varislerin hukukunun korunması düşüncesiyle birtakım şartlara

²⁶⁶Cin, a.g.k., 1988, 73; Özkorkut, a.g.k., 2016, 237-238; Aydın, a.g.k., 2019, 286.

²⁶⁷Cin, a.g.k., 1988, 73-74; Atar, a.g.k., 2005, 401.

²⁶⁸Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 116. (573. Mesele)

bağlanmıştır. Ölüm hastalığı halinde kocanın muhala'a teklif ettiği hallerde iddet tamamlanana kadar kadın kocaya mirasçı olmaya devam eder. Ancak önce vefat eden kadın olursa iddet içinde olsa da koca karısına mirasçı olamaz. Kadının ölüm hastalığı anında yaptığı muhala'a geçersizdir. Böyle bir halde talak gerçekleşmiş olur ve eşler birbirine mirasçı olamaz.²⁶⁹

2.2.4.Muhala'a bedeli

Muhala'ada aranan son şart, muhala'anın bir bedel karşılığında gerçekleşmiş olmasıdır. Ayrılığın gerçekleşmesine yönelik bir bedelin belirlenmemesi halinde kocanın, karısının beyanına ihtiyaç duymaksızın tek taraflı iradesi ile evliliği sona erdirdiği talak meydana gelir. Hanefilere göre kocanın bedel zikretmeksizin eşini hul' ettiğini ifade etmesi halinde oluşan ayrılık bâin talak hükmündedir. Kadınların muhala'a bedeli kapsamında müeccel mehir, iddet nafakası, çocukların bakım giderleri gibi bir takım mali haklarından vazgeçtikleri görülmektedir.²⁷⁰ Hanbeliler ise bedel zikredilmemesi halinde muhala'anın da talakın da oluşmayacağı görüşündedir. Ancak kocanın niyeti talak ise, Hanbeli hukukçulara göre bedel zikredilmeyen muhala'a işleminde yalnızca ric'i talak oluşur.²⁷¹

Behcetü'l- Fetâvâ isimli mecmuanın 569. meselesinde istenen bir fetva, kadın tarafından gerçekten yetkilendirilmemiş olan bir vekilin kocayla yaptığı muhala'a işleminin bâin talak ile neticeleneceği ile ilgilidir. Soruda, Zeyd isimli şahsın başka memlekette yaşayan Amr'ın yanına gelerek karısı Hind'in kendisine Amr ile hul' olma hususunda vekalet verdiğini söylemesinden bahsedilmiştir. Verilen fetvada, böyle bir durumda Amr'ın, Hind'in mehri üzerine yapılan muhala'a teklifini kabul etmesi halinde Hind sonradan Zeyd'e hul' olması adına vekalet vermediğini söyleyecek olursa Amr'ın yetkisiz vekil ile yaptığı hul' işleminin karısı Hind'den bâin talak ile ayrılmasına neden olacağı belirtilmiştir.²⁷²

²⁶⁹Bilmen, a.g.k., 1999, 274.

²⁷⁰E. Yakut (2008). XIX. yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi'nde evliliğin ortaya çıkışı, sona ermesi ve sonuçları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), s. 255.

²⁷¹Bilmen, a.g.k., 1999, 271.

²⁷²Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 116. (569. Mesele); Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin verdiği bir fetvada da küçük yaştaki kızın mehri üzerine yaptığı hul' işleminin kendi aleyhine sonuç doğurmayacağı belirtilmiştir. Bkz. Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 74. (507. Mesele)

Muhala'anın tanımı ve şartları incelendiğinde Türk Medeni Kanunu 166/3'te²⁷³ düzenlenen anlaşmalı boşanma kurumu ile birtakım ortak ve farklı yönleri olduğu görülmektedir. Muhala'a ile günümüz hukukunda yer alan en belirgin benzerlik karı ve kocanın boşanmaya yönelik ortak irade beyanlarının aranmasıdır. İki kurum arasındaki temel fark boşanmanın mahkeme huzurunda gerçekleşmesinin zorunlu olup olmamasından kaynaklanmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere muhala'anın geçerli olmasında mahkeme kararı aranmamaktadır. Günümüzde anlaşmalı boşanmanın gerçekleşebilmesi hâkim kararına bağlanmıştır. Bir diğer temel farklılık ise muhala'anın çoğunlukla kadın tarafından verilen muhala'a bedeli ile gerçekleşmesidir. Günümüzde karı kocanın anlaşmalı boşanma ile ayrılabilmesi için evliliklerinin en az bir yıldır devam ediyor olması gerekmektedir. Muhala'anın evlilik gerçekleştikten hemen sonra zifaf gerçekleşmeden dahi yapılmasında bir engel bulunmamaktadır. Son olarak Türk Medeni Kanunu'nda yer alan düzenlemeye göre tarafların ortak çocuklarının bulunduğu durumda çocuğun velayeti ve iştirak nafakası ile ilgili konuların boşanma protokolünde yer alarak hâkim tarafından onaylanması gerekmektedir. Muhala'a yoluyla boşanmada ortak çocuklarla ilgili İslam hukukunun boşanma, çocuğun bakımı ve velayeti hakkındaki temel hükümleri geçerli olmaktadır. Kadı sicillerinde yer alan muhala'a içeren olaylarda yalnızca kadının muhala'a bedeli olarak ortak çocuğun bakım giderlerini üstlendiği durumlarla ilgili kayıtlara rastlanmaktadır.²⁷⁴

2.3. Muhala'ada Belirlenen Bedeller

Kocaların, tek taraflı irade beyanıyla eşlerinden ayrılma imkânına sahip oldukları talak yetkisi varken muhala'a yoluyla anlaşarak boşanmayı tercih etmeleri, muhala'a bedeli ile açıklanabilir. Hanefî mezhebine göre bedel hiç telaffuz edilmese dahi karı ve kocanın ayrılma konusunda anlaşmaları birbirleri üzerinde nikaha dayalı tüm borçlardan vazgeçmeleri anlamı taşımaktadır. Bu durum karısından talak yoluyla ayrılması halinde

²⁷³Türk Medeni Kanunu 166/3'te yer alan düzenleme şu şekildedir: “Evlilik en az bir yıl sürmüştür ise, eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi hâlinde, evlilik birliği temelinden sarsılmış sayılır. Bu hâlde boşanma kararı verilebilmesi için, hâkimin tarafları bizzat dinleyerek iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi ve boşanmanın mali sonuçları ile çocukların durumu hususunda taraflarca kabul edilecek düzenlemeyi uygun bulması şarttır. Hâkim, tarafların ve çocukların menfaatlerini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü hâlinde boşanmaya hükmolunur. Bu hâlde tarafların ikrarlarının hâkimi bağlamayacağı hükmü uygulanmaz.”

²⁷⁴Cin, a.g.k., 1988, 69-79; M. Erdem (2019). Aile hukuku. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s.133-139.

mehir gibi mali yükler altına girecek erkek için muhala'ayı tercih etme sebebi oluşturmaktadır.²⁷⁵

Mehir olarak belirlenmesi uygun görülen şeyler muhala'a bedeli olarak da belirlenebilmektedir. Bedelin ödenme tarihinin ekinlerin hasat zamanı gibi belirli vakitlere kadar ertelenmesi uygundur. Ancak rüzgârın esmesi, bir şahsın ölmesi gibi ne zaman meydana geleceği belirsiz bir erteleme tarihi zikredildiğinde tehir geçersiz olup muhala'a bedelinin derhal ödenmesi gerekmektedir. Kadının gelecekte elde etmeyi beklediği bahçesindeki ağaçların meyvesinden veya kiraya verdiği taşınmazın kira parasının gelmesi benzeri bir gelir üzerinden muhala'a yaptığı durumlarda mehrinden vazgeçmesi gerekir. Bunun nedeni Hanefî mezhebine göre hul' işleminin karşılıklı borç doğuran işlemlerden olması ve bu tür işlemlerde var olmayan bir mal üzerinden işlem tesis edilemeyeceği görüşüdür.²⁷⁶ Alınıp satılması haram olan bir mal üzerinde muhala'a bedeli olarak anlaşılması mümkün değildir. Örneğin şarap ve domuz etinin muhala'a bedeli olarak belirlenmesi geçersizdir.²⁷⁷ Kadının muhala'a sonrasında vermeyi kabul ettiği bedelin, mehir miktarından fazla olması hukuki açıdan geçerli sayılmakla beraber mehrinden fazla alınan miktarın İslam'ın hoş görmediği, güzel ahlaka uygun olmadığı kabul edilmektedir. Dört Sünnî Mezhep'ten yalnızca Hanbeliler muhala'a bedelinin mehir bedelinden fazla olmasının mümkün olmadığını belirtmektedir.²⁷⁸

Netîcetü'l-Fetâvâ isimli fetva mecmuasının 298. meselesi bâin talak sonrası yeniden evlenen karı koca arasındaki muhala'a bedeli ile ilgilidir. Sorulan soru, Zeyd'in ilk evliliklerinde karısı Hind'den mehrini vermeksizin bâin talak ile ayrılmasının ardından Zeyd ve Hind'in ikinci evliliklerinin Hind'in mehri üzerine muhala'a olarak son bulması hakkındadır. Görüş istenilen mesele, Hind'in kocası Zeyd'den ilk evliliğinden kalan mehir alacağını talep etmesi üzerine Zeyd'in bu talebi "*İkinci nikahtaki mehir üzerine hul' olduğundan ilk evlilikteki mehrinden de vazgeçmiş sayılırsın*" diyerek reddedip reddedemeyeceğidir. Verilen cevap, böyle bir durumda ilk evlilikten kalacak mehir borcunun devam edeceği yönündedir.²⁷⁹ Bahse konu fetva mecmuasının 317. meselesi ise ilk evliliklerinde muhala'a yoluyla ayrılan karı kocanın ikinci evliliklerinde bâin talak ile

²⁷⁵Cin, a.g.k., 1988, 71.

²⁷⁶Bilmen, a.g.k., 1999, 275.

²⁷⁷Aköz ve Sak, a.g.k., 2004, 95.

²⁷⁸Atar, a.g.k., 2005, 402; S. Maydaer (2007). Klâsik dönem Osmanlı toplumunda boşanma (Bursa şer'iyye sicillerine göre). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), s. 313.

²⁷⁹Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed Efendi, a.g.k., 2014, 73. (298. Mesele)

ayrılması ile hususundadır. Sorulan soru, Hind ve Zeyd'in ilk evliliklerinde Hind'in mehri üzerine muhala'a olduktan sonra ikinci evliliklerinde Zeyd'in karısı Hind'i bâin talak ile boşaması hakkındadır. Verilen fetva, Hind'in ikinci nikahtaki mehir alacağıyla birlikte ilk evlilikte üzerine hul' olduğu mehri talep etmesinin hukuka uygun olmayacağı yönündedir.²⁸⁰

Hanefi hukukçuların görüşüne göre şarap, domuz benzeri haram bir mal muhala'a bedeli olarak tespit edilecek olursa kadının bir bedel vermesi gerekmeksizin eşler arasında ayrılık meydana gelir. Malikilere göre muhala'a bedeli olarak helal olmayan bir mal kararlaştırılmışsa bâin talak geçerli, bedel geçersiz olur. Malın bir kısmı haram olsa bile Malikilerin görüşüne göre bedel geçersiz olacağından koca muhala'a bedeli olarak hiçbir şey alamaz. Şafiîler muhala'a bedeli olarak belirlenen malın mali bir değeri bulunmadığı durumlarda ric'i talak gerçekleşeceği görüşündedir. Ancak muhala'a bedeli haram olan bir maldan belirlenmişse Şafiîlere göre bâin talak gerçekleşir ve kadının kocasına mehr-i misil (kadının emsalleri hakkında kabul gören mehir) miktarı mal vermesi gerekir. Hanbeli mezhebinde muhala'a bedeli haram bir mal olarak belirlenir ve eşlerin her ikisi de malın haram olduğunu bilirse yapılan işlem geçersiz sayılır. Ancak eşler muhala'a bedeli olarak seçilen malın haram olduğunu bilmiyorsa Hanbelilere göre hul' geçerlidir. Bu halde kadının o haram malın misli değerinde bir helal malı kocasına vermesi gerekir.²⁸¹

2.3.1. Mehir, iddet nafakası ve meûnet-i süknâ

Osmanlı uygulamasında en çok rastlanılan muhala'a bedelleri müeccel mehir, iddet nafakası ve meûnet-i süknâ (iddet bekleyen kadının konaklama masrafları) idi.²⁸² Aşık Paşa'da oturan Fatıma, boşandığı eşinden mehir alamadığından bahisle dava açmıştı. Eski kocası Recep Beşe tarafından bin akçe mehir üzerine muhâlaa olduklarını ispatlamıştı. Bunun üzerine mahkeme Fatıma'nın talebini reddederek mehir alacağının bulunmadığını tespit etmişti.²⁸³ Kiremitçi Ahmed Çelebi mahallesinde ikamet eden Rahime, kocası Ömer'den muhala'a sırasında üç yüz akçe mehrinin tamamını almıştı. Rahime Hanım

²⁸⁰Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed Efendi, a.g.k., 2014, 76. (318. Mesele)

²⁸¹Bilmen, a.g.k., 1999, 275-280; Cin, a.g.k., 1988, 75.

²⁸²Aydın, a.g.k., 2018, 120.

²⁸³İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, (H. 1077/ M. 1666-1667). (Haz: Günelan R.) C. 17. İstanbul. s. 141. (Hüküm no: 83)

kocasıyla nafakası üzerine muhâlaa oldu.²⁸⁴ Bir diğerk olayda ise Mahmud Paşaa Mahallesinde oturan Fatıma Hanım kocası Halil Bey'den alacağı olan bin üç yüz akçe mehir için dava açtı. Fatma Hanım'ın kocası tarafından getirilen şahitlerin ifadesi esas alınarak mehir, iddet nafakası ve iddet sırasındaki ikamet giderleri üzerine hul' oldukları ispatlandı. Bunun üzerine Fatma Hanım'ın açtığı dava reddedildi.²⁸⁵

2.3.2.Çocuğun bakım masrafları

Muhala'a bedeli olarak, kadının çocuğun bakım masraflarını karşıladığı durumlar da bulunmaktadır.²⁸⁶ Hasanzade Muhyiddin mahallesi sakinlerinden Hasan kızı Hatice, kocası Ebubekir Efendi'yle muhala'a olmuştu. Muhala'a bedeli olarak müeccel mehri ve iddet nafakası yanında oğlu Mehmed'in yedi yaşına kadar olan bakım masraflarını da üstlenmişti.²⁸⁷ Bunun yanı sıra kadınların henüz hamile iken boşandıkları olaylar da yaşanmaktaydı. İslam hukukuna göre ayrılık durumunda kocanın karşılaması gereken çocuğun iki yaşına kadar olan süt emzirme masraflarını ve çocuğun sair bakım masraflarını üstlenerek muhala'a olan kadınlara da rastlanılmaktaydı. Maçka'da ikamet eden Ayşe, kocası Ali'den iki bin beş yüz akçe müeccel mehrinden vazgeçerek muhala'a olmuştur. Bununla birlikte karnında taşıdığı bebeğinin doğumundan itibaren bütün masraflarını üstlenmiştir.²⁸⁸ Çocuğun bakımının nafaka almaksızın kadın tarafından üstlenildiği durumlarda kadın veya çocuk ölür, kadın çocuğa bakmaktan vazgeçer veya karı ve koca yeniden bir araya gelirse aksi yönde bir anlaşma olmadığı müddetçe çocuğun bakımı için harcanacak nafaka karşılığı karısından alınır. Kadının öldüğü durumda ise terekeden alınarak kocaya verilir.²⁸⁹

Akkirmâni Ali Efendi'ye yöneltilen bir soru, Hind'in mehir ve iddet nafakasından kocası Zeyd lehine muhala'a bedeli kapsamında vazgeçmesi ve oğlunu kocası Zeyd'den

²⁸⁴İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, (H. 1020-1053/M.1612-1643) . (Haz. Çakır B. v.d.), C. 23. İstanbul. s. 154. (Hüküm no: 159)

²⁸⁵İKS Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 334. (Hüküm no: 380)

²⁸⁶Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'ye çocuklarının bakım masrafları üzerine hul' olan bir kadının sonradan başka bir kişiyle evlenmesi durumuyla ilgili bir soru yöneltilmiştir. Soruda, Hind'in kocası Zeyd ile mehri ve çocuklarının bakım masrafları üzerine muhala'a olurken anlaşmaya göre Hind'in kızı Zeyneb'in beş yıllık, oğlu Amr'ın ise iki yıllık bakım masraflarını üstlenmesinden üç ay sonra Hind'in başka biriyle evlenmesi sorulmuştu. Verilen fetvaya göre, böyle bir durumda eski kocası Zeyd çocukları Zeyneb ve Amr'ı geri alabilirdi. Ayrıca geriye kalan Zeyneb için dört yıl dokuz ay, Amr için bir yıl dokuz ay nafaka giderlerini de eski karısı Hind'den talep edebilirdi. Bkz. Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 115-116. (568. Mesele)

²⁸⁷İKS Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 634. (Hüküm no: 805)

²⁸⁸İKS Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil, s. 286 (Hüküm no: 305)

²⁸⁹Cin, a.g.k., 1988, 76; Aköz ve Sak, a.g.k., 2004, 95.

almayacağına yönelik şartı kabul etmesi hakkındadır. Akkirmânî Ali Efendi verdiği fetvada, böyle bir şartın geçersiz olduğunu ayrılık sonrasında kadının oğlunu alabileceğini ifade etmiştir.²⁹⁰ Behcetü'l- Fetâvâ isimli fetva mecmuasında Şeyhülislam Abdullah Efendi'ye yöneltilen bir soru ise, Zeyd'in karısı Hind'den iki yaşındaki Amr'ı karısı Hind'in yanında bırakmak üzere muhala'a olması ve Hind'in oğlu Amr'ı almayarak kocası Zeyd'in yanında bırakmasıyla ilgilidir. Soruda böyle bir halde pişman olan Hind'in oğlu Amr'ı kocasından alarak bakımını üstlenip üstlenemeyeceği soruluyordu. Verilen cevaba göre, böyle bir durumda Hind oğlu Amr'ı alarak bakımını üstlenebilirdi.²⁹¹

2.3.3.Kadınların malvarlıklarından verdiği eşyalar

Bazı durumlarda kadınların muhala'a bedeli olarak mehir, iddet nafakası, iddet içindeki ikamet gideri ve çocuğun bakım masrafından ayrı olarak malvarlıklarında bulunan birtakım eşyaları verdikleri görülmektedir. Çakırağa mahallesinde yaşayan Şahmine, kocası Ahmed Beşe'den iki bin akçe müeccel mehir, iddet sırasındaki ikamet giderleri ile muhala'a olmuştu. Bunların yanında bir kemer kuşak, bir bilezik, bir kaftan, bir ferace ve elli esedî kuruş²⁹² da muhala'a bedeli olarak kararlaştırılmıştı.²⁹³

Akkirmânî Ali Efendi'ye muhala'a bedeli olarak mehir ve iddet nafakasının yanında kadının kıyafetlerinin de sayılması hususunda bir soru yöneltilmiştir. Verilen fetvada, Hind'in kocası Zeyd ile muhala'a olurken bütün kıyafetlerini muhala'a bedeli olarak vermesi halinde Hind'in boşanma sonrasında kişisel kıyafetlerini geri alıp alamayacağı sorusu, "Alamaz" şeklinde cevaplanmıştır.²⁹⁴

2.3.4.Karı ve kocanın karşılıklı verdiği eşyalar

Muhala'a yoluyla boşanan karı kocalar arasında günümüz anlaşmalı boşanmalarında yer alan mal paylaşımına benzer muhala'a bedelleri de belirlenebilmekteydi. Bu durumda kadının muhala'a bedeli olarak erkeğe verdiği eşyaların karşılığında erkek tarafından kadına birtakım eşyalar verilmekteydi. Seyyid Mehmed kızı Şerife Hatice Hatun, kocası Mustafa Hasan Efendi ile muhala'a olurken yüz kuruş mehrinden vazgeçti. Ancak Şerife Hatice Hatun mahkeme huzurunda iddet

²⁹⁰Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 112-113. (102. Mesele)

²⁹¹Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 115. (563. Mesele)

²⁹²Her biri 120 akçe değerinde arslan armalı Hollanda gümüş parası. Bkz. Sahillioğlu, İ. (1995). "Esedî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 11, s. 368-369.

²⁹³İKS Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 628 (Hüküm no: 797)

²⁹⁴Coşkun, Akkirmânî Ali Efendi, a.g.k., 87. (40. Mesele)

nafakası olarak yüz yirmi kuruş aldı. Bunun yanında Şerife Hatice Hatun, kocası Mustafa Hasan Efendi'ye on kadife yastık, üç yer minder, bir orta keçesi, iki tencere, dört sahan, bir tepsi, iki yorganı muhâlaa bedeli olarak verdi. Kocasını da kendisine toplamı iki yüz yirmi dört kuruş değerinde bir adet gümüş saat, iki altın bilezik ve iki altın kuşak verdi.²⁹⁵

Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi'ye sorulan bir soru, muhala'a sırasında, karısına kürk vermeyi taahhüt eden Zeyd'in durumu ile ilgilidir. Verilen Fetvada; Zeyd karısı Hind'den mehri üzerine hul' olurken karısına bir adet kürk vermeyi taahhüt ettikten sonra kürk borcunu ödemedi vefat edecek olursa Hind'in vefat eden Zeyd'in terekkesinden kürkün bedelini alabileceği belirtilmiştir.²⁹⁶

2.4. Muhala'anın Sonuçları

Eşlerin bir bedel karşılığı anlaşmaları üzerine ayrılmaları halinde aralarında bâin talak meydana gelir.²⁹⁷ Ancak eşler hul' olurken üçlü talak amaçlamışlarsa bu da geçerlidir. Bununla birlikte iki talak amaçlayarak muhala'a yapmaları halinde eşler arasında bir talak gerçekleşmiş sayılır. Bedel kararlaştırılmadan meydana çıkan ve muhala'a olarak isimlendirilen ayrılık bâin talak oluşturur. Zifaktan sonra meydana gelen anlaşmalı boşanma, talak olarak isimlendirilirse ric'i talak oluşur. Aynı şekilde kadının mehri dışında kocasında bulunan alacak hakkı üzerine hul' olması da ric'i talaka sebebiyet verir.²⁹⁸

Netîcetü'l-Fetâvâ isimli eserde yer alan bir fetva, Hind'in kocası Zeyd'e “*Sen anneme şehvetle dokunduğun için aramızda ömür boyu evlenme yasağı oluştu*” diyerek dava açması üzerine Zeyd'in karısının bu iddiasını reddetmesi halinde Hind'in iddiası başka delille ispatlanamayacak olursa davanın reddedileceği hakkındadır. Soruda; başlarından böyle bir hadise geçen Hind ve Zeyd muhala'a yoluyla ayrılacak olursa Hind'in hürmet-i müsâhereye²⁹⁹ yönelik önceki iddiasını inkâr etmesi halinde Hind ve

²⁹⁵İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Davud Paşa Mahkemesi I Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783)*. (Haz: Yılmaz C.) C. 39. İstanbul. s. 409 (Hüküm no: 451)

²⁹⁶Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 116. (571. Mesele); Aynı yönde verilen fetva için Bkz. Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 75. (518. Mesele)

²⁹⁷Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin verdiği bir fetvada, Zeyd'in karısı Hind'in mehri üzerine muhala'a olması bâin talak oluşturacağından Zeyd ve Hind'in yeni bir nikah olmadan karı koca münasebeti kurmasına engel teşkil edeceği ifade edilmişti. Bkz. Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 76. (520. Mesele)

²⁹⁸Bilmen, a.g.k., 1999, 280-281.

²⁹⁹Hanefi mezhebine göre bir kadını cinsel ilişki dışında şehvetle öpme, dokunma ve mahrem yerine bakmanın akrabalık nedeniyle oluşan evlenme engeli anlamında hürmet-i müsâhereye sebep olacağı hakkında bkz. H. Aktan (2009). "Sihriyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, s. 111-112.

Zeyd'in yeniden evlenmesinin caiz olup olmadığı sorulmuştu. Verilen fetvada muhala'a sonrasında eşlerin yeni bir nikahla tekrar bir araya gelebileceği ifade edilmişti.³⁰⁰

Muhala'a gerçekleştiği anda evlilik ilişkisi tüm sonuçlarıyla ortadan kalkmaktadır. Bundan sonra kadın kocasından mehrini veya geçmişte ödenmeyen nafakalarını talep edemez. Koca da aynı şekilde muhala'a öncesi vermiş olduğu mehri veya karısının nafakası için geçmişte yaptığı harcamaları isteyemez. Bunun tek istisnası muhala'anın zifaktan önce gerçekleştiği durumlardır. Bunun yanında muhala'a bedeli içinde zikredilmediği takdirde karı ve koca arasında oluşan ve evlilikten kaynaklanmayan diğer alacak ilişkileri muhala'adan etkilenmez. Muhala'a bedeli olarak belirli bir mal ifade edilmişse koca sadece belirlenen mala sahip olurdu ve mehirle ilgili bir hak ileri süremez. Nafakanın muhala'a bedeli olarak belirlenebilmesi için hul' sırasında ifade edilmesi gerekmektedir. Muhala'a işleminden önce veya sonraki bir zamanda nafakanın koca lehine vazgeçilmesi uygun değildir. Aynı hüküm iddet nafakası için de geçerlidir. Çocuğun nafakasının muhala'a bedeli olarak kabul edilebilmesi için ne kadar süreyi kapsadığı ifade edilmek zorundadır. Süre belirlenmediyse talak geçerli ancak bedel geçersiz olmaktadır.³⁰¹

Behcetü'l- Fetâvâ'da yer alan bir fetva, muhala'a olan ve evlilik birliğinden kaynaklı borçlarından birbirlerini ibra eden karı koca arasında evlilik birliğinden kaynaklanmayan diğer alacakların akıbeti ile ilgilidir. Sorulan soruda, Zeyd'in bir takım eşyasını evlilikleri devam ederken karısı Hind'e satması halinde sattığı malların ücretini karısı Hind'den tahsil etmemesi hakkında görüş talep ediliyordu. Mesele; böyle bir durumda, Zeyd karısı Hind'den mehir üzerine muhala'a olurken karı ve koca muhala'a sırasında birbirlerini evlilikten doğan diğer alacaklardan ibra edecek olursa muhala'a sonrasında Zeyd'in evlilik sırasında karısına satmış olduğu malların bedelini talep etmesi üzerine Hind'in muhala'a sırasında karşılıklı borçlarından birbirlerini ibra ettiklerini ileri sürerek söz konusu borcu ödemeyi reddedip edemeyeceği hakkındadır. Verilen fetvaya göre Hind'in evlilik münasebetinden kaynaklanmayan borca yönelik ileri süreceği iddia yerinde olmayacağı yönündedir. Bu durumda Hind'in eski kocası Zeyd'den satın aldığı malların bedelini ödemesi gerekmektedir.³⁰²

³⁰⁰Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed Efendi, a.g.k., 2014, 50-51. (155. Mesele)

³⁰¹Bilmen, a.g.k., 1999, 281.

³⁰²Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 115. (566. Mesele)

Kocanın karısına “*Senden şu kadar bedelle hul’ oldum*” demesinin anlaşmalı boşanmaya sebep olabilmesi için karısının da kabul beyanına ihtiyaç vardı. Aynı şekilde kadının “*Üzerinde bulunan hakkımdan talaka karşılık vazgeçtim*” ifadesi üzerine aynı mecliste koca kabul beyanı ileri sürerse muhala’a gerçekleşiyordu.³⁰³ Eşlerden herhangi biri muhala’adan sonra ve kadının ayrılık iddeti sırasında vefat etse de hayatta kalan eş vefat eden eşe mirasçı olamıyordu. Bunun nedeni karı ve kocanın anlaşmalı boşanma esnasında birbirleri üzerinde olan haklarından kendi rızalarıyla vazgeçmeleri idi.³⁰⁴

Netîcetü’l-Fetâvâ isimli eserin babu’l-hul’ başlıklı bölümünde yer alan bir fetva kocanın muhala’a teklifinin kadın tarafından teklif yapılan meclis dışında kabul edilmesiyle ilgilidir. Sorulan soruda, Zeyd’in karısı Hind’e “*Seni mehrin üzerine hul ettim*” dedikten sonra Hind cevap vermeden meclisi terk etmesini takiben başka bir mecliste kocası Zeyd’in muhala’a teklifini kabul etmesi hakkında görüş istenmiştir. Fetvaya göre Hind’in muhala’a teklifinin yapıldığı meclisten farklı yerde yaptığı kabul işlemi geçerli sayılırdı. Aynı fetvanın devamı niteliğindeki bir sonraki meselede Hind’in “*Başka mecliste yapılan kabul işlemiyle muhala’a sahih olmaz*” şeklindeki söylemde bulunmasının geçerliliği sorulmuştu. Bu ikinci soruya verilen cevapta Hind’in muhala’anın geçersizliği yönündeki iddiasının doğru olmayacağı dile getirilmişti. Buna göre Hind’in başka mecliste yapılan muhala’a kabul işleminin geçersizliğinden bahisle Zeyd’den mehrini talep etmesi mümkün olmazdı.³⁰⁵

Malikilere göre muhala’a bâin talak hükmünde olduğundan kocanın talak haklarından birinin azalmasına sebep olur. Bu görüş İmam Şafiî’nin tercih edilen görüşü ile Ahmed bin Hanbel’den rivayet edilen bir görüşle paralellik arz etmektedir. Ancak Ahmed bin Hanbel’in esas görüşü ile İmam Şafiî’den rivayet edilen diğer görüşe göre muhala’a nikahın feshi anlamı taşıdığından kocanın talak hakkında azalış meydana getirmez.³⁰⁶

³⁰³Behcetü’l- Fetâvâ isimli eserin 561. meselesinde istenilen fetva, karısı Hind’in hul’ teklifini aynı mecliste kabul etmeyen Zeyd ile ilgilidir. Fetvaya göre; Hind’in kocası Zeyd’de “*Seninle mehrim üzerine hul’ oldum*” demesi üzerine Zeyd bu teklifi kabul etmeden meclisi terk ettikten sonra başka bir mecliste karısının muhala’a teklifini kabul ettiğini söyleyecek olursa Zeyd’in bu beyanı geçersiz sayılırdı. Bkz. Abdullah Efendi, a.g.k., 2011, 114. (561. Mesele)

³⁰⁴Bilmen, a.g.k., 1999, 282.

³⁰⁵Ahmed Efendi ve Hafız Mehmed Efendi, a.g.k., 2014, 73. (295 ve 296. Mesele)

³⁰⁶Bilmen, a.g.k., 1999, 282.

2.5. Muhala’a Sebepleri

Muhala’a, Osmanlı mahkemelerinde tutulan kadı sicili kayıtlarında karı kocaların boşanma yöntemi olarak en çok tercih edilen yöntemlerden biriydi. Kadı sicillerinde muhala’a kayıtlarına oransal olarak çok rastlanılması; kadınların mahkeme kararıyla kocalarından ayrılma yöntemi olan tefrik sebeplerinin Hanefi mezhebinde dar yorumlanmasından kaynaklanmaktaydı. Kocasından boşanmak isteyen kadınlar bir takım mali haklardan vazgeçmek kaydıyla kocasını boşanmaya razı etmeye çalışıyordu. Muhala’a kayıtlarının kadı sicillerinde fazla yer bulmasının diğer bir sebebi de kocaların muhala’a ile elde ettikleri mali kazanımların sonradan eski eşleri tarafından açılması muhtemel müeccel mehir, iddet nafakası gibi alacaklara yönelik davalara karşı ispat aracı elde etme düşüncesidir.³⁰⁷

2.5.1. Geçimsizlik sebebiyle muhala’a

Geçimsizlik sebebiyle muhala’a kayıtlarının yer aldığı kadı sicili defterlerinde bu ayrılık sebebi genellikle “*beynimizde hüsn-i zindegânî ve musafat olmamağla*” (aramızda iyi bir geçim ve sevgi kalmadığından), “*hüsn-i zindegânemiz olmamağla beynimizde şikâk-ı küllî vâkî ‘olmağın*” (iyi bir geçimimiz olmaması nedeniyle aramızda tam bir ayrılık oluştuğundan), “*beynimizde hüsn-i zindegân ve imtizâcımız olmayup*” (aramızda iyi bir geçim ve uyuşma olmadığından), “*beynimizde hüsn-i zindegânımız olmayub şikâk vaki olub*” (aramızda iyi bir geçim olmamakla birlikte uzaklık oluştuğundan), “*beynimizde ülfet ve hüsnü mu’aşeret olmayub*” (aramızda sevgi ve iyi geçim bulunmadığından) ve benzeri ifadelerle dile getirilmektedir.

Kartalda oturan İbrahim Efendi’nin kızı Aişe, kocası Halil beşe ile aralarında güzel bir geçim ve uyum kalmadığını, “*beynimizde hüsn-i zindegân ve imtizâcımız olmayup*” ifadeleriyle dile getirmişti. Bu nedenle muhala’a olmaya talip olduğunu açıklamıştı. Aişe Hatun muhâlaa bedeli olarak on iki bin altı yüz akçe mehrinden, iddet nafakasından ve iddet ırasındaki ikamet giderinden vazgeçerek kocasından ayrılmıştı.³⁰⁸ Kasım Paşa

³⁰⁷Aydın, İstanbul kadı sicillerinde yer alan 779 olayda, muhala’a’nın diğer ayrılık nedenleri olan talak ve tefrike oranını %80,74 olarak tespit etmektedir. Bkz. Aydın, a.g.k., 2018, 121; Ekin, Rodosçuk kadı sicilinde 70 boşanma hadisesinde %77,1 oranında muhala’a kaydının yer aldığını belirtmektedir. Bkz. Ekin, Ü. (2009). Osmanlı toplumunda sıkça başvurulmuş bir boşanma yöntemi: muhâla’a. *Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, Kongre Bildirileri*, 3, s. 119-129; Maydaer, Bursa kadı sicillerinde 152 boşanma hadisesinde %61,18 oranında muhala’a kaydının bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. Maydaer, a.g.k., 2007, 302.

³⁰⁸İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1178-1184 / M. 1764-1771)*. (Haz: Yılmaz C.), C. 35. İstanbul. s. 68 (Hüküm no:61)

mahallesi sakinlerinden Rabia Hanım kocası Mehmed Beşe'den aralarından geçim kalmaması ve ayrılık oluşması sebebiyle dört bin akçe mehrini, iddet nafakasını ve iddet sırasındaki ikamet giderlerini almamayı kabul ederek ayrılmıştı. Bunların yanında muhâlaa bedeli olarak bir kırmızı ferace, bir hamam takımı, bir sedef ayna, bir gümüş yüzüğü de kocasına bırakmıştı. Kayıтта Rabia'nın yaş ve fiziki görünüş itibariyle buluşa erdiğinin anlaşılmasından bahsedilmektedir ki muhtemelen bu hususa yaşı küçük olan Rabia'nın muhala'a ehliyetinin varlığının tespiti için değinilmiştir.³⁰⁹

2.5.2.Kocanın başka memlekette olması sebebiyle muhala'a

Kadınlar, kocalarının seyahat, ticaret gibi nedenlerle başka memleketlere gitmesi dolayısıyla nafakalarını temin edememe gibi sıkıntılara düşebiliyordu. Uzak yerlere giden ve geri dönmeme ihtimalini öngören bazı kocalar, eşlerini mağdur etmeme düşüncesiyle şartlı talak kapsamında belli bir sürede dönmezlerse karısını boşadığını ifade ederek sefere gidebiliyordu. Bazen de başka memlekete giden kocalar talak hakkını devretme yöntemiyle “*iraden elinde olsun*” gibi ifadelerle karılarına ayrılma haklarını vererek yolculuğa çıkıyordu.³¹⁰ Ancak her kadın bu kadar şanslı olamıyor ve uzun yıllar geçmesine rağmen evlerine dönmeyen eşlerini beklemek durumunda kalabiliyordu.

Kocalarının başka memlekette bulunması nedeniyle geçim sıkıntısı çeken kadınlar mahkemeye başvurup kocası namına borçlanma yetkisi alabilmekteydi.³¹¹ Ancak kadının kocası üzerine veresiye alışveriş yaparak geçimini sürdürebilmesi, kocasının uzun yıllar boyunca geri dönmemesi halinde ilelebet sürdürülebilecek bir durum değildi. Osmanlı uygulamasında kocanın başka diyarda olması mahkeme kararıyla boşanma sebebi sayılmıyordu. Bu durumda olan kadınlar kocalarından muhala'a yöntemi ile ayrılmaya çalışırken onların vekil olarak bıraktığı kişilerden faydalanıyorlardı.³¹²

Tavşantaşı Mahallesi'nde yaşayan Zahide'nin kocası Mustafa, karısını “*bilâ-nafaka bırakıp âhar diyara*” gitmiştir. Zahide Hanım yüz elli kuruş mehri, iddet nafakası ve iddet sırasındaki ikamet giderlerini muhala'a bedeli olarak kendi üzerine alarak muhala'a oldu. Bu olayda Mustafa Bey, başka memlekette olduğu sürede biriken bin iki yüz yetmiş akçeyi kayınvalidesi Sakine aracılığıyla eşi Zahide Hanım'a ulaştırmıştı. Muhtemeldir ki Mustafa tarafından kayınvalidesi Zahide'ye biriken nafaka iletilirken muhala'a

³⁰⁹İKS Eyüb Mahkemesi 61 Numaralı Sicil, s. 201. (Hüküm no: 214)

³¹⁰Aydın, a.g.k., 2018, 127.

³¹¹Aydın, a.g.k., 2018, 97.

³¹²Maydaer, a.g.k., 2007, 307.

hususunda vekalet de verildi. Bu izlenim, mahkemede Mustafa'ya vekaleten muhala'a akdini gerçekleştirenin kayınvalidesi Zahide olmasından kaynaklanmaktadır.³¹³

Çengiköyü'nde ikamet eden Ahmet kızı Saliha'nın kocası İsmail, karısını bırakıp başka diyara gitmişti. İsmail giderken karısının ve oğlu Mustafa'nın geçimini sağlayabileceği nafaka bırakmamıştı. Saliha mahkemeden kendi geçimi için günlük sekiz akçe, oğlu Mustafa için ise günlük 5 akçe nafaka takdir ettirmişti. Ancak aradan altı yıl geçmesine rağmen Saliha Hanım'ın kocası evine dönmemişti. Saliha Hanım bu süreçte biriken yirmi sekiz bin seksen akçe nafakayı kocasından alamamıştı. Saliha Hanım'ın kocası İsmail Bey tarafından Mustafa Efendi'ye muhala'a olması yönünde vekalet verildi. Saliha Hanım da aynı şekilde muhala'a hususunda Mustafa Efendi'ye vekalet verdi. Vekalet şahitleriyle birlikte mahkemeye başvuran Mustafa Efendi, iki bin akçe mehri, iffet nafakasını, iddet sırasındaki ikamet giderini ve biriken yirmi sekiz bin seksen akçe nafaka alacağını muhala'a bedeli olarak gösterdi. Saliha Hanım ve İsmail Bey muhala'a usulüyle ayrıldı. Görüldüğü üzere bu olayda kadın için eşinin başka memlekete gitmesi nedeniyle mahkeme tarafından takdir edilen nafaka tahsil edilememiştir. Altı yıl eşini bekleyen Saliha kocasından ayrılabilmek için bütün mali haklarından vazgeçerek muhala'a yolunu tercih etmişti.³¹⁴

Şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye yöneltilen bir soru, Zeyd'in karısı Hind'i bırakıp başka memlekete gitmesi halinde Hind'in kadıya gidip geçimini sağlayabilmek için kocası Zeyd tarafından karşılanmak üzere günlük belirli bir miktar nafaka takdir ettirmesi hakkındadır. Fetvada, Hind belli bir süre kendi malından geçimini sağladıktan sonra Zeyd evine geri dönerek karısı Hind ile muhala'a yoluyla ayrılacak olursa Hind'in yaptığı harcamaları eski kocasından talep edemeyeceği bildirilmiştir.³¹⁵

2.5.3.Kocanın Savaşa Gitmesi Sebebiyle Muhala'a

Uzun yıllar süren savaşlara katılan kocaların evlerine dönememesi bir diğer muhala'a nedenidir. Böyle bir durumda kocanın talak hakkını kullanarak karısını boşaması mümkündür. Ancak mehir, iddet nafakası gibi mali yükümlülükler altına girmek istemeyen kocalar talak yerine muhala'ayı tercih edebiliyordu. Muhala'a teklif

³¹³İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686)*. (Haz: Atay S. v.d.), C. 19. İstanbul. s. 198. (Hüküm no: 184)

³¹⁴İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663)*. (Haz: Yılmaz C.), C. 51. İstanbul. s. 515. (Hüküm no: 593)

³¹⁵Feyzullah Efendi, a.g.k., 2009, 75-76. (519. Mesele)

edilen kadınlar savaş nedeniyle ne zaman evlerine döneceği belli olmayan kocalarını belirsiz süre beklemek yerine muhala'a teklifini kabul etmek zorunda kalabiliyordu. Savaşta kocalar çoğunlukla muhala'a tekliflerini vekil aracılığıyla karılarına iletliyordu. Bazı kocalar da belli bir süre içinde savaştan dönmemeleri halinde kullanılmak üzere vekalet vererek savaşa gidiyordu.³¹⁶

Bab Mahkemesi'nde görülen bir dava Bayezid Ağa Mahallesi sakinlerinden Hatice Hatun ile ilgilidir. Hatice Hatun, Macar seferinde esir düşen kocası Handan Bey'den ölüm haberi almıştı. Hatice Hatun kocasının ölüm haberinin ardından Ahmet Ağa isimli kişiyle evlenmişti. Evlilikleri devam ederken Ahmet Ağa vefat etmişti. Hatice Hatun ölüm iddetini bekledikten sonra Odabaşı Mustafa Beşe ile evlenmişti. Bu süre içinde ölüm haberi yanlış bir şekilde yayılmış olan Handan Bey esaretten kurtularak evine geri döndü. Bu sırada karısı Hatice Hatun'nun başka biri ile evlendiğini gören Handan Bey kadıya başvurdu. Handan Bey'in başvurusunu kabul eden mahkeme Hatice Hanım'ın kocası Odabaşı Mustafa Beşe'den ayrılmasına hükmetti. Mahkeme kararıyla yıllar sonra bir araya gelen Hatice Hanım ve Handan Bey evliliklerini devam ettiremedi. Bunun üzerine Hatice Hanım mehri, iddet nafakası ve iddet sırasında konaklama giderleri üzerine olmak üzere Handan Bey'le muhala'a yoluyla ayrıldılar. Hatice Hanım muhala'a bedeli olarak bir de Vildanzâde Mahallesinde yer alan iki odalı evini kocası Handan Bey'e verdi. Kadı sicil kaydında bu konuda bilgi yer almamakla birlikte Hatice Hanım'ın yıllar sonra evine geri dönen kocası Handan Bey'den muhala'a yolu ile ayrılması, muhtemelen Odabaşı Mustafa Beşe ile olan evliliğini devam ettirmeye yönelikti.³¹⁷

2.5.4. Kadınların kocaları tarafından muhala'a yapmaya zorlanmaları yönündeki iddialar

Yukarıda değinildiği üzere muhala'a, erkek için talaka nispetle mali açıdan avantajlı bir ayrılık şeklidir. Talak yoluyla karısından ayrıldığında müeccel mehir, iddet nafakası ve iddet sırasındaki ikamet gideri gibi bir takım mali yükler altına giren koca, muhala'a gerçekleşecek olursa anlaşılacak muhala'a bedeline göre bu harcamaları yapmaktan kaçınabilmektedir. Boşanan kadınlar, zaman zaman muhala'a yapmaları için eski kocaları tarafından baskıya uğradıklarını, yapılan zorlamalar neticesinde muhala'a olduklarını mahkemeye başvurarak dile getirmektedir. Hanefi fıkıhçılara göre zorla

³¹⁶Aköz ve Sak, a.g.k., 2004, 104.

³¹⁷İKS Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil, s. 116. (Hüküm no: 76)

muhalâ'aya yönlendirme durumunda talak oluşur ancak koca tarafından muhalâ'a bedeli talep edemez.³¹⁸ Bu nedenle mahkemeden alınacak bir karar doğrultusunda muhalâ'a yapması için baskıya uğradığını ispatlayan kadın, talak ile elde edeceği mali haklara kavuşmuş olur.

Mehmed kızı Meryem'in İstanbul Bab Mahkemesi'ne yaptığı başvuru, baskı ile muhalâ'a iddiasına örnek teşkil etmekteydi. Meryem mahkemeye başvurarak kocası Ömer Çelebi tarafından muhalâ'a yapması hususunda zorlandığını iddia etmişti. Meryem Hanım dört bin akçe mehir, iddet nafakası, iddet sırasında ikamet giderine ilave olarak dört yastık, iki yan keçe, iki yorgan muhalâ'a bedeli ile kocası Ömer Çelebi'den muhalâ'a yoluyla ayrılmıştı. Meryem Hanım'ın iddiasına göre kocası Ömer Çelebi karısını muhalâ'a, olmaya yanaşmaması halinde dövmekle tehdit etmişti. Meryem Hanım duyduğu korku nedeniyle kocasının ileri sürdüğü şartlar altında muhalâ'a olduğunu ileri sürmüştü. Kocası Ömer Çelebi bu iddiaları reddetti. Bunun üzerine mahkeme, Meryem'den iddialarını ispatlamasını istedi. Tehdit ile muhalâ'a olduğu iddiasını iki şahitle ispat eden Meryem, dört bin akçe mehri ile dava ettiği diğer mali haklarını almaya hak kazandı.³¹⁹

Bir diğer örnekte ise Mesih Paşa mahallesinde ikamet eden Fatıma, kocası Mustafa'dan muhalâ'a yoluyla ayrılmıştı. Fatıma Hatun muhalâ'a olması yönünde kocası Mustafa tarafından korkutulduğunu ileri sürmüştü. Bu sebebe dayanan Fatıma Hatun, muhalâ'a sırasında kocası lehine vazgeçtiği iki bin akçe mehrini ve iddet nafakasını alabilmek için İstanbul Mahkemesi'ne başvurmuştu. Mahkemenin suali üzerine iddiaları reddeden Mustafa, muhalâ'anın Fatıma'nın rızası ile meydana geldiğini savunmuştu. Mahkeme tarafından iddialarını ispat etmesi istenilen Fatıma ise korkutularak muhalâ'a olduğuna dair herhangi bir delil getirememişti. Fatıma iddialarını ispat edemeyince mahkeme, Mustafa'dan muhalâ'a hususunda eşine zorlamada bulunmadığına yönelik yemin teklif etti. Mustafa'nın muhalâ'aya yönelik korkutmada bulunmadığına yemin etmesi üzerine mahkeme Fatıma'nın talebini reddetti.³²⁰

³¹⁸Atar, a.g.k, 2005, 401.

³¹⁹İKS Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil, s. 415. (Hüküm no: 509)

³²⁰İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil, s. 819. (Hüküm no: 996)

3. XVI. VE XVII. YÜZYIL İSTANBUL KADI SİCİLİ KAYITLARINDA MUHALA'A

XVI. ve XVII. yüzyıl İstanbul'unda mahkeme kayıtlarına yansıyan muhala'a kayıtları üzerinde değerlendirilmede bulunurken Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlanan İstanbul Kadı Sicilleri'nden faydalanılmıştır. Bahse konu olan yüzyılları temsil edebilmesi adına her on yıllık periyot için bir defter seçilmiştir. Örneğin, 1510 ila 1520 yılları arasında geçen on yıllık süreyi temsilen 1513 ila 1521 yılları arasında tutulan Üsküdar Mahkemesi 1 numaralı defteri belirlendi. Aşağıda yer alan tablo-3.1'de seçilen defterlerin isimlerine, hangi on yıllık periyodu temsil ettiğine, muhala'a kaydı içeren olay sayısına ve defterde yer alan toplam hüküm sayısına yer verildi. İstanbul Kadı Sicilleri'nde, XVI. yüzyılın ilk on yılına ait defter bulunmadığından ilgili satır boş bırakılmıştır. 1520-1530 yıl aralığını temsil eden Üsküdar Mahkemesi 5 numaralı defter ve 1600-1610 yıl aralığını temsil eden Galata Mahkemesi 32 numaralı defterde muhala'a kaydına rastlanmamıştır.

Tablo 3.1. İstanbul kadı sicili kayıtlarında XVI. ve XVII. yüzyıllara ait 10 yıllık periyotları temsil eden defterler³²¹

DEFTER KAYIT YILI	DEFTER ADI	MUHALA'A İÇEREN KAYIT SAYISI	TOPLAM HÜKÜM SAYISI
1500-1510	-	-	-
1513-1521	Üsküdar Mah. 1	6	826
1524-1530	Üsküdar Mah. 5	-	688
1534-1536	Üsküdar Mah. 9	4	1072
1546-1549	Üsküdar Mah. 14	2	657
1558-1559	Tophane Mah. 2	1	893
1563	Balat Mah. 2	6	543
1575-1576	Galata Mah. 5	2	238
1585-1587	Eyüb Mah. 3	12	346
1590-1591	Üsküdar Mah. 84	19	1379
1606-1607	Galata Mah. 32	-	276
1618	İstanbul Mah. 3	33	781
1623-1624	Rumeli Sadareti Mah. 40	4	372
1637-1638	Eyüb Mah. 37	24	604
1647-1649	Rumeli Sadareti Mah. 80	10	292
1652-1653	Ahi Çelebi Mah. 1	30	534
1663	Galata Mah. 90	17	546
1675-1676	İstanbul Mah. 18	61	689
1688-1689	İstanbul Mah. 20	32	390
1691	Bab Mah. 54	41	537

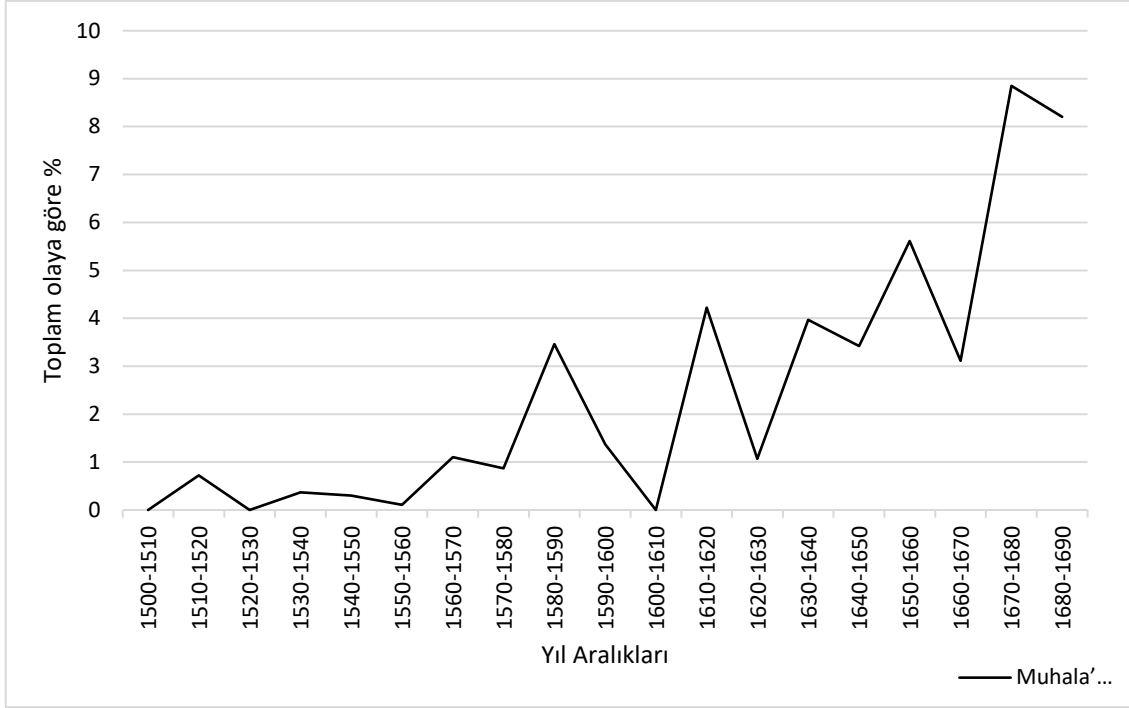
³²¹Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

Tablo 3.1.'i oluşturmak için seçilen 19 adet defterde toplam 304 adet muhala'a kaydı içeren olaya rastlanmıştır. Seçilen defterler içinde en çok muhala'a kaydı içeren defter 61 adet muhala'a kaydı ile İstanbul Mahkemesi tarafından 1675-1676 yılları arasında tutulan 18 numaralı defter oldu. Hiç muhala'a kaydı içermeyen Üsküdar Mahkemesi 5 numaralı ve Galata Mahkemesi 32 numaralı defterleri görmezden gelirse Tophane Mahkemesi tarafından tutulan 2 numaralı defter içerdiği 1 adet kayıt ile en az muhala'a içeren olaya sahip defter oldu.

3.1. Yıllara Göre Muhala'a Sayılarında Meydana Gelen Değişiklikler

XVI. ve XVII. yüzyıl kadı sicillerinde zaman ilerledikçe kadıların verdiği toplam hüküm sayısı başına düşen muhala'a kaydı içeren olayda artış yaşandığı görülmektedir. Bu artış, Osmanlı Devleti'nde kadıların Hanefî mezhebi dışındaki hukukçulardan naib atayarak olaylara çözüm bulmasının yasaklandığı tarihle paralellik göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ortalarına kadar kadınlar farklı tefrik nedenlerine dayanarak mahkemeye başvuruda bulunabiliyordu. Hanefî kadı kendi mezhebine göre tefrik talep hakkı tanımayan bir nedenle tefrike hükmedemezdi. Ancak böyle bir durumda Hanefî kadı, Şafiî bir hukukçuyu naib tayin ederek tefrik kararının Şafiî mezhebine göre verilmesine karar verebiliyordu. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Şafiî naib uygulamasından vazgeçilmiştir. Bu durum tefrik kararıyla kocalarından ayrılamayan kadınları alternatif çözüm yollarına yönlendirmiştir. Muhala'a her ne kadar kadın açısından bir takım mali kayıplara sebep olsa da kadın için çekilmez hale gelen evlilikten kurtulmayı sağlaması nedeniyle daha çok tercih edilmeye başlanmıştır.³²²

³²²Cin ve Akgündüz, a.g.k., 1989, 97-98; Akgündüz, a.g.k., 2012, 268.

Şekil 3.1. XVI. ve XVII. yüzyılda on yıllık periyotlara göre muhala'anın toplam hüküm sayısına oranında gerçekleşen değişim³²³

Şekil 3.1.'de görüldüğü üzere XVI. yüzyılın başlarından XVII. yüzyılın sonlarına doğru gelindikçe defterlerde muhala'a içeren vaka sayılarının toplam hüküm sayısına oranı giderek artmaktadır. Örneğin, 1513-1521 yılları arasında tutulan Üsküdar Mahkemesi 1 numaralı defterinde toplam 826 adet hüküm bulunmaktadır. Bu hükümlerden yalnızca 6 adeti muhala'a içermektedir. Üsküdar Mahkemesi 1 numaralı defterde muhala'a içeren olayların toplam hüküm sayısına oranı yüzde 0,72 olarak gerçekleşmiştir. XVII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İstanbul Mahkemesi tarafından 1688-1689 yıllarında tutulan 32 numaralı defterde ise toplam 390 hükümden 32'si muhala'a kaydı içermektedir. İstanbul mahkemesi 32 numaralı defterde yer alan hükümlerin yüzde 8,2'si muhala'a yoluyla boşanma hakkındadır.

İSAM tarafından yayımlanan İstanbul Kadı Sicillerinde yer alan ilk muhala'a kaydı Üsküdar Mahkemesi 1 numaralı defterinde yer alan 306 numaralı hükümdür. Defterin 213. sayfasında yer alan bu hüküm son derece özet bilgiler içermektedir. Kayda göre Minnet oğlu Deli Ali karısı Güllü Murad kızı Teslime'yi muhala'a yoluyla boşanmıştır. Hükümde boşanmanın muhala'a yoluyla gerçekleştiği "*bi-tarîki'l-hul' bâyin talâk boşadı*" şeklinde ifade edilmiştir. Böylece muhala'anın bâin talaka neden olduğu da kayıt

³²³Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

altına alınmıştır. Hükümde muhala'a olayının tarafların talebi doğrultusunda kaydedildiği de belirtilmiştir. İstanbul Kadı Sicilleri'nde tespit edebildiğimiz bu ilk kayıt miladi 14 Aralık 1515'te tutulmuştur.³²⁴

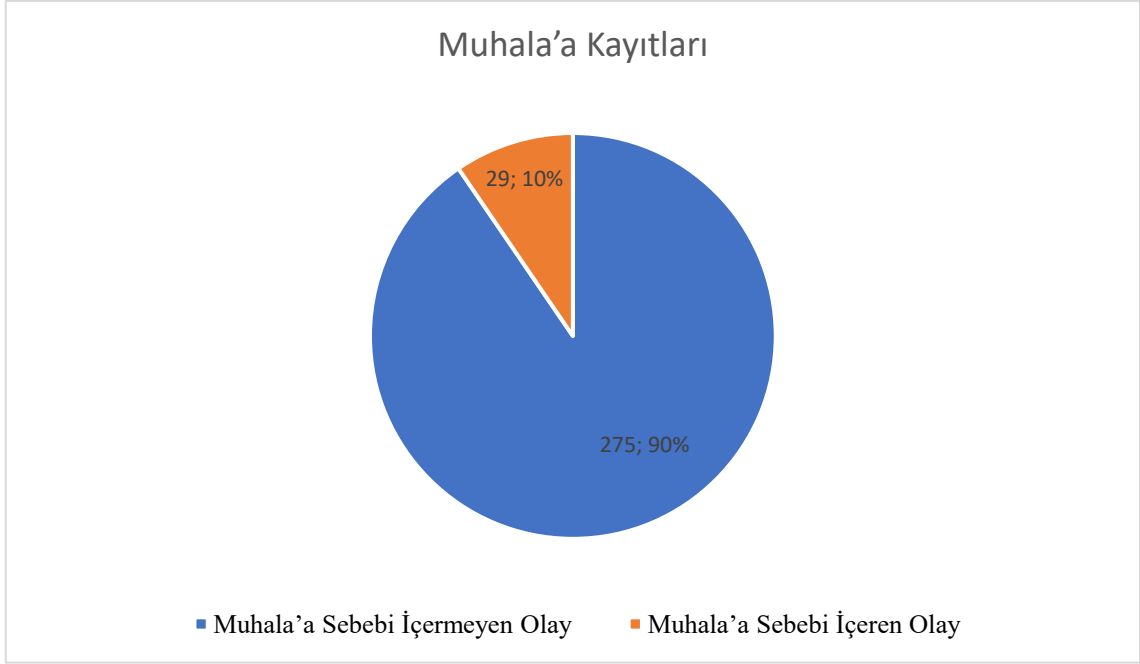
3.2. Mahkeme Kayıtlarında Muhala'a İçin Gösterilen Sebepler

Taraflar arasında gerçekleşen muhala'anın geçerli olabilmesi için geçerli bir sebebin bulunması aranmıyordu. Azınlıkta kalan bir kısım hukukçular dışında muhala'anın geçerli bir sebebe dayanmamasının işlemin hukuki geçerliliğine etkisi bulunmuyordu. Ancak sebepsiz yere yapılan muhala'anın tarafları günahkâr yapacağı hususunda hukukçular arasında görüş birliği bulunuyordu.³²⁵

XVI. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul kadı sicillerini temsil etmesi amacı ile seçilen defterlerde yer alan muhala'a kayıtlarında nadiren sebep zikredilmiştir. İncelenen 19 defter içinde yer alan 304 adet muhala'a kaydı içeren olayın yalnızca 29 adetinde muhala'a sebebine yer verilmiştir. Bir diğer anlatımla incelemede bulunan muhala'a kaydı içeren olayların yüzde doksanında karı kocanın ne sebeple ayrıldıkları yer almamaktadır. Muhala'a sebebine yer verilen 29 olayın hepsinde ayrılık nedeni geçimsizlik olarak gösterilmişti. Eşler arasındaki geçimsizlik çoğunlukla “*beynimizde hüsn-i zindegânemiz olmamağla*” (aramızda iyi bir geçim olmadığından) ve “*beynimizde hüsn-i mu'aşeret olmamağla*” (aramızda güzel bir anlaşma olmadığından) ifadeleriyle kayıt altına alınmıştı. İki adet kayıta ise “*beynimizde şikâk ve birbirimizden nizâ' ve a'râz vâki' olmakla*” (aramızda ayrılık ve birbirimize karşı husumet oluştuğundan) ifadesiyle eşler arasında oluşan geçimsizlik dile getirilmişti. Son olarak bir kayıta “*birbirimizden nüşûz ve a'râz edip*” (birbirimize karşı geçimsizlik oluştuğundan) ifadesi muhala'a sebebi olarak yer almıştı.

³²⁴ İstanbul Kadı Sicilleri. (2008). *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H.919-927 / M. 1513-1521)*. (Haz: Aydın B. ve Tak E.), C. 1. İstanbul. s. 213 (Hüküm no: 306)

³²⁵ Atar, a.g.k., 2005, 399.

Şekil 3.2. Muhala'a sebebi içeren olayların toplam olaylara oranı³²⁶

Eyüp Mahkemesi 37 numaralı defterde yer alan bir hüküm, Emine Hanım ile Ahmet Bey'in muhala'a yoluyla ayrılmasıyla ilgilidir. Otakçıbaşı Mahallesi'nde ikamet eden Hasan kızı Emine mahkemeye başvurarak kocasıyla arasında “*hüsn-i zindegâne*” kalmadığını söylemiştir. Emine Hanım kocasından alacağı 500 akçe mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve me'ûneti süknâsından kocası Ahmet Bey lehine vazgeçerek muhala'a oldu. Ayrıca Emine Hanım muhala'a bedeli olarak “*bir zenne Paris çuka ferâce ve bir beledî döşek ve iki yasdık ve bir minder ve bir sini ve bir sahanı*” kocası Ahmet Bey'e teslim etti.³²⁷ Deniz Abdal Mahallesi sakinlerinden Fatıma Hanım kocası Yusuf Çelebi ile “*beynimizde hüsn-i mu'aşeret olmamağla*” (aramızda güzel bir anlaşma olmadığından) ifadeleriyle dile getirdiği geçimsizlik nedeniyle muhala'a oldu. Fatıma Hanım 4800 akçe mehr-i müeccelini, iddet nafakasını ve me'ûneti süknâsını muhala'a bedeli olarak gösterdi. Kocası Yusuf da muhala'ayı kabul etti. Fatıma Hanım ve kocası Yusuf Çelebi birbirleri üzerindeki evliliğe dair bütün haklardan karşılıklı vazgeçerek muhala'a yoluyla ayrıldı.³²⁸

³²⁶Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³²⁷İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Eyüp Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil (H. 1047 / M. 1637 - 1638)*. (Haz: Kahrıman S. v.d.), C. 25. İstanbul. s. 224. (Hüküm no: 255)

³²⁸ İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1099-1100 / M. 1688-1689)*. (HAZ: Sivridağ A. v.d.), C. 56. İstanbul. s. 116. (Hüküm no: 100)

Haydarhane Mahallesi'nde ikamet eden Ahmed kızı Ayşe kocası Ramazan oğlu Ahmed'den muhala'a yoluyla ayrılmıştı. Ayşe hanım ayrılık sebebi olarak *"beynimizde şikâk ve birbirimizden nüşûz ve a'râz vâki' olmağla"* (aramızda ayrılık ve birbirimize karşı husumet oluştuğundan) şeklinde dile getirdiği geçimsizliği göstermişti. Ayşe Hanım muhala'a bedeli olarak 2000 akçe mehr-i müeccelini, iddet nafakasını ve me'ûneti süknâsını kocası Ahmed'e bırakmıştı. Ayşe Hanım ve Ahmed Bey aradan belli bir süre geçtikten sonra yeniden evlendi. Ancak karı koca anlaşamayarak bir kere daha 1000 akçe mehr-i müeccel, iddet nafakası ve me'ûneti süknâ üzerine hul' olup ayrıldı. Bu ikinci ayrılıkta *"on dirhem sîm kuşak ve bir kırmızı ibrişim şal ve hamam silgisi ve bir peştamal"* Ayşe Hanım tarafından muhala'a bedeli olarak Ahmed Bey'e teslim edildi.³²⁹

Karı koca arasındaki geçimsizliğin *"birbirimizden nüşûz ve a'râz edip"* (birbirimize karşı geçimsizlik oluştuğundan) ifadeleriyle kayıt altına alındığı olay Rumeli Sadareti Mahkemesi'nin 80 numaralı defterinde yer almaktadır. Muhtesip Karagöz Mahallesi'nde oturan Fazlullah Bey karısı Ümmü Gülsüm'den muhala'a yoluyla ayrılmıştır. Bu davada ayrılık gerçekleştiğinde henüz karı koca arasında zifaf gerçekleşmemiştir. Bu nedenle mehr-i müeccel olarak kararlaştırılan 60000 akçe mehr-i müeccelden Ümmü Gülsüm Hanım'ın almayı hak ettiği 30000 akçe mehr-i müeccel, muhala'a bedeli olarak belirlenmiştir. Zifaf öncesinde gerçekleşen muhala'a nedeniyle Fazlullah Bey evlilik sırasında verdiği toplam değeri 26.400 akçe kıymetindeki çeşitli eşyadan³³⁰ oluşan mehr-i muaccelin yarısına hak kazanmıştır. Ancak Fazlullah Bey diğer alacaklarla birlikte mehr-i muaccelin yarısından karısı Ümmü Gülsüm Hanım lehine vazgeçmiştir.³³¹

3.3. Belirlenen Muhala'a Bedelleri

Bu başlık altında çalışma kapsamında incelenen defterlerde yer alan muhala'a kaydı içeren olaylarda belirlenen muhala'a bedelleri incelenecektir.

³²⁹İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (H. 1057-1059/M. 1647-1649). (Haz: Recep F. ve Erol R, C. 15. İstanbul. s. 191. (Hüküm no: 199)

³³⁰Bu kayıta mehr-i muaccel olarak verilen eşyalar uzun bir liste oluşturmaktadır. Toplam değeri 24.600 akçe olan eşyalar şunlardı: *"bir çift altın bilezik ve bir altından masnû' la'l yüzük ve bir sîm ayna ve üç donluk gülgünü atlas ve iki donluk beyaz atlas ve üç tefhâne ve bir âl duvak, ve bir âl bürüncük ve beş elvân-ı muhtelif bogasi ve bir döşeklik serâser ve dört yemeni yorgan ve bir kumaş yorgan ve iki çift Bilecik yastığı ve beş yorgan çarşafi, ve iki döşek çarşafi ve iki ayaklı sandık ve on beşer top minder kılıfı ve bir orta keçe ve üç yan keçe-i Selânik ve bir sagır kapaklı sahan ve tepsî ve dört tencere ve iki yüz yetmiş vakıyye yün ve bir Bilecik yastığı ve bir bakır sini ve bir börek tepsisi ve bir maşraba ve bir şamdan ve bir mikrâz ve bir güğüm ve yirmi beş vakıyye peynir ve bir çenber sırmalı yeşil yasdık"*. Bkz. İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 238. (Hüküm no: 259)

³³¹İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 238. (Hüküm no: 259)

3.3.1.Mehr-i müeccel

Çalışma kapsamında incelenen 19 adet defterde karşılaşılan 304 adet muhala'a kaydı içeren olayın 294 adetinde mehr-i müeccel ödemesi muhala'a bedeli olarak tespit edilmiştir. Yalnızca geriye kalan 10 adet muhala'a kaydında mehr-i müeccelin muhala'a bedeli olarak belirlendiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Bu kayıtlardan Üsküdar Mahkemesi 1 numaralı defterde kayıtlı olan muhala'a Sülü oğlu Kara ile Mustafa kızı Selime arasında gerçekleşmişti. Selime Hanım muhala'a bedeli olarak cihâz borcundan³³² ve iddet nafakasından feragat etmişti. Ayrıca mahkeme sırasında üzerinde giymiş olduğu kıyafetler dışındaki bütün eşyalarını da kocası Sülü'ye bırakmıştı. Bu olayın mahkemede kayıt altına alınmasının sebebi Selime Hanım'ın gerçekleşen muhala'ayı inkâr etmesinden kaynaklanmaktaydı. Ancak Sülü Bey muhala'a iddiasını şahitlerle ispat ederek olayın kadı siciline kaydedilmesini sağlamıştı.³³³

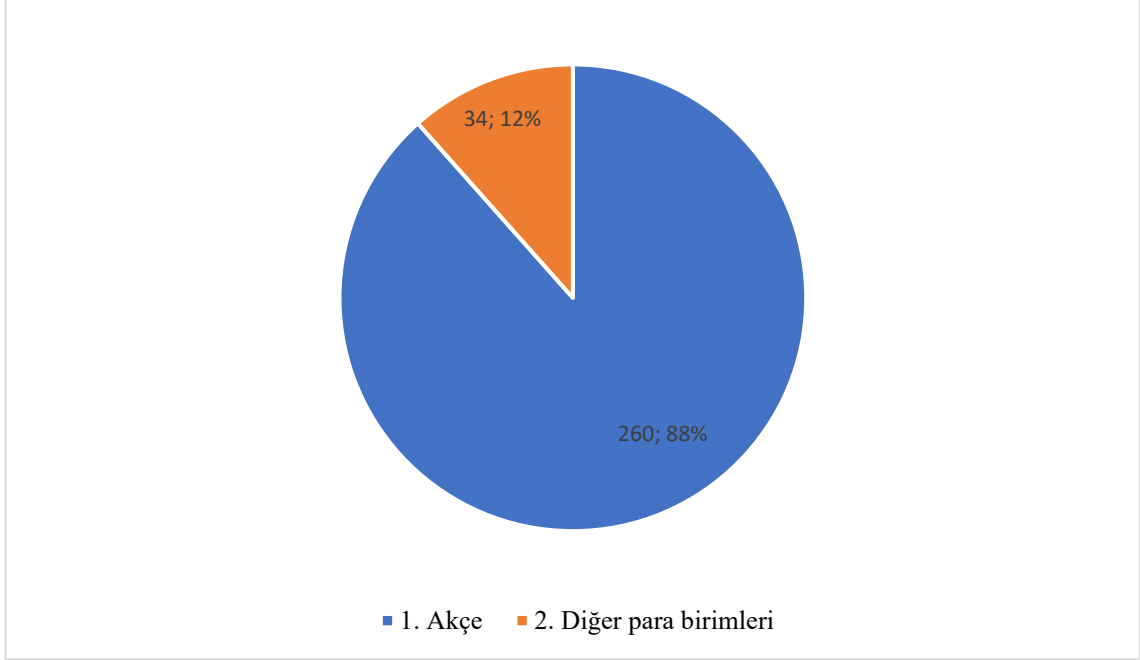
3.3.1.1. Belirlenen mehr-i müeccel miktarları

Mehr-i müeccel çoğunlukla nakdi değerler üzerinden belirlenmekteydi. Çalışma kapsamında incelenen ve mehr-i müeccelin muhala'a bedeli olarak belirlendiği 294 adet olaydan 261 adetinde mehir, akçe olarak belirlenmiştir. Akçe olarak kararlaştırıldığı tespit edilen bu mehr-i müeccellerin ortalaması 3651 akçedir. Mehir erkeğin ekonomik durumuna göre belirlenen bir değerdi. İncelenen muhala'a olayları içinde en yüksek mehr miktarı 60000 akçe ile Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 numaralı defterinde kayıtlıdır. Ümmü Gülsüm Kadın ile Fazlullah Çelebi arasında gerçekleşen muhala'a 80 numaralı defterin 234. ve 259. hükümlerinde kayıtlıydı. 234. hüküm olan ilk kayıta, Murad Paşayı Atik Mahallesi'nde yaşayan Ümmü Gülsüm Kadın'ın Fazlullah Çelebi'den 60000 akçe olan mehr-i müeccel alacağını yarısı olan 30000 bin akçe karşılığında muhala'a yoluyla ayrıldığı görülmektedir. Ümmü Gülsüm Hanım'ın yarı mehre hak kazanmasının sebebi boşanmanın zifaf öncesi gerçekleşmesidir. Olayla ilgili ikinci kayıt Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 numaralı defterin 259. hükmüdür. Bu hüküm Fazlullah Çelebi'nin karısı Ümmü Gülsüm Hanım'a vermiş olduğu toplam değeri 26400 akçe olan mehr-i muaccel ile ilgilidir. Zifaf öncesi gerçekleşen boşanma nedeniyle Fazlullah Bey vermiş olduğu

³³²Cihâz; kadının evlenirken eve çeyiz olarak getirdiği eşyalardır. Cihâz da tıpkı mehir gibi kadına ait bir mülktür. Bkz. Cin, a.g.k., 1974, s. 256-258. ; Pakalın, a.g.k., 1993, C. 1. , 361.

³³³İKS Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 327. (Hüküm no: 567)

muaccel mehrin yarısını geri alma hakkına sahiptir. Ancak Fazlullah Bey dava tarihine kadar olan bütün davalarla birlikte muaccel mehir alacağından karısını ibra etmiştir.³³⁴

Şekil 3.3. Mehr-i müeccelin belirlendiği para birimi dağılımı³³⁵

İncelenen kayıtlarda en düşük miktarda belirlenen mehr-i müeccel ise 200 akçedir. Cami-i Kebir Mahallesinde ikamet eden Osman oğlu Ahmed karısı Maden kızı Fatıma ile muhala'a yoluyla boşanmıştı. Davada Fatıma Hanım'ı, vekili Musli Bey temsil etmişti. Fatıma hanım muhala'a bedeli olarak 200 akçe mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve me'ûneti süknâsından kocası Ahmed Bey lehine feragat etmişti.³³⁶

Çalışma kapsamında incelenen 304 adet muhala'a kaydı içeren olaydan 23 tanesinde mehr-i müeccelin muhala'a bedeli olarak belirlendiği belirtilmekle birlikte mehr-i müeccelin miktarı hakkında bilgi yer almamaktadır. Bab Mahkemesi 54 numaralı defterde kayıtlı bir davada ise mehr-i müeccel "*bir sim yüzük*" olarak belirlenmiştir. İncelenen olaylarda para ve altın dışında bir malın mehr-i müeccel olarak belirlendiği tek kayıt bu olaydır. Söz konusu olayda Nasrani Aleksan kızı Anca ile kocası Abdullah oğlu Mehmed muhala'a yoluyla ayrılmıştı. Abdullah bey sonradan Müslüman olmuştu. Muhala'a bedeli olarak belirlenen mehr-i müeccel, "*beynimizde kıymeti mütekarrir ve*

³³⁴İKS Eyüb Rumeli Sadareti 80 Numaralı Sicil, s. 216 (Hüküm no: 234.) ve s. 238. (Hüküm no: 259.)

³³⁵Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³³⁶İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil, s. 60. (Hüküm no: 18.)

ma 'kūdun aleyh olan bir sîm yüzük" (değeri taraflarca bilinen ve birlikte kararlaştırılan bir gümüş yüzük) olarak kaydedilmişti. Anca Hanım muhala'a sırasında ayrıca iddet nafakası ve me'ûneti süknâsından da kocası Mehmed Bey lehine feragat etmişti.³³⁷

3.3.1.2. Kadınların mehr-i müeccelin yarısından feragat ettiği durumlar

Çalışma kapsamında incelenen 304 adet muhala'a kaydı içeren olaydan 4 adetinde zifaf veya sahih bir halvet öncesi gerçekleşen boşanma nedeniyle kadınlar mehr-i müeccelin sadece yarısından feragat ederek muhala'a yoluyla ayrıldığı tespit edilmiştir.³³⁸

Mehmed Bey vekaleten temsil ettiği Sefer kızı Ayşe'nin muhala'a yoluyla kocası Cabir oğlu el-Hâc Mehmed'den ayrılmasını kayıt altına aldirmek için mahkemeye başvurmuştu. Ayşe Hanım kocası el-Hâc Mehmed Bey ile zifaf veya geçerli bir halvet geçirmeden boşandığından mehr-i muaccel ve mehr-i müeccelinin yarısından feragat etmişti. Ayşe Hanım, nikahta kararlaştırılan mehr-i müeccel miktarı olan 2000 akçenin hak kazandığı 1000 akçesinden muhala'a bedeli olarak kocası lehine feragat etmişti. Ayrıca nikah sırasında mehr-i muaccel olarak teslim edilen 2000 akçeden Ayşe Hanım'ın hak kazandığı 1000 akçenin 200 akçesi de muhala'a bedeli olarak belirlenmişti. Ayşe Hanım, nikahta peşin aldığı mehr-i muaccelden 1000 akçe ve muhala'a bedeli olarak belirlenen 200 akçe olmak üzere toplam 1200 akçeyi kocası el-Hâc Mehmed Bey'e teslim etmişti.³³⁹

Ahi Çelebi mahkemesi 1 numaralı defterde kayıtlı dava Fatıma Hatun ile Ahmed Bey arasındaki muhala'a hakkındadır. Fatıma Hanım'ın babası Süleyman Ağa kızının muhala'a yoluyla ayrıldığını kadı siciline kaydettirmek için mahkemeye başvurmuştur. Zifaf ve geçerli bir halvet öncesi gerçekleşen boşanma nedeniyle Fatıma Hanım yarı mehrinden feragat etmiştir. Muhala'a bedeli olarak nikahta kararlaştırılan 5000 akçe mehr-i müeccelin Fatıma Hatun'un hak kazandığı 25000 akçesi belirlenmiştir. Ayrıca Fatıma Hatun iddet nafakası ve me'ûneti süknâsından kocası Ahmed Bey lehine feragat etmiştir. İki tarafın karşılıklı davalardan feragat ettiği "*hukûk-ı zevciyet ve sâir husûsa müte'allika da'vâdan herbirimiz âharın zimmetini ibrâ ve ıskât eyledi, ba'de'l-yevm mazmûn-ı kitaba muhâlif da'vâ sudûr ederse lede'l-hükkâm-ı zevi'l-ihtirâm istimâ' ve ısgâ olunmasın*" (evlilik hukukundan ve başka nedenlerden kaynaklanan davalardan

³³⁷İKS Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil, s. 148. (Hüküm no: 149)

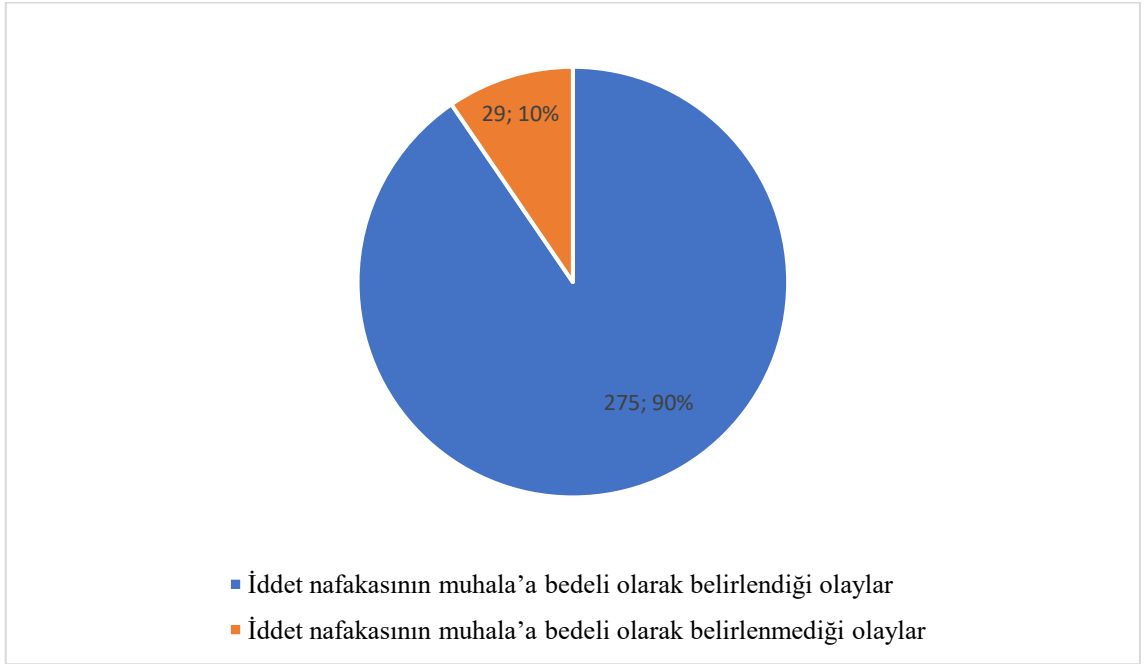
³³⁸Karı koca arasında zifaf veya geçerli bir halvet gerçekleşmeksizin meydana gelen boşanmalarda kadın yarı oranda mehre hak kazanır. Bkz. Aydın, a.g.k., 2003, s. 390.

³³⁹İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 201. (Hüküm no: 214)

birbirimizi ibra ettiğimizden bu tarihten sonra birbirimize karşı dava açacak olursak dikkate alınmasın) ifadeleri ile hüküm altına alınmıştı.³⁴⁰

3.3.2. İddet Nafakası

Çalışma kapsamında incelenen 19 adet defterde yer alan 304 adet muhala'a kaydından yalnızca 29 tanesinde muhala'a bedeli olarak iddet nafakası belirlenmiştir. Geriye kalan 275 adet muhala'a kaydında boşanan kadınlar iddet nafakalarından kocaları lehine vazgeçmiştir. Bu kayıtlardan yalnızca bir tanesinde iddet nafakasının miktarı kayıt altına alınmıştır. Abdullah kızı Hasnâ kocası Abdullah oğlu Ali'den muhala'a yoluyla ayrıldı. Hasnâ Hanım 500 akçe mehr-i müeccelinden ve 90 akçe iddet nafakasından kocası Ali Bey lehine feragat etti. Hükümde tarafların yeni bir nikah ve mehir olmaksızın birbirlerine helal olmayacakları şekilde ayrıldıkları da tespit edildi.³⁴¹

Şekil 3.4. İddet nafakasının muhala'a bedeli olarak belirlenme oranı³⁴²

³⁴⁰İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil* (H. 1063-1064 / M. 1652-1653). (Haz: Atay S. ve Pakırdağ N.), C. 49. İstanbul. s. 59. (Hüküm no: 15)

³⁴¹İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Tophane Mahkemesi 2 Numaralı Sicil* (H. 966-967 / M. 1558-1559). (HAZ: Günelan R. ve Oğuz M.), C. 43. İstanbul. s. 187. (Hüküm no: 540)

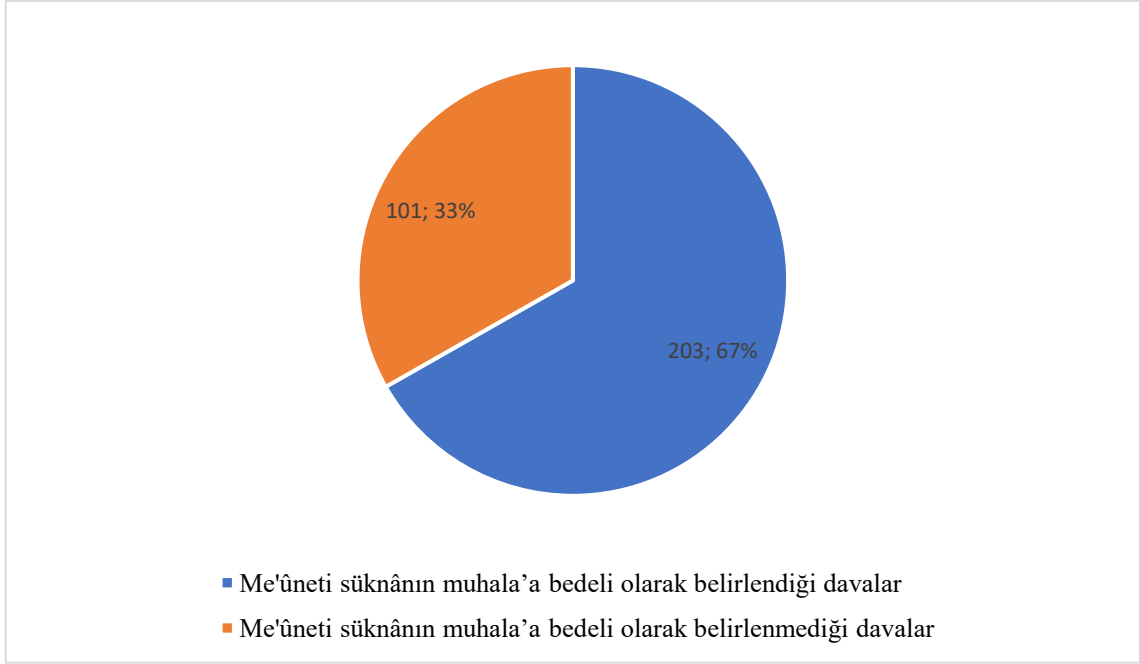
³⁴²Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

3.3.3.Me'ûneti süknâ

Çalışma kapsamında XVI. ve XVII. yüzyıl İstanbul Kadı sicillerini temsilen seçilen defterlerde kayıtlı 304 adet muhala'a kaydı içeren olaydan 203 adetinde kadınlar me'ûneti süknâlarından kocaları lehine vazgeçti. İncelenen defterlerde me'ûneti süknânın muhala'a bedeli olarak belirlendiği ilk kayıt 1618 yılında tutulan İstanbul Mahkemesi 3 numaralı defterde yer almaktadır. Tahtaminâre mahallesinde ikamet eden Ayşe Hanım kocası Abdullah Bey ile muhala'a yoluyla ayrılmıştır. Ayşe Hanım 600 akçe mehr-i müeccelini, iddet nafakasını ve me'ûneti süknâsını muhala'a bedeli olarak göstermiştir.³⁴³ Bu tarihten önceki muhala'a kayıtlarında kadınların mehr-i müeccel ve iddet nafakasından feragat ettiği belirtildikten sonra “*sâir nikâha müte'allik olan da'vâsından ferağ edip*” (nikahla ilgili diğer davalardan vazgeçerek), “*sâir zevciyyete müte'allik da'vâ ve nizâ'dan fâriğa olmak üzere*” (evlilikle ilgili diğer dava ve çekişmelerden vazgeçerek), “*zevciyyete müte'allika cemî' de'âvî üzerine*” (evlilikle ilgili tüm davlar üzerine), “*aleyhindeki sâir da'vâlar mukabilinde*” (kendisine karşı açılan diğer davalar karşılığında) şeklinde bir ifade ile muhala'a kaydına son veriliyordu.³⁴⁴

³⁴³İKS İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 333. (Hüküm no: 481)

³⁴⁴Örnek kayıtlar için Bkz. İKS Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil, s. 273. (Hüküm no: 430) ve s. 364. (Hüküm no 637); İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 970 - 971 / M. 1563)*. (Haz: Akman M.) C. 11. İstanbul. s. 252. (Hüküm no: 390); İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 3 Numaralı Sicil (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587)*. (Haz: Çakır B. vd.), C. 22. İstanbul. s. 126. (Hüküm no: 167)

Şekil 3.5. Me'ûneti süknânın muhala'a bedeli olarak gösterilme oranı³⁴⁵

Çalışma kapsamında incelenen muhala'a kayıtlarından yalnızca bir tanesinde me'ûneti süknânın mali değeri hakkında bilgi yer almaktadır. Bu kayıta me'ûneti süknâ, muhala'a bedeli olarak gösterilmemişti. Ancak boşanan kadın me'ûneti süknâsını teslim aldığını mahkemede kayıt altına aldırılmıştı. Hızır kızı Fatıma kocası Dursun oğlu Ömer'den 1000 akçe mehr-i müecceli ve iddet nafakası üzerine muhala'a oldu. Fatıma Hanım 2700 akçe tutarındaki me'ûneti süknâsını ve bütün kıyafetlerini kocası Ömer Bey'den teslim aldı.³⁴⁶

3.3.4. Kadınların muhala'a bedeli kapsamında feragat ettiği diğer mali değerler

Çalışma kapsamında incelenen olaylarda kadınların muhala'a bedeli olarak mehir, iddet nafakası ve me'ûneti süknâ haricinde bazı mali yükümlülükler altına girdiği görülmüştür. Bu başlık altında kadınların muhala'a yoluyla boşandıkları kocalarına verdikleri para ve mallar, kocalarının lehine vazgeçtikleri alacaklar ve çocuklarının bakım giderlerini üstlenmeleri incelenecektir.

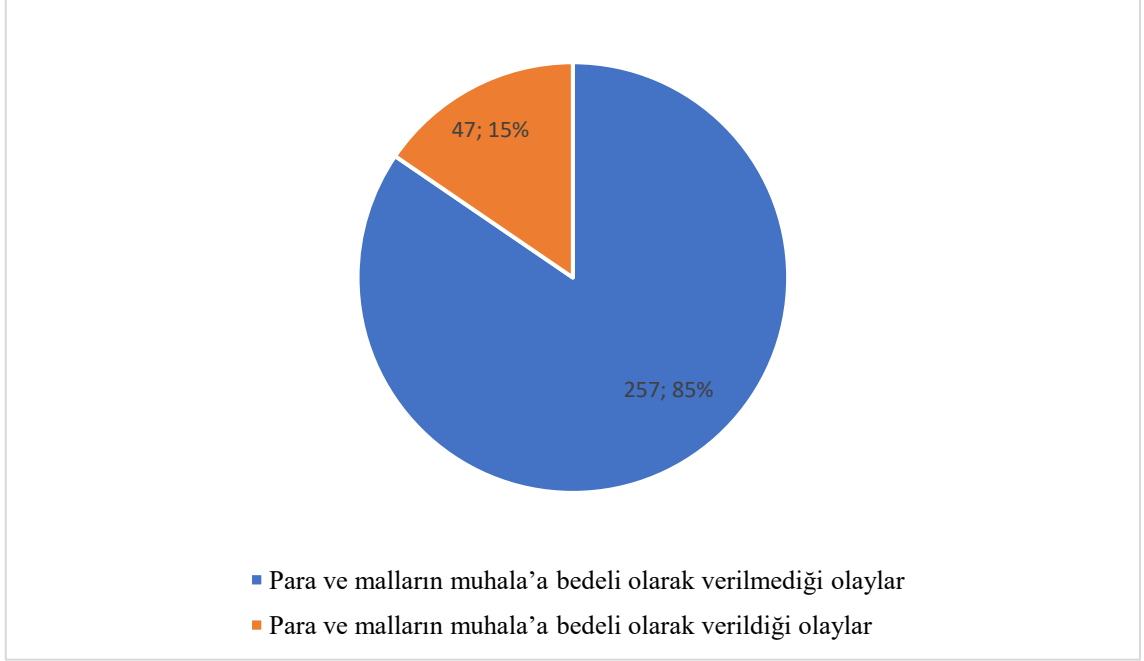
3.3.4.1. Kadınların muhala'a bedeli olarak verdiği para ve mallar

Çalışma kapsamında incelenen 304 adet muhala'a kaydı içeren olaydan 47 adetinde kadınların boşandıkları kocalarına muhala'a bedeli olarak para ve bazı mallar verdiği

³⁴⁵Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³⁴⁶İKS İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 79. (Hüküm no: 34)

tespit edilmiştir. Bazı kayıtlarda yalnızca nakdi para muhala'a bedeli olarak belirlendi. Bazı kayıtlarda ise kıyafet ve ev eşyasının muhala'a bedeli olarak belirlendiği görüldü. Bir adet muhala'a kaydında kadına ait ev; bir diğer kayıttaki ise cariye muhala'a bedeli olarak boşandığı kocasına verilmişti.

Şekil 3.6. Kadınlara ait para ve malların muhala'a bedeli olarak belirlenme oranı³⁴⁷

Balat Mahkemesi 2 numaralı defterin 189. hükmünde yer alan muhala'a kaydında boşanan kadın kocasına muhala'a bedeli olarak 17600 akçe vermişti. Bu miktar incelenen defterlerde yer alan en yüksek nakdi muhala'a bedelidir. Muhala'a, Hüseyin oğlu Hızır ile karısı Kasım kızı Hümâ arasında gerçekleşmiştir. Hümâ Hanım mahkemede vekil tayin ettiği Mustafa Bey ile temsil edildi. Mahkeme sonunda nafakası, 4000 akçe değerindeki mehr-i ve 17600 akçelik nakit meblağ muhala'a bedeli olarak Hızır Bey'e verilmiştir.³⁴⁸

Mehir ve iddet nafakası yanında yalnızca birtakım malların muhala'a bedeli olarak belirlendiği olaylar da bulunmaktadır. Saliha Hanım kocası Abdullah ile muhala'a olurken iddet nafakası ve 1000 akçe mehr-i müeccelinden feragat etmişti. Saliha Hanım ayrıca “iki altın arakiyye, bir kırmızı Bağdâdî kutnî ve bir yeşil sencefil lâciverd ferâceyi”

³⁴⁷Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³⁴⁸İKS Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 151. (Hüküm no: 189)

kocası Abdullah Bey’e muhala’a bedeli olarak verdi.³⁴⁹ Haydarhane mahallesinde ikamet eden Ayşe Hanım kocası Ahmed Bey’den muhala’a yoluyla ayrıldığını kayıt altına aldirmek için mahkemeye başvurmuştur. Ayşe Hanım muhala’a sebebi olan geçimsizliği “*beynimizde şikâk ve birbirimizden nüûz ve a ‘râz vâki’ olmağla*” (aramızda ayrılık ve birbirimize karşı husumet olduğundan) ifadeleriyle dile getirmişti. Ayşe Hanım muhala’a bedeli olarak 2000 akçe mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve me’ûneti süknâsından kocası lehine feragat etmişti. İlerleyen tarihlerde Ayşe Hanım ve Ahmed Bey’in 1000 akçe mehr-i müeccel ile yeniden evlendiği dikkat çekmektedir. Fakat yapılan yeni evlilik de 1000 akçe mehr-i müeccelin, iddet nafakasının ve me’ûneti süknânın muhala’a bedeli olarak gösterildiği muhala’a ile son bulmuştur. Ayşe Hanım meydana gelen bu ikinci muhala’ada “*on dirhem sîm kuşak ve bir kırmızı ibrişim şal ve hamam silgisi ve bir peştamalı*” da muhala’a bedeli olarak kocası Ahmed Bey’e vermiştir.³⁵⁰

Bazı kayıtlarda para ve mal aynı anda muhala’a bedeli olarak belirlenmektedir. Doktor Vefa Bey, kızı Fatıma Hanım’ın kocası Bali Bey’den muhala’a yoluyla ayrıldığını kayıt altına aldirmek için kızı Fatıma Hanım’a vekaleten mahkemeye başvurmuştu. Muhala’a bedeli olarak Fatıma Hanım’ın iddet nafakası ve 10000 akçe mehr-i müecceli belirlenmişti. Bunun yanında 6000 akçeyle birlikte yorgan, yatak, yastık, perde, sarık, kırmızı çuka da muhala’a bedeli olarak Bali Bey’e verilmişti.³⁵¹ Muhtesib İskender mahallesinde sakine Ayşe Hanım kocası İbrahim oğlu Musa Çelebi’den muhala’a yoluyla ayrıldı. Ayşe Hanım 2000 akçe mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve me’ûneti süknâsından kocası Musa Çelebi lehine feragat etti. Ayrıca muhala’a bedeli olarak “*on bir gurus ve nişân yüzüğünü ve hamam esvâbı ve sandık ve ayna*” şeklinde sayılan para ve eşya Ayşe Hanım tarafından kocası Musa Çelebi’ye teslim edildi.³⁵²

Galata mahkemesi 5 numaralı defterde yer alan bir kayıta kadın boşandığı kocasına muhala’a bedeli olarak mehr-i müecceli ile 30000 akçe değerindeki evini bırakmıştır. Saliha Hanım’ın kocası Mustafa Bey’e bıraktığı ev, mahkeme kaydında şu şekilde tarif edilmiştir: “*mahmiye-i Kostantiniyye mahallâtından Nevbethâne mahallesinde kâin, hudûdu bir cânibden tarîk-i âma ve bir cânibden Küçük Ali Bey vakfı’na ve bir cânibden*

³⁴⁹İKS Eyüb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 166. (Hüküm no: 252)

³⁵⁰İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 191. (Hüküm no: 199)

³⁵¹İKS Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 252. (Hüküm no: 390)

³⁵²İKS Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil, s. 288. (Hüküm no: 339)

İlyas Çelebi b. Mehmed mülküne ve bir cânibden de Kartal deyû meşhûr İskender b. Abdullah mülküne müntehî olan, râyicü'l-vakt otuz bin akçe kıymetindeki ev".³⁵³

Eyüb mahkemesi 37 numaralı defterde kayıtlı bir olayda ise iki adet cariye muhala'a bedeli olarak gösterilmiştir. Corci kızı Zoyi kocası Manoli oğlu Pavlaki'den muhala'a yoluyla ayrılmıştır. Zoyi Hanım muhala'a bedeli olarak kocası Pavlaki'ye "*iki yüz guruş kıymetli iki elmas hâtem ile her birinin vezni beynlerinde ma'lûm altından masnû' iki kutu ve gümüşden masnû' bir tepsi ve yine beynlerinde kıymetleri ma'lûm altun sırma ile münakkaş bir tülbent makrama ve gümüş sırma ile münakkaş bir tülbent makrama*" şeklinde sayılan eşyaları vermiştir. Bunların yanında Rûsiyyetü'l-asl Satı ve Perestü isminde iki adet cariye de muhala'a bedeli olarak gösterilmiştir.³⁵⁴

3.3.4.2. Kadınların muhala'a bedeli kapsamında çocukların bakım masraflarını üstlenmesi

XVI. ve XVII. yüzyıl İstanbul Kadı Sicillerini temsilen seçilen 19 adet defterde yer alan muhala'a kayıtlarından bazılarında kadınların boşandıkları eşlerinden olan çocuklarının bakım giderleri muhala'a bedeli olarak gösterilmiştir. Çalışma kapsamında tespit edilen 304 adet muhala'a kaydı içeren olaydan 17 adetinde boşanan kadınlar çocuklarının bakım masraflarını üstlenmişti. Bu olaylardan 7 tanesinde, hamile olan kadınların çocuklarını sağ bir şekilde dünyaya getirmeleri halinde çocuklarının nafakalarını kendilerinin karşılayacağı belirtilmekteydi. Bir adet olayda boşanan hamile kadın hem hayattaki çocuğun hem de doğum gerçekleşmesi halinde sağ olarak dünyaya gelecek çocuğun bakım masraflarını üstlenmişti.

³⁵³İstanbul Kadı Siciileri. (2011). *Galata Mahkemesi 5 Numaralı Sicil* (H. 983 - 984 / M. 1575 - 1576). (HAz: Akman, M.) C. 32. İstanbul. s. 111. (Hüküm no: 147)

³⁵⁴İKS Eyüb Mahkemesi 37 Numaralı Sicil, s. 369. (Hüküm no: 473)

Tablo 3.2. Muhala'a bedeli olarak çocukların bakım masraflarının belirlendiği olaylar³⁵⁵

Bakım Masrafları Karşılanacak Çocuk	DEFTER ADI	Defter Sayfa No	Hüküm Numarası
Hayattaki Çocuk	Balat Mah. 2.	252	390
Hayattaki Çocuk	Galata Mah. 5	60	52
Hayattaki Çocuk	Üsküdar Mah. 84	389	693
Hayattaki ve Doğacak Çocuk	Ahi Çelebi Mah. 1	267	376
Doğacak Çocuk	Galata Mah. 90	105	86
Hayattaki Çocuk	Galata Mah. 90	354	456
Hayattaki Çocuk	İstanbul Mah. 18	160	113
Hayattaki Çocuk	İstanbul Mah. 18	169	126
Doğacak Çocuk	İstanbul Mah. 18	318	300
Hayattaki Çocuk	İstanbul Mah. 18	380	377
Doğacak Çocuk	İstanbul Mah. 18	439	459
Doğacak Çocuk	İstanbul Mah. 18	478	508
Doğacak Çocuk	İstanbul Mah. 18	592	647
Hayattaki Çocuk	İstanbul Mah. 20	88	55
Doğacak Çocuk	İstanbul Mah. 20	229	268
Hayattaki Çocuk	Bab Mah. 54	102	74
Hayattaki Çocuk	Bab Mah. 54	136	126

Galata mahkemesi 5 numaralı defterde yer alan olayda Abdullah oğlu Hasan karısı Ahmed kızı Fatıma ile muhala'a yaptı. Fatıma Hanım muhala'a sırasında iddet nafakasından, mehr-i müeccelinden ve ortaya çıkabilecek evliliğe dair her türlü davadan vazgeçmişti. Ayrıca Fatıma Hanım muhala'a bedeli olarak Havva isimindeki kızının bakımını nafaka ve kıyafet talep etmemek kaydıyla çocuk iki yaşına gelene kadar üstlenmişti. Çocuğun iki yaşından önce ölmesi halinde Hasan Bey'in karısı Fatıma Hanım'dan herhangi bir şey talep edemeyeceği³⁵⁶ de kayıt altına alınmıştı.³⁵⁷

Sarmaşık mahallesinde ikamet eden Hüseyin kızı Fatıma kocası İlyas Bey'den muhala'a yoluyla ayrılmıştır. Fatıma Hanım muhala'a bedeli olarak 600 akçe mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve me'ûneti süknâsından kocası lehine vazgeçmiştir. Muhala'a sırasında hamile olan Fatıma Hanım "*İlyas'ın firâşından hâsıl hamlim zuhûr edip hayyen tevellüd ederse yedi seneye değin kendi malımdan infâk ve iksâ etmek üzere*" (İlyas'tan hamile olduğum çocuk sağ olarak dünyaya gelirse geçimini yedi sene boyunca kendi malımdan sağlamak üzere) şeklindeki kayıtla çocuğun sağ bir şekilde dünyaya gelmesi halinde yedi yaşına kadar olan bakım masraflarını üstlenmiştir.³⁵⁸

³⁵⁵Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³⁵⁶Muhala'a bedeli olarak kadının çocuğun bakım masraflarını üstlendiği durumlarda çocuğun ölmesi halinde ölüm nedeniyle kadın tarafından karşılanmayan bakım giderlerinin kocaya ödenmesi gerekmektedir. Bkz. Cin, a.g.k., 1988, 76.; Aköz ve Sak, a.g.k., 2004, 95.

³⁵⁷İKS Galata Mahkemesi 5 Numaralı Sicil, s. 60. (Hüküm no: 52)

³⁵⁸İstanbul Kadı Sicilleri. (2010). *İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil (H. 1086-1087/M. 1675-1676)*. (Haz: Kahrıman S. v.d.) C. 18. İstanbul. s. 439. (Hüküm no: 459)

Ahi Çelebi mahkemesi 1 numaralı defterde yer alan 376. hükümde muhala'a yoluyla boşanan hamile kadın hem sağ olarak doğum yapması halinde dünyaya gelecek olan bebeğin hem de halen hayatta bulunan çocuğun bakım masraflarını muhala'a bedeli olarak kendi malvarlığından karşılamayı kabul etmişti. Dava esnasında hamile olan Safiye Hanım'ı mahkemede kız kardeşi Fatıma Hanım temsil etti. Safiye Hanım'ın kocası Mehmet Bey'den alacak olduğu 2200 akçe mehr-i müecceli, iddet nafakası ve me'ûneti süknâsı muhala'a bedeli olarak belirlendi. Ayrıca Safiye Hanım boşanma tarihinden itibaren Fatıma isimli kızını “*üç sene tamamına değin mezbûr Mehmed'den nafaka ve kisve taleb etmeksizin terbiye ve iskân etmeyi*” kabul etti. Bunun yanında Safiye Hanım karnında taşıdığı bebeğiyle ilgili olarak “*zevci merkûm Mehmed'den hâmil olmağla müddeti münkaziye olup haml hayyen mütevellid oldukda yedi sene tamamına değin merkûm Mehmed'den müddet-i rızâ'at ücret ve müddet-i rızâ'dan sonra kezâlik nafaka ve kisve taleb etmeksizin imsâk etmeyi*” (kocası Mehmed'den hamile olduğu çocuk sağ olarak dünyaya gelirse yedi sene boyunca kocası Mehmed'den kıyafet ve nafaka talep etmeksizin çocuğun geçimini sağlamayı) de üstlenmişti.³⁵⁹

3.3.4.3. Kadınların muhala'a bedeli kapsamında vazgeçtiği alacaklar

Çalışma kapsamında incelenen bazı muhala'a kayıtlarında kadınların muhala'a bedeli olarak birtakım alacaklarından vazgeçtiği görülmüştür. İncelenen toplam 304 adet muhala'a kaydı içerisinde 25 olayda kocalarından olan alacaklar kadınlar tarafından muhala'a bedeli olarak gösterilmiştir. Bu olaylarda yer alan borçlardan 7 adeti kadınların kocalarına verdiği karz-ı hasen³⁶⁰, 5 adeti kadınlara ait nafaka, 3 adeti mehr-i muaccel alacağından kaynaklanmaktaydı. Bir adet kayıtta boşanan kadının annesi damadından olan alacağından vazgeçmişti. Bir diğer olayda ise boşanan kadının babası damadından, damadının kardeşinden ve damadının annesinden olan alacaklarını ibra etmişti.

³⁵⁹İKS Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, s. 267. (Hüküm no: 376)

³⁶⁰Karz-ı hasen, İslam dininin güzel gördüğü bir davranış olarak, ihtiyaç sahibine borç verme anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Apaydın, H. Y. (2001). "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, 520-525. s. 520.; Pakalın, a.g.k., 1993, C. 2., 204.

Tablo 3.3. Kadınların muhala'a sırasında vazgeçtiği alacak türleri³⁶¹

Vazgeçilen Alacak Türü	Olay Sayısı
Karz-ı hasen	7
Nafaka Alacağı	5
Mehr-i Muaccel Alacağı	4
Kayınvalide ve kayınpederin damatlarından olan alacakları	2
Diğer Alacalar (Kira, ürün satışı, cihaz borcu v.b.)	8

Sağ ulûfecilerinden Abdullah oğlu Hasan karısı Haydar kızı Havva'dan muhala'a yoluyla ayrıldı. Havva Hanım muhala'a bedeli olarak iddet nafakası ve mehr-i müecceli yanında kocasına karz-ı hasen olarak verdiği dokuz altından feragat etti.³⁶²

Galata mahkemesi 90 numaralı sicilde yer alan kayıta kadın boşandığı kocasından olan nafaka alacağından vazgeçmişti. Çorum'da yaşayan Ömer Bey, karısı Aişe Hanım'dan muhala'a yoluyla ayrılmak için Hüseyin Beşe'yi kendisine vekil tayin etmişti. Aişe Hanım da kendisini mahkemede vekili olan el-Hâc Mehmed Bey ile temsil ettirmişti. Muhala'a bedeli olarak 2500 akçe mehr-i müeccel, iddet nafakası ve me'ûneti süknâ yanında Aişe Hanım'ın kocası Ömer Bey'den alacağı olan "*yevmî sekiz akçeden on dokuz ayda müctemi' olan beş bin kırk akçe nafaka-i mefrûza-i müstedânesi*" (kocası tarafından nafakasının karşılanmaması üzerine mahkemeden kocası adına harcama yapma yetkisi aldığı günlük 8 akçeden toplam 5040 akçe) muhala'a bedeli olarak tespit edilmişti.³⁶³

Bazı muhala'a kayıtlarında kadınların muaccel mehirleri muhala'a bedeli olarak gösterilmektedir. Osman kızı Rukiye kocası Osman oğlu Âşur'dan muhala'a yoluyla ayrıldı. Taraflar muhala'a bedeli olarak Rukiye Hanım'ın 2000 akçe mehr-i müeccelini, iddet nafakasını ve me'ûneti süknâsını kararlaştırmıştı. Rukiye Hanım, kocasının henüz kendisine teslim etmediği mehr-i muacceli olan "*bir kaftan ve bir ferâce ve bir entari ve bir yorgan ve bir döşek ve bir kilim ve bir sahan ve bir tencereyi*" kocası Âşur Bey'den talep etmişti. Âşur Bey, Rukiye Hanım tarafından talep edilen eşyanın mehr-i muaccel olarak kararlaştırıldığını inkâr etti. Muslihun³⁶⁴ aracılığıyla iki kıta esedî guruş

³⁶¹Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³⁶²İKS Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 329. (Hüküm no: 532)

³⁶³İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil, s. 251. (Hüküm no: 303)

³⁶⁴Muslihun, mahkemede tarafların anlaşmasını sağlamaya yönelik faaliyette bulunan arabuluculardır. Bkz. M. A. Aydın (2003). "Mahkeme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, s. 343.

karşılığında karı koca sulh oldu. Rukiye Hanım sulh bedelini teslim alarak muaccel mehir olan mezkûr eşya alacağından Âşur Bey'in zimmetini ibra etti.³⁶⁵

Çalışma kapsamında incelenen 2 adet olayda muhala'a sırasında boşanan kadının anne ve babası kendilerine ait alacaktan vazgeçmişti. Arnavudköy sakinlerinden Corci Bey kızı Zoyi'nin kocası Pavlaki'den muhala'a yoluyla ayrılması için mahkemeye başvurdu. Corci Bey, damadı Pavlaki'nin kızıyla ayrılmayı kabul etmesi için Pavlaki'ye verdiği 78000 akçe borçtan vazgeçti. Corci Bey ayrıca damadı Pavlaki'nin annesi ve kardeşine verdiği 200 kıta esedî gurusu alacağını da ibra etti.³⁶⁶ Neslişah Sultan Mahallesinde oturan Emetullah Hanım, kızı Rabia'nın kocasından muhala'a yoluyla boşanması için vekil sıfatıyla mahkemeye başvurmuştur. Emetullah Hanım damadı Mustafa Efendi ile kızı Rabia'nın yüz gurusu mehr-i müecceli, iddet nafakası ve me'ûneti süknâsı üzerine vekaleten hul' oldular. Emetullah Hanım ayrıca damadı Mustafa Efendi'ye borç verdiği 80 gurusu tahsil etmekten vazgeçti.³⁶⁷

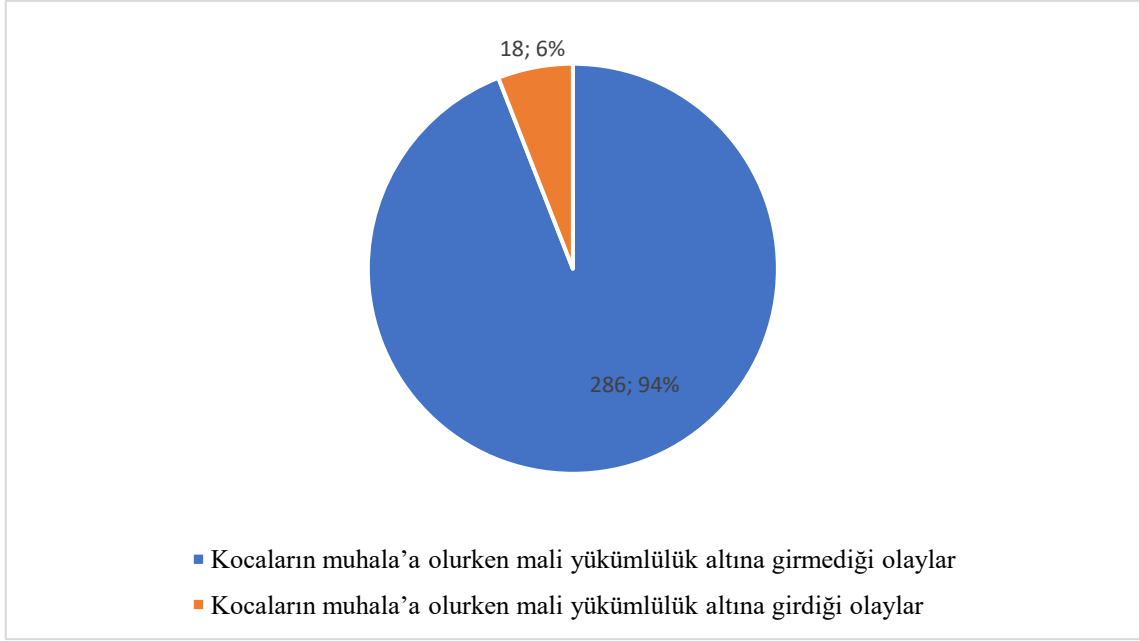
3.4. Kocaların Muhala'a Olurken Verdiği Mallar ve Vazgeçtiği Alacaklar

Bu başlık altında muhala'a yoluyla eşlerinden ayrılan kocaların muhala'a sırasında verdiği mallar ve vazgeçtiği alacaklar incelenecektir. Bu duruma kadı sicillerinde oldukça az rastlanmaktadır. İncelenen 19 adet defterde yer alan 304 adet muhala'a kaydında toplam 18 adet vakıada boşanan kocaların eşlerine birtakım mallar verdiği yahut eşleri lehine alacaklarından vazgeçtiği görülmüştür. Bu kayıtlardan 14 adeti kocaların verdiği malvarlığı değerleriyle ilgilidir. 4 adet kayıt ise kocaların eşlerinden olan alacaklarından vazgeçtiği muhala'a örneği içermektedir.

³⁶⁵İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 507. (Hüküm no: 543)

³⁶⁶İKS Eyüb Mahkemesi 37 Numaralı Sicil, s. 368. (Hüküm no: 472)

³⁶⁷İKS İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil, s. 148. (Hüküm no: 149)

Şekil 3.7. Muhala'a yoluyla boşanan kocaların mali yükümlülük altına girme oranı³⁶⁸

3.4.1. Kocaların muhala'a olurken verdiği mallar

Çalışma kapsamında incelenen 304 adet muhala'a kaydı içeren olaydan 14 adetinde kocaların boşandıkları eşlerine birtakım mallar verdiği görülmüştür. Söz konusu olayların büyük çoğunluğunda kocaların verdiği bu mallar kadınların mehir, nafaka, sulh bedeli benzeri birtakım alacaklarına mahsup edilmektedir. Yalnızca 2 adet olayda kocalar muhala'a ile ayrıldıkları eşlerine başka bir alacak ilişkisinden bağımsız olarak bazı mallar vermişti. Kocaların karşılık vermeksizin talak yöntemiyle ayrılma şansları varken neden bedel ödeme yöntemini tercih ettikleri üzerinde durulması gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere kocaların muhala'a sırasında verdiği malların büyük çoğunluğu, karılarına karşı olan başka alacaklara mahsuben verilmektedir. Ayrıca talak yöntemiyle ayrılığı tercih etmeleri halinde vermeleri gereken müeccel mehir, iddet nafakası ve me'ûneti süknâ ile kıyaslandığında bir miktar mal verdikleri muhala'a yönteminde muhtemelen hala mali açıdan avantajlı durumda kalıyorlardı.

Abide Hanım kocası Mevlâna Mehmed Çelebi'den muhala'a yoluyla ayrılmıştı. Mehmed Bey muhala'a yoluyla ayrıldığı Abide Hanım'a 35000 akçe mehr-i müeccelin 18000 akçesini nakden ödemişti. Mehmed Bey geriye kalan 17000 akçe mehir

³⁶⁸Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

karşılığında Mihman isminde bir cariyeyi Abide Hanım'a verdi. Abide Hanım da iddet nafakası ve mehrinden kalan miktardan kocası Mehmed Bey lehine *"on sekiz bin akçeyi ve câriye-i mezbûreyi bî-kusûr alıp kabz eyledim ve mezbûr Mevlânâ Mehmed Çelebi'nin zimmetini cemî' da 'vâdan ve eymân ve muhâsamâtdan ibrâ-i âmla ibrâ ve iskât eyledim"* (18000 akçe nakdi değeri ve sözü edilen cariyeyi kusursuz olarak teslim alıp Mevlana Mehmed Çelebi'den olan tüm dava ve husumetlerden vazgeçtim) diyerek feragat etmişti.³⁶⁹ Karabaş mahallesi sakinlerinden Abdullah kızı Zamarina kocası Mehmet oğlu Şahin ile muhala'a yoluyla ayrılmıştır. Zamarina Hanım kocası Şahin Bey'den alacağı 300 akçe mehr-i müecceli mukabilinde *"on çeki un ve bir keyl pirinç ve bir keyl mercimek ve beş vakıyye sabun"* almıştır. Zamarina Hanım'ın iddet nafakası ve me'ûneti süknâsı muhala'a bedeli olarak belirlenmiştir.³⁷⁰

Eyüb Mahkemesi 37 numaralı defterin 116. hükmü ile İstanbul Mahkemesine ait 20 numaralı defterin 353 numaralı hükmü muhala'a yoluyla boşanan kadınlara kocaları tarafından bir borç ilişkisine dayanmaksızın birtakım mallar verilmişti. Eyüb Mahkemesinde kayıtlı olan vakıada Ayşe Hanım kocası Mehmed Beşe ile muhala'a yoluyla ayrıldı. Ayşe Hanım muhala'a bedeli olarak 1000 akçe mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve me'ûneti süknâsından kocası Mehmed Beşe lehine feragat etti. Mehmet Beşe boşandığı karısına *"bir kaliçe ve bir yemeni yük perdesi ve bir kebe ve bir sahan ve bir tencere"* teslim etti.³⁷¹ İstanbul Mahkemesinde kayıtlı diğer olayda Afife Hanım ile Abdullah Bey muhala'a yoluyla ayrılmıştı. Bu olayda belirlenen muhala'a bedeli Afife Hanım'ın 1000 akçe mehr-i müecceli, iddet nafakası ve me'ûneti süknâsıdır. Abdullah Bey boşandığı karısına bağış olarak *"tahmînen üç yüz akçe kıymetli"* eşya vermiştir.³⁷²

3.4.2. Kocaların muhala'a olurken vazgeçtiği alacaklar

Çalışma kapsamında incelenen 304 adet muhala'a kaydından yalnızca 4 adetinde kocalar ayrıldıkları eşlerinden olan birtakım alacaklardan vazgeçmiştir.

Bu kayıtlardan ilki zifaf ve geçerli bir halvet gerçekleşmeden ayrıldığı karısına verdiği muaccel mehrin yarısına hak kazanan kocanın bu alacağından vazgeçmesiyle ilgilidir. Fazlullah Çelebi karısı Ümmü Gülsüm'den zifaf öncesinde muhala'a yoluyla

³⁶⁹İKS Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 238. (Hüküm no: 360)

³⁷⁰İKS İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 386. (Hüküm no: 575)

³⁷¹İKS Eyüb Mahkemesi 37 Numaralı Sicil, s. 131. (Hüküm no: 116)

³⁷²İKS İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 201. (Hüküm no: 214)

ayrıldı. Ümmü Gülsüm Hanım muhala'a bedeli olarak mehr-i müecceli olan 60000 akçenin hak kazandığı 30000 akçesinden kocası Fazlullah Çelebi lehine feragat etti. Fazlullah Çelebi zıvaf öncesi ayrılık nedeniyle karsına teslim ettiği 26400 akçe değerinde mehr-i muaccelin yarısına hak kazandı. Ancak Fazlullah Bey karısına mehr-i muaccel olarak verdiği 13200 akçe değerindeki eşyadan karısının zimmetini ibra etti.³⁷³

Kocaların muhala'a yoluyla ayrıldıkları eşlerinden olan alacaklarından vazgeçtiği diğer üç kayıt İstanbul Mahkemesinin 18 numaralı defterinde yer almaktadır. Defterin 108. hükmünde yer alan olayda Hasan Çavuş muhala'a yoluyla ayrıldığı karısı Ayşe Hanım'a borç olarak verdiği 109 guruştan 59 guruşu tahsil etmekten vazgeçmişti. Mezkûr defterin 368 numaralı hükmünde Abbas oğlu Mehmed muhala'a olduğu karsı Abdullah kızı Kalender'den dava ettiği 2550 akçe davadan karısı lehine feragat etmişti. Son olarak İstanbul Mahkemesi 18 numaralı defterin 512. hükmünde yer alan olayda Süleyman Bey muhala'a yoluyla ayrıldığı karısı Hatice Hanım'dan olan 13 guruş alacaktan vazgeçmişti.³⁷⁴

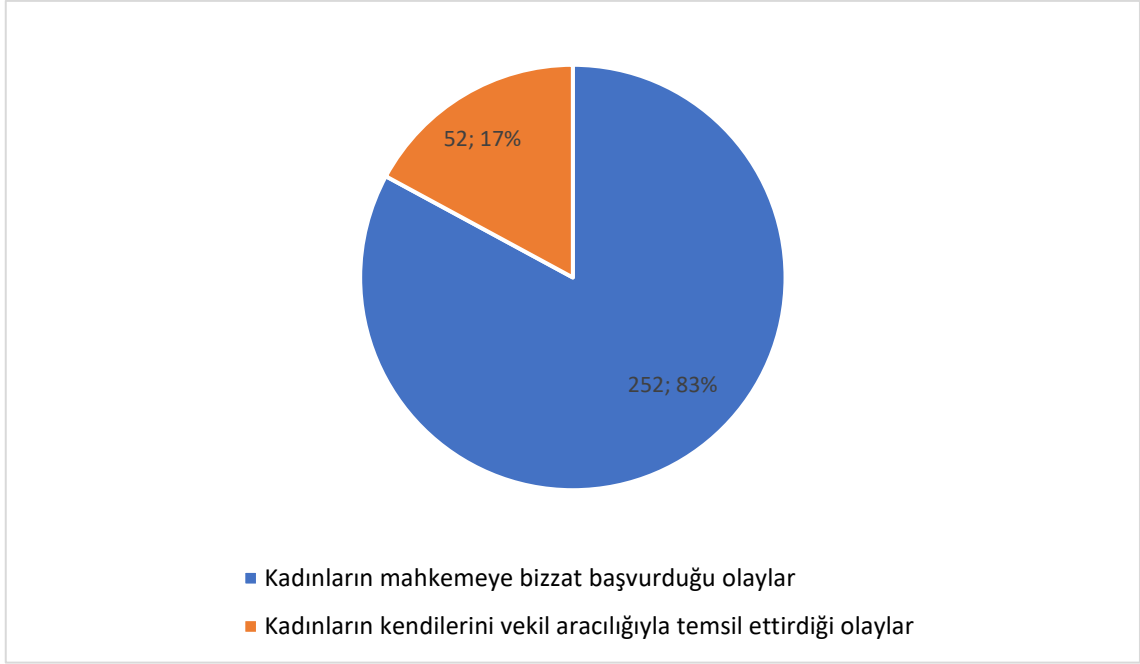
3.5. Muhala'a Kaydı İçeren Davalarda Tarafların Vekil Aracılığıyla Temsil Edilmesi

XVI. ve XVII. yüzyıl İstanbul Kadı Sicillerini temsilen seçilen 19 adet defterde yer alan 304 adet muhala'a kaydı içeren olaydan toplam 58 adetinde taraflar kendilerini vekil aracılığıyla temsil ettirmişti. Kadınlar kocalarına kıyasla daha yüksek oranda vekil kullanıyordu. Bu olaylardan 49 adetinde yalnızca kadın, 4 adetinde yalnızca erkek, 5 adetinde ise karı ve kocanın her ikisi de vekil ile temsil edilmişti. Muhala'a kaydı içeren 304 olaydan 250'sinde kadınların bizzat mahkemeye başvurması oldukça yüksek bir rakamdır. Bu verilere göre kadınlar %82 oranında mahkemeye bizzat başvurmuştu.³⁷⁵

³⁷³İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil, s. 238. (Hüküm no: 259)

³⁷⁴İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 155. (Hüküm no: 108); s. 373. (Hüküm no: 368); s. 481. (Hüküm no: 512)

³⁷⁵Bu oran Aydın'ın kadınların mahkemeye bizzat başvurması hakkında verdiği rakamlara göre oldukça yüksektir. Aydın'ın aktardığı rakamlara göre XVI. ve XVII. yüzyıllarda kadınların haklarını mahkemeye bizzat başvurarak arama oranı Kayseri'de %67, Amasya'da %63, Karaman ve Trabzon'da %47'di. Bu fark İstanbul'da yaşayan kadınların, Anadolu'da yaşayan kadınlara kıyasla mahkemeye daha rahat ulaşmasından kaynaklanmış olabilir. Bkz. Aydın, a.g.k., 2018, 102.

Şekil 3.8. Kadınların mahkemeye bizzat başvurma oranı³⁷⁶

Tablo 3.4. Tarafların vekille temsil edildiği olay sayıları³⁷⁷

Kendini Vekil Aracılığıyla Temsil Ettiren Taraf	Olay Sayısı
Sadece kadın	49
Sadece erkek	4
Her iki taraf	5

Balat mahkemesi 2 numaralı defterde yer alan 360 numaralı hüküm Abide Hanım ile kocası Mevlâna Mehmed Çelebi'nin muhala'a yoluyla ayrılması hakkındadır. Abide Hanım bu davada kendini vekil aracılığıyla temsil ettirmiştir. Vekalet ilişkisi hükmün giriş kısmında şu şekilde açıklanmıştır: “*Âbide bt. Molla Muslihiddin nâm hâtun kibelinden celbe ve ibrâya ve husûs-ı âtiye mezbûr hâtunun karındaşları olan Mehmed Çelebi ve Bünyamin Çelebi b. Muslihiddin nâm kimesneler şehâdetleri ile âti'z-zikr vekâlet-i mutlaka sâbit olan Mevlânâ Muslihiddin b. Ömer nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf ve mahfil-i dîn-i münîfde mezbûre Âbide Hâtun'un zevci olan Mevlânâ Mehmed Çelebi b. Mevlânâ Nuh mahzarında ikrâr ve takrîr-i merâm edip...*” (Molla Muslihiddin kızı Âbide ismindeki kadının kardeşleri olan Mehmed Çelebi ve Bünyamin Çelebi isimli şahısların şehadetiyle davayı takip vekaleti tespit edilen Ömer oğlu Mevlânâ Muslihiddin

³⁷⁶Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³⁷⁷Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

isimli şahıs, mahkeme huzurunda Âbide Hanım'ın kocası Mevlânâ Nuh oğlu Mevlânâ Mehmed Çelebi'nin de hazır bulunduğu halde söz alıp...) ³⁷⁸

Galata mahkemesi 90 numaralı defterin 303 numaralı hükümde yer alan muhala'a kaydında tarafların her ikisi kendini muhala'a yoluyla temsil ettirmişti. Karısından muhala'a yoluyla ayrılan Süleyman oğlu Ömer, Çorum'da bulunan Keş isimli karyede ikamet ediyordu. Ömer Bey kendisini mahkemede Hüseyin Beşe ile temsil ettirmişti. Ömer Bey'in karısı Aişe Hanım da muhala'a olmak için vekaletini el-Hâc Mehmed'e verdi. el-Hâc Mehmed müvekkili Aişe Hanım'ın muhala'a yoluyla kocası Ömer Bey'den ayrıldığını şu ifadelerle açıklamıştı: *“ben müvekkile-i mezbûre Aişe Hâtun'un zimmetini bi'l-vekâle ol dahi müvekkile-i mezbûr Ömer'in zimmetini bi'l-asâle ibrâ-i âmm-ı kâtı 'ü'n-nizâ 'la ibrâ eyledik”* (ben müvekkilim Aişe Hatun'nun, o da müvekkili Ömer'in hak sahibi olduğu tüm davalardan vekaleten karşılıklı olarak feragat ettik). ³⁷⁹

3.6. Muhala'a Kaydı İçeren Hükümlerde Yer Alan Hukuki Uyuşmazlıklar

Çalışma kapsamında incelen muhala'a kayıtlarının büyük çoğunluğu meydana gelen boşanmanın kadı siciline kaydedilmesi amacını taşımaktadır. İncelenen 304 adet muhala'a türü boşanma içeren hükümden 281 adetinde karı-koca arasında herhangi bir çekişme bulunmamaktadır. Esasen muhala'a işleminin geçerli olabilmesi için mahkeme huzurunda gerçekleşmesi şart değildir. Çoğu kere taraflar muhala'a sonrasında elde ettikleri kazanımları kayıt altına aldırma düşüncesiyle mahkemeye başvuruyordu. ³⁸⁰

İnceleme fırsatı bulunan 19 adet kadı sicili defterinde 23 adet hukuki uyuşmazlık içeren muhala'a kaydına rastlanmıştır. Taraflar arasındaki uyuşmazlıklar, boşanmanın talakla mı yahut muhala'a yoluyla mı gerçekleştiği hususunda olabiliyordu. Kayıtlarda yer alan bir diğer anlaşmazlık türü muhala'a bedeli ve mehir miktarı üzerinde tarafların anlaşamamasından kaynaklanıyordu. Bazı kayıtlarda muhala'a yoluyla eşlerinden ayrılan kocaların eski eşleriyle zevciyet münasebeti kurmak istemelerinden kaynaklanan anlaşmazlıklar yer alıyordu. Hukuki çekişmenin yaşandığı bir diğer durum ise kadınların kocaları tarafından tehdit edilerek muhala'a yapmaya zorlandıkları yönündeki iddialardı.

³⁷⁸İKS Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, s. 238. (Hüküm no: 360)

³⁷⁹İKS Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil, s. 251. (Hüküm no: 303)

³⁸⁰Atar, a.g.k, 2005, 400.

Şekil 3.9. Hukuki uyumsuzluk içeren olayların oranı³⁸¹

Bendeğerli sakinlerinden Abdullah kızı Emine mahkemeye başvurarak eski kocası Maksud Reis Bey'in kendisini talak yoluyla boşadığını ileri sürdü. Emine Hanım talak nedeniyle eski kocasından 4000 akçe mehir borcu olduğunu ileri sürerek dava açtı. Maksud Bey ise eski karısı Emine Hanım ile 4000 akçe mehr-i müeccel ve iddet nafakası üzerine muhala'a olduklarını mahkeme kararıyla ispatladı. Bunun üzerine Emine Hanım'ın davası reddedildi.³⁸²

Rumeli Sadareti mahkemesinde görülen bir davada Fatıma Hanım mahkemeye başvurarak ayrıldığı kocasında kalan 50000 akçe mehr-i müccelini talep etmiştir. Ayrıca Fatıma Hanım, kendisine ait olan birer adet küpe ve tuğun, kocası Mehmet Efendi tarafından satılarak elde edilen 13000 akçenin Mehmet Efendi'nin kendi ihtiyaçları için harcandığını iddia etmiştir. Fatıma Hanım, toplam 63000 akçe alacağını kocası Mehmet Efendi'den talep etmiştir. Mehmet Efendi savunmasında 50000 akçe mehr-i müccel üzerine muhala'a olduklarını söylemiştir. Ayrıca bahse konu olan, Fatıma Hanım'a ait küpe ve tuğun satışı hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir. Anlaşmazlık, muslihun aracılığıyla Mehmet Efendi'nin eski karısı Fatıma Hanım'a ödediği 3000 akçe sulh bedeli karşılığında çözüme kavuşmuştur.³⁸³

³⁸¹Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³⁸²İstanbul Kadı Sicilleri. (2010). *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil (H.999-1000/ M.1590-1591)*. (Haz: Günelan R.), C. 10. İstanbul. s. 721. (Hüküm no: 721)

³⁸³İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 40 Numaralı Sicil, s. 316. (Hüküm no: 338)

Mustafa oğlu Mehmed Çelebi mahkemeye başvurarak karısı Mustafa kızı Emine Hanım'ın kendisiyle izdivaç muamelesi kurmaktan çekindiğini ileri sürmüştü. Emine Hanım cevabında; mahkeme tarihinden bir ay önce mehr-i müecceli olan 1250 akçe, iddet nafakası ve me'ûneti süknâsı üzerine kocası Mehmed Çelebi ile hul' olduklarını söylemişti. Mahkemenin delil talep etmesi üzerine Emine Hanım üç adet şahit göstererek kocası Mehmed Çelebi ile muhala'a yoluyla ayrıldığını ispatlamıştı. Bunun üzerine mahkeme Mehmed Çelebi'nin davasını reddetmişti.³⁸⁴

Çavuşbaşı mahallesi sakinlerinden Rabia Hanım mahkemeye başvurarak; kocası Hüseyin Beşe'nin kendisine *“eğer sen benimle mehr-i müeccelinden ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknândan geçmek üzere muhâla'a olmaz isen seni darb ve katl ederin”* diyerek *“ikrâh ve tahvîf”* (korkutarak bir şeyi yapmaya zorladığını) ettiğini iddia etti. Rabia Hanım'ın iddiasına göre; *“kerih-i mezbûra binâen mezbûr Hüseyin Beşe zimmetinde mütekarrir olan dört bin akçe mehr-i müeccelim ve nafaka-i iddet-i mu'ayyenem üzerlerine ve me'ûnet-i süknâm dahi kendi üzerime”* (bahse konu korkutma nedeniyle Hüseyin Beşe'den alacağım 4000 akçe müeccel mehir, iddet nafakam ve me'ûneti süknâm üzerine) olacak şekilde kocası Hüseyin Beşe'den muhala'a yoluyla ayrıldı. Rabia Hanım'ın talebi; korkutularak kabul ettiği muhala'a bedeli olan 4000 akçe mehr-i müeccelin kocasından alınarak kendisine teslim edilmesiydi. Hüseyin Beşe cevabında karısının rızası doğrultusunda muhala'a olduklarını dile getirdi. Mahkemenin yemin teklif ettiği Hüseyin Beşe'nin söylediklerinin doğruluğuna dair yemin etmesi üzerine Rabia Hanım'ın davası reddedildi.³⁸⁵

3.7. Küçüklerin Taraf Olduğu Muhala'a Kaydı İçeren Olaylar

Çalışma kapsamında incelenen 304 muhala'a yoluyla boşanma kaydı içeren olaydan 6 adeti küçüklerin taraf olduğu muhala'ayı konu ediniyordu. Küçükler bu davaların 5 adetinde kendilerine vekalet eden anne veya babaları tarafından temsil edilmişti.

³⁸⁴İKS Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil, s. 256. (Hüküm no: 293)

³⁸⁵İKS Eyüb Mahkemesi 20 Numaralı Sicil, s. 236. (Hüküm no: 282)

Tablo 3.5. *Küçüklerin taraf olduğu muhala'a kaydı içeren olaylar*³⁸⁶

Defter Adı	Defter Sayfa No	Hüküm Numarası
Üsküdar Mah. 9	96	80
İstanbul Mah. 3	222	284
Rumeli Sadareti Mah. 40	154	134
İstanbul Mah. 18	306	284
İstanbul Mah. 20	250	304
Bab Mah. 54	322	385

Hâce Turgud mahallesi imamı İbrahim Çelebi küçük kızı Aişe'nin kocası Hafız Mehmed Bey'den muhala'a yoluyla ayrılması için mahkemeye başvurmuştu. Hafız Mehmed Bey hul' bedeli olan 1500 akçeyi Aişe'nin babası İbrahim Çelebi'ye teslim etmişti. Muhala'a bedeli olarak Aişe'nin 3000 akçe müeccel mehri, iddet nafakası ve me'ûneti süknâsı belirlenmişti. Bu kayıta Aişe'nin sonradan mehrini talep etmesi³⁸⁷ halinde babası İbrahim Çelebi'nin mehre kefil olduğuna dair bir ibare yer almamaktadır.³⁸⁸

Beyhan Hanım, küçük kızı Gevher'in 2000 akçe mehr-i müeccel, iddet nafakası ve me'ûneti süknâsı karşılığında kocası Mustafa Bey'den ayrılması için mahkemeye başvurmuştur. Beyhan Hanım damadı Mustafa Bey'e evlilik sırasında yaptığı 10 gurusluk harcama için “7 gurus nakid ve üç gurusu için bir bakır sini ve iki sahan ve iki na ‘albeki” vermiştir. Ayrıca Beyhan Hanım kızı Gevher'in bülüğ çağına erdikten sonra kocası Mustafa Bey'den mehrini talep etmesi halinde mehrin ödenmesine kefil olmuştur.³⁸⁹

İstanbul Mahkemesi 3 numaralı defterde yer alan 284 numaralı hüküm; annesi Yasemin Hanım vekaletinde muhala'a yoluyla kocasından ayrılan Rabia Hatun hakkındadır. Rabia Hatun bülüğ erdikten sonra eski kocası Abdullah Bey'den 4000 akçe mehir talep etti. Abdullah Bey mehrin 1500 akçe olduğunu ve Rabia Hatun'nun muhala'a sırasında baliğ olduğunu iddia etti. Taraflar muslihun aracılığıyla belirlenen 1000 akçe sulh bedelinin Abdullah Bey tarafından Rabia Hatun'a ödenmesi karşılığında anlaşmaya vardı.³⁹⁰

³⁸⁶Veriler TDV İSAM'ın yayınladığı İstanbul Kadı Sicilleri'nden alınmıştır.

³⁸⁷Muhala'a anında henüz küçük olan Aişe, babası İbrahim Çelebi tarafından muhala'a olmuştu. Baba mehri ödemeyi tekeffül etmediği için Aişe veya İbrahim Çelebi muhala'a sırasında kararlaştırılan bedeli ödemeye mecbur değildi. Bkz. Cin, a.g.k., 1988, 73.

³⁸⁸İKS Rumeli Sadareti Mahkemesi 40 Numaralı Sicil, s. 154. (Hüküm no: 134)

³⁸⁹İKS İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil, s. 250. (Hüküm no: 304)

³⁹⁰İKS İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil, s. 221. (Hüküm no: 284)

Yusuf Bey'in küçük kızı Emetullah, kocası Hasan Bey'den muhala'a yoluyla ayrılmıştır. Mahkemece görevlendirilen Mevlânâ Abdullah Efendi b. el-Hâc Veli, muhala'anın kadı siciline kaydedilmesi için Yusuf Bey'in Debbağ Yunus Mahallesindeki evine geldiler. Emetullah³⁹¹, kocası Hasan Bey ile 4500 akçe mehr-i müecceli, iddet nafakası ve me'ûneti süknâsı üzerine muhala'a oldu.³⁹²

3.8. Zimmîler Arasında Gerçekleşen Muhala'a Vakıaları

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan gayrimüslim teb'a evlenme ve boşanma hakkında kendi dinlerinin hükümlerine tabiydi. Osmanlı Devleti tarafından farklı dini cemaatlerin din adamlarına verilen beratlarla zimmîlerin kendi hukuk kurallarını uygulamaları sağlanıyordu. Bu doğrultuda zimmîler evlenme ve boşanmayla ilgili işlemlerini kendi cemaat mahkemelerinde görüyordu. Osmanlı Devleti gayrimüslim teb'anın şer'iyeye mahkemelerine başvurarak hukuki problemlerini kadılar vasıtasıyla çözmelerine de müsaade ediyordu.³⁹³

Çalışma kapsamında incelenen 304 adet muhala'a kaydı içerisinde 4 adet olay gayrimüslimler arasında gerçekleşen muhala'aya ilişkidir. Bu kayıtlardan 3 tanesinde karı ve kocadan her ikisi gayrimüslim iken 1 adet olayda zimmî kadın Müslüman kocasından muhala'a yoluyla ayrılmıştır.

Apostol kızı Sultana mahkemeye başvurarak kocası Zafiri oğlu Aleksandri'den muhala'a yoluyla ayrılmıştı. Sultana Hanım muhala'a bedeli olarak 500 akçe mehr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve me'ûneti süknâsından kocası lehine vazgeçmişti.³⁹⁴ Esmeray isimli Nasrâniye kocası Karabet oğlu Kirkov'dan muhala'a yoluyla ayrıldı. Bu olayda muhala'a bedeli olarak Esmeray Hanım'ın 1200 akçe mehr-i müecceli ve me'ûneti süknâsı belirlendi.³⁹⁵

Bab mahkemesi 54 numaralı defterin 173 numaralı hükmünde Abdullah oğlu Mehmed isimli mühtedinin³⁹⁶ karısı Aleksan kızı Anca'dan muhala'a yoluyla ayrılması yer almaktadır. Anca Hanım kocası Mehmed Bey'e muhala'a bedeli olarak bir sîm yüzük

³⁹¹Muhala'a sırasında henüz küçük olan Emetullah'ın boşanmasının geçerli olması temyiz kudretine sahip olmasına bağlıdır. Gerçekleşen muhala'a anında Emetullah mümeyyiz olsa dahi mehrini kocasından talep hakkı devam etmektedir. Bkz. Cin, a.g.k., 1988, 73-74.

³⁹²İKS Bab Mahkemesi 5 Numaralı Sicil, s. 322. (Hüküm no: 385)

³⁹³Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 197.

³⁹⁴İKS İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil, s. 257. (Hüküm no: 225)

³⁹⁵İKS İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil, s. 233. (Hüküm no: 276)

³⁹⁶Müslüman bir kimseyle evli olan gayrimüslim kadının boşanma işlemlerinin İslâm hukuku kurallarına göre yerine getirilmesi gerekirdi. Dolayısıyla bu olayda tarafların İslam hukuku kurallarını uygulaması ihtiyari değil zorunludur. Bkz. Cin ve Akyılmaz, a.g.k., 2016, 197.; Aydın, a.g.k., 2019, 147.

vermiştir. Ayrıca Anca Hanım'ın iddet nafakası ve me'ûneti süknâsı muhala'a bedeli olarak belirlenmiştir.³⁹⁷

³⁹⁷İKS Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil, s. 167. (Hüküm no: 173)

SONUÇ

Osmanlı hukukunda talak, tefrik ve muhala'a olmak üzere üç farklı boşanma yöntemi bulunmaktadır. Talak, kocanın tek taraflı irade beyanı ile evliliğe son vermesidir. Bu durumun istisnası kocanın talak hakkını tefviz-i talak yöntemiyle karısına devretmesidir. Koca tarafından yapılan talakın geçerli olabilmesi kocanın mümeyyiz ve reşit olmasına bağlıdır. Talak, ric'i (geçici) ve bâin (ayırıcı) olmak üzere iki şekilde meydana gelebilmektedir. Ayrıca meydana gelen talakın sünnete uygun olup olmaması açısından değerlendirildiği sünnî ve bid'i talak ayrımı da bulunmaktadır.

Kazaî boşanma olarak da ifade edilen tefrik hâkim kararıyla evliliğin sona erdirilmesi anlamını taşımaktadır. İslam hukukuna göre kadın kocada bulunan hastalık ve bedeni kusur, kocanın gaipliği, kadının nafakasının temin edilmemesi, eşler arasında geçimsizlik gibi sebeplerle tefrik talebinde bulunabilmektedir. Mahkemeden tefrik talep etme hakkının hangi sebeplerle ortaya çıkacağı konusunda mezhepler arasında görüş farklılıkları bulunmaktadır. Dört sünnî mezhep içinde tefrik sebeplerini en dar şekilde yorumlayan Hanefi mezhebidir. Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ortalarına kadar Şafîî hukukçulardan seçilen naibler vasıtasıyla Hanefi mezhebine bağlı halkın yoğun yaşadığı bölgelerde farklı tefrik sebepleri de dikkate alınıyordu. Hanefi mezhebinin resmi mezhep olarak kabul edilmesi ve farklı mezhep hukukçularının naib tayin edilmesinin yasaklanmasıyla söz konusu uygulamadan vazgeçilmiştir. Bu nedenle kocanın iktidarsızlığı dışındaki tefrik sebepleri, Osmanlı Devleti'nde Hanefi halkın bulunduğu bölgelerde 1916 yılında çıkarılan irade-i seniyyeye kadar uygulamada yer bulamamıştır.

Karı kocanın anlaşarak evliliğe son vermesi muhala'a terimiyle ifade edilmektedir. Muhala'a, kadına müeccel mehir, iddet nafakası ve iddet sırasındaki ikamet gideri gibi bazı mali haklarından vazgeçerek sürdürmek istemediği evliliğe son verme şansı tanımaktadır. Erkek ise eşinden muhala'a ile ayrılması halinde kendisine tanınan talak hakkını kullandığında karısına vermesi gereken mezkûr mali yükümlülüklerden kaçınmış olmaktadır. Osmanlı hukukunda muhala'anın geçerli olabilmesi için kadı huzurunda gerçekleşme şartı aranmamaktaydı. Ancak taraflar ileride karşılaşmaları muhtemel mehir, iddet nafakası gibi alacak davalarına karşı ispat aracı olmak üzere muhala'a işlemini mahkemede kayıt altına aldirmek istemekteydi. Bütün bu nedenler kadı sicili kayıtlarında sıklıkla muhala'a yöntemiyle boşanma içeren olaylar da yer almaktadır.

Çalışmanın konusunu oluşturan XVI. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul kadı sicillerinde yer alan muhala'a kayıtlarının incelenebilmesi adına 19 adet defter seçilmiştir. Söz

konusu defterler Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi tarafından yayınlanan İstanbul Kadı Sicilleri'nden XVI. ve XVII. yüzyıllardaki onar yıllık periyotları temsil edecek şekilde belirlenmiştir. Böylece defterler üzerinde yapılan araştırmanın, çalışma konusu dönemi homojen şekilde yansıtması amaçlandı.

Yapılan incelemede XVI. yüzyılın başlarından XVII. yüzyılın sonlarına doğru defterlerde yer alan muhala'a kayıtlarında toplam hüküm sayısına oranla artış yaşandığı tespit edildi. Muhala'a yoluyla boşanma kayıtlarında yaşanan bahse konu artışın yaşandığı dönem, Osmanlı Devleti'nin resmi mezhep olarak kabul ettiği Hanefi mezhebi dışındaki mezhep görüşlerinden kadı naipleri vasıtasıyla yararlanmasının yasaklandığı XVI. yüzyılın ortalarıyla paralellik göstermektedir. Hanefi mezhebi mahkeme kararıyla boşanma yöntemi olan tefrik sebeplerini dar yorumlamaktadır. Bu durum kadınların bir takım mali haklardan vazgeçmek pahasına kendileri için çekilmez hale gelen evliliklere son vermek adına muhala'ayı daha çok tercih etmelerine sebep olmuştur.

Çalışma kapsamında incelenen muhala'a kayıtlarında genellikle herhangi bir muhala'a sebebine yer verilmediği görülmüştür. Dönemi temsil etmesi için belirlenen defterlerde yer alan muhala'a kayıtlarında tespit edilen tek ayrılık sebebi geçimsizliktir. Bu ayrılık sebebi kayıtlara karı koca arasında iyi bir geçimin kalmadığını belirten *"beynimizde hüsn-i zindegânemiz olmamağla"* benzeri ifadelerle yer almaktadır.

Kadınlar muhala'a yoluyla boşanırken genellikle mehr-i müeccellerinden, iddet nafakalarından ve me'ûneti süknâlarından kocaları lehine vazgeçmiştir. Bunun yanında bazı kayıtlarda kadınlar kendi malvarlıklarında bulunan mal ve paraları boşandıkları kocalarına muhala'a bedeli olarak vermektedir. Kadınların nafaka, kira, ürün satışı gibi nedenlerden kaynaklanan birtakım kocalarından olan alacaklarından muhala'a bedeli kapsamında vazgeçtiği kayıtlar da bulunmaktadır. Yapılan muhala'a sonrasında çocukların belli yaşa gelinceye kadar bakım masraflarını kadınların üstlendiği durumlar da mevcuttur. Kocalar ise az sayıda muhala'a kaydında boşandıkları eşlerine mal ve para vermekte veya eşlerinden olan bazı alacaklardan vazgeçmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen olaylarda kadınların %82 gibi yüksek bir oranla haklarını mahkemeye bizzat başvurarak aradıkları tespit edildi. Kadınların kendilerini vekil aracılığıyla temsil ettirdiği kayıtlarda genellikle kadınların babaları, anneleri veya kardeş gibi yakın akrabaları vekil olarak belirlenmekteydi. Kadınlara kıyasla az sayıda olmakla beraber erkeklerin de kendilerini mahkemede vekille temsil ettirdiği kayıtlar bulunmaktadır.

Muhala'a kaydı içeren hükümler genellikle muhala'a yoluyla gerçekleşen ayrılığın kadı siciline kaydedilmesi amacıyla tutuluyordu. Esasen muhala'anın geçerli olabilmesi için kadı önünde yapılması gerekmemekteydi. Ancak taraflar yapılan muhala'a sonrasında elde ettikleri kazanımlarına dair ispat aracı elde edebilmek amacıyla muhala'anın mahkemede gerçekleşmesini tercih edebiliyordu. Bununla birlikte bazı muhala'a kayıtlarında taraflar arasında gerçekleşen hukuki anlaşmazlığın çözümlenmesi amacıyla mahkemeye başvurulmaktaydı. Gerçekleşen boşanmanın talak veya muhala'a olduğu yönündeki tartışma da söz konusu hukuki anlaşmazlıklardan biridir. Bir diğer uyuşmazlık türü mehir ve muhala'a bedeli miktarlarında ortaya çıkan anlaşmazlıklardır. Kadınların kocalarının zorlaması sonucunda muhala'ayı kabul etmek zorunda kalma iddiaları gibi başka birtakım çekişmeli kayıtlar da bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında incelenen defterlerde az sayıda da olsa küçüklerin taraf olduğu muhala'a kayıtları bulunmaktadır. Çalışma kapsamında yer alan 6 adet küçüğün taraf olduğu muhala'a kaydından 5 adetinde küçükler anne veya babaları tarafından temsil edilmiştir.

Osmanlı hukuk sisteminde gayrimüslim teb'a aile hukuku alanında kendi dinlerinin öngördüğü hukuk kurallarına tabiydi. Ancak Osmanlı Devleti gayrimüslim teb'aya hukuki uyuşmazlıklarını şer'i mahkemeler önünde çözme hakkı da tanınmıştı. Çalışma kapsamında incelenen muhala'a kayıtlarından 4 adeti gayrimüslimler arasındadır. Müslüman erkekle evli olan ehl-i kitap bir gayrimüslim kadının boşanmasında ise şer'i mahkemeler yetkiliydi.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. (2010). "Talak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul, 496-500.
- Acar, İ. (2011). "Tefrik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, 277-279.
- Akgündüz, A. (2012). *İslam ve Osmanlı hukuku külliyatı özel hukuk I (şahsın hukuku-aile hukuku)*. (Cild 2.). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Aköz, A. ve Sak, İ. (2004). Osmanlı toplumunda evliliğin karşılıklı anlaşma ile sona erdirilmesi: muhala'a (18. yüzyıl Konya Şer'îye sicillerine göre). *Türkiyat Araştırma Dergisi*, 0(15), 91-140.
- Aktan, H. (2009). "Sihriyet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 111-112.
- Apaydın, H. Y. (2001). "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul, 520-525.
- Atar, F. (2005). "Muhâlea". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 399-402.
- Aydın, M. A. (1986). Osmanlı hukukunda kazâî boşanma "tefrik". *Osmanlı Araştırmaları*, V, 1-12.
- Aydın, M. A. (2003). "Liân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, 172-173.
- Aydın, M. A. (2003). "Mahkeme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara, 341-344.
- Aydın, M. A. (2003). "Mehir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara, 389-391.
- Aydın, M. A. (2018). *Osmanlı aile hukuku*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Aydın, M. A. (2019). *Türk hukuk tarihi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Bakkaloğlu, A. (2011). "Tefvîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul, 310-311.
- Bardakoğlu, A. (1992). "Bulûğ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, 413-414.
- Bilmen, Ö. N. (1999). *Hukuki İslâmiye ve ıstılahatı fikhîyye kamusu*. C. 2, İstanbul: Özensar Yayınları.
- Cin, H. (1974). *İslâm ve Osmanlı hukukunda evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Cin, H. (1988). *Eski hukukumuzda boşanma*. Konya: Seçuk Üniversitesi Yayınları.
- Cin, H.; Akgündüz, A. (1989). *Türk hukuk tarihi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

- Cin, H.; Akyılmaz, G. (2016). *Türk hukuk tarihi*. Konya: Sayram Yayınları.
- Coşkun, E. (2018). *Akkirmanî Ali Efendi (ö. 1028/1619)'nin nikah ve talak ile ilgili fetvaları*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeker, O. (1992). "Beynûnet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul, 79-80.
- Çolak, M. (2011). İslam hukukunda ceza ehliyeti açısından yaş küçüklüğü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0(35), 103-124.
- Döndüren, H. (2000). "Îlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 22, İstanbul, 61-62.
- Dönmez, İ. K. (1993). "Cünûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 125-129.
- Durmuş, E. ve Yargı, M. A. (2019). 1917 tarihli Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'ne yöneltilen eleştiriler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(15), 312-363.
- Ekin, Ü. (2009). Osmanlı toplumunda sıkça başvurulanan bir boşanma yöntemi: muhâla'a. *Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, Kongre Bildirileri*, 3, 119-129.
- Ekinci, E. B. (2017). *Osmanlı hukuku*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Erbaş, M. (2013). Boşanma örneğinde dinî ahkâmın Kur'an ve Sünnet ışığında güncellenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(37), 9-47.
- Erdem, M. (2019). *Aile hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erturhan, S. (2002). İslam hukuku açısından öfkeli şahsın talakı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat fakültesi dergisi*, 6(2), 207-222.
- es-Seyyid Ahmed Efendi ve es-Seyyid Hafız Mehmed. (2014). *Netîcetü'l-Fetâvâ*. (Çev. S. Kaya, B. Algin, A. N. Çelikçi, E. Kaval). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Gökgöz, Y. (2017). İslam hukukunda zaman açısından sünnete aykırı boşama (bid'i talak). *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 66-75.
- Gözübenli, B. (2003). "Mefkûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara, 353-356.
- Günay, H. M. (2007). "Nüşuz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul, 303-304.
- Gürkan, M. (2011). İslam aile hukukunda karıya tanınan boşama yetkisi: tefvîzü't-talâk. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9(18), 275-310.
- İpşirli, M. (2009). "Sun'ullah Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 530-532.

- İstanbul Kadı Siciileri. (2011). *Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 74 Numaralı Sicil*, (H. 1072 - 1073 / M. 1661 - 1662). (Haz: Kılıç, H. v.d.), C. 28. İstanbul.
- İstanbul Kadı Siciileri. (2011). *Galata Mahkemesi 5 Numaralı Sicil* (H. 983 - 984 / M. 1575 - 1576). (HAZ: Akman, M.) C. 32. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2008). *Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil* (H.919-927 / M. 1513-1521). (Haz: Aydın B. ve Tak E.), C. 1. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2010). *İstanbul Mahkemesi 18 Numaralı Sicil* (H. 1086-1087/M. 1675-1676). (Haz: Kahriman S. v.d.) C. 18. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2010). *İstanbul Mahkemesi 3 Numaralı Sicil* (H.1027/ M. 1618). (Haz: Karaca Y. v.d.), C. 13. İstanbul .
- İstanbul Kadı Siciileri. (2010). *Üsküdar Mahkemesi 84 Numaralı Sicil* (H.999-1000/ M.1590-1591). (Haz: Günelan R.), C. 10. İstanbul .
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Bab Mahkemesi 54 Numaralı Sicil*, (H. 1102 / M. 1691). (Haz: Kılıç, H. v.d.), C. 20. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Bâb Mahkemesi 3 Numaralı Sicil*, (H. 1077/ M. 1666-1667). (Haz: Günelan R.) C. 17. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Bab Mahkemesi 46 Numaralı Sicil* (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686). (Haz: Atay S. v.d.), C. 19. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Balat Mahkemesi 2 Numaralı Sicil* (H. 970 - 971 / M. 1563). (Haz: Akman M.) C. 11. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 3 Numaralı Sicil* (H. 993 - 995 / M. 1585 - 1587). (Haz: Çakır B. vd.), C. 22. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 37 Numaralı Sicil* (H. 1047 / M. 1637 - 1638). (Haz: Kahriman S. v.d.), C. 25. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil* (H. 1065- 1066 / M. 1655). (Haz: Çakır B.), C. 27. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Eyüb Mahkemesi (Havass-ı Refia) 61 Numaralı Sicil*, (H. 1065- 1066 / M. 1655). (Haz: Çakır, B.), C. 27. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil*, (H. 1020-1053/M.1612-1643) . (Haz. Çakır B. v.d.), C. 23. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2011). *Rumeli Sadareti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil* (H. 1057-1059/M. 1647-1649). (Haz: Recep F. ve Erol R, C. 15. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2012). *Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil* (H. 1073 - 1074 / M. 1663). (Haz: Recep F. ve Kahriman S.), C. 40. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Adalar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil* (H. 1178-1184 / M. 1764-1771). (Haz: Yılmaz C.), C. 35. İstanbul.

- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Ahi Çelebi Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1063-1064 / M. 1652-1653)*. (Haz: Atay S. ve Pakırdağ N.), C. 49. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Bab Mahkemesi 11 Numaralı Sicil (H. 1081 / M. 1670-1671)*. (Haz: Kahriman S. ve Yıldıztaş M.), C. 53. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Bab Mahkemesi 150 Numaralı Sicil, (H. 1143-1144 / M. 1730-1732)*. (Haz: Coşkun A. ve Sivridağ A.), C. 65. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Bab Mahkemesi 197 Numaralı Sicil, (H. 1162-1163 / M. 1749-1750)*. (Haz. Pakırdağ, N. ve Sivridağ, A.), C. 73. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Balat Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, (H. 964-965/ M. 1557-1558)*. (Haz: Akman, M. v.d.), C. 41. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Davud Paşa Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 1196-1197 / M. 1782-1783)* . (Haz: Yılmaz C.) C. 39. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Galata Mahkemesi 259 Numaralı Sicil, (H. 1137-1138 / 1724-1725)*. (Haz. Kılıç, H. ve Kahriman, S.), C. 63. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (H. 1072-1073 / M. 1661-1663)*. (Haz: Yılmaz C.), C. 51. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *İstanbul Mahkemesi 20 Numaralı Sicil (H. 1099-1100 / M. 1688-1689)*. (HAz: Sivridağ A. v.d.), C. 56. İstanbul.
- İstanbul Kadı Sicilleri. (2019). *Tophane Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (H. 966-967 / M. 1558-1559)*. (HAz: Günelan R. ve Oğuz M.), C. 43. İstanbul.
- Köse, İ. (2008). "Rüşd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul, 298-300.
- Köse, S. (1998). "Hülle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 18, İstanbul, 475-477.
- Maydaer, S. (2007). Klâsik dönem Osmanlı toplumunda boşanma (Bursa şer'iyeye sicillerine göre). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 299-320.
- Nevevi. (2016). *Riyâzü's Sâlihîn*. (C. 7.). (Çev: M. Y. Kandemir; İ. L. Çakan; R. Küçük). İstanbul: Erkam Yayıncılık.
- Okur, K. H. (2009). İslam hukukunda boşama yemini (talâka yemin) meselesi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(15), 5-30.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. 3 C. . İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi.
- Rayeq, G. H. (2019). İslâm âile hukukunda ve Afgân hukuk sisteminde bedensel kusur ve hastalık nedeni ile kazâî boşanma. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 141-161.
- Sahillioğlu, İ. (1995). "Esedî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, 368-369.

- Selçuk, H. (2013). Kadına uygulanan şiddetin Osmanlı mahkeme tutanaklarına yansımaları. *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 109-126.
- Şahin, S. (2019). Mâlikî mezhebinde hastalık ve kusur sebebiyle yargısal boşanma (tefrîk). *Dini Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 357-372.
- Şeyhülislam Feyzullah Efendi. (2009). *Fetâvâ-yı Feyziye*. (Çev: S. Kaya). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi. (2011). *Behcetü'l- Fetâvâ*. (Çev. S. Kaya, B. Algin, Z. Trabzonlu, A. Erkan). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Uslu, R. (2018). Talak Suresinin İslam aile hukuku bağlamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(59), 1437-1443.
- Ünal Özkorkut, N. (2016). İslam hukukunda ve Osmanlı uygulamasında koca şiddetine karşı kadının başvurabileceği hukuk yolları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(1), 231-248.
- Ünalı, B. (2018). *Sun'ullah Efendi'nin fetâvâ'sı ve tahlili*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Enstitüsü.
- Yakut, E. (2008). XIX. yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi'nde evliliğin ortaya çıkışı, sona ermesi ve sonuçları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 237-235.
- Yakut, E. (2013). Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne giden yolda (XX. yüzyıl başlarında) Osmanlı aile hukukunda görülen aksaklıklar ve düzenleme çabaları. *Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan*, C. 2, 1171-1187.
- Yakut, E. (2016). İslam-Osmanlı Hukuku'nda erkek tarafından koyulan şart veya belirlenen süre ile evlilik akdinin sona erdirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(4), 63-71.
- Yakut, E. (2020). *Osmanlı Devleti'nin son yıllarında meşihat, adliye, maarif ve hilafet 1918-1922*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yaman, A. (2013). "Zihâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul, 387-390.
- Yurtseven, Y. (2003). 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı aile hukukuna getirdiği yenilikler. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1-2 S.Ü. Hukuk Fakültesi 20. Yıl Armağanı), 199-250.
- Yüksek, A. (2014). İslam aile hukukunda boşama yetkisi ve kadının boşanması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), 340- 354.